

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

138455

İZMİR BORNOVA MESLEK EĞİTİM MERKEZİNDE
EĞİTİM GÖREN ÇIRAKLARDA
RİSK ALMA DAVRANIŞLARI ve
ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN
İNCELENMESİ

138455

Dr. Ahmet ÖZÇEVİKEL

HALK SAĞLIĞI ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

İZMİR BORNOVA MESLEK EĞİTİM MERKEZİ

DANIŞMAN ÖĞRETİM ÜYELERİ

Yrd. Doç. Dr. Türkan GÜNAY

Prof. Dr. Gül ERGÖR

İZMİR – 2003

“İzmir Bornova Meslek Eğitim Merkezinde Eğitim Gören Çıraklarda Risk Alma Davranışları ve Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi” isimli bu tez 23.1.2004 tarihinde tarafımızdan değerlendirilerek başarılı bulunmuştur.

Jüri Başkanı

Yrd. Doç. Dr. Türkan GÜNAY

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Gazanfer AKSAKOĞLU

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Gül ERGÖR

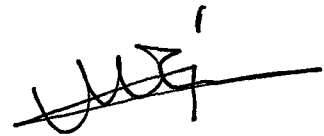
Jüri Üyesi

Doç. Dr. Semih ŞEMİN

Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Meral TÜRK

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
Önsöz.....	I
Tablolar listesi.....	II
Çizelgeler listesi.....	IV
Özet.....	V
Abstract.....	VI
1. GİRİŞ.....	1
2. GENEL BİLGİLER.....	1
2.1. Çocuk / Ergen /Genç İşçi Tanımı.....	1
2.2. Çocukları Çalışma Yaşamına İten Etmenler.....	2
2.3. Çalışma Yaşamının İçerdiği Riskler.....	7
2.4. Çocuk İşçiliğinin İstismarını Engelleme Yolları.....	11
2.5.Dünyada ve Türkiye’de Çocuk Çalışması ile İlgili Yasal Düzenlemeler.....	13
2.5.1. Dünyada Çocuk Çalışması ile İlgili Yasal Düzenlemeler.....	13
2.5.2. Türkiye’de Çocuk Çalışması ile İlgili Yasal Düzenlemeler.....	14
2.6. Çalışan Çocuklarla İlgili Sayısal Veriler.....	17
2.6.1. Dünyada Çalışan Çocuklarla İlgili Sayısal Veriler.....	17
2.6.2. Türkiye’de Çalışan Çocuklarla İlgili Sayısal Veriler.....	18
2.7. Risk Alma Davranışı.....	20
2.7.1 Risk Alma Davranış kuramları.....	21
2.7.1.1. Bilişsel Nedenleri Açıklamayı Hedefleyen Kuramlar.....	21
2.7.1.2. Sosyal Öğrenme Sürecini İçeren Kuramlar.....	23
2.7.1.3. Sosyal Bağlanma ve Geleneksel Bağlanma Kuramları.....	23
2.7.1.4. Kişilerarası Özelliklerin Etkilerini İnceleyen Kuramlar.....	25
2.7.1.5. Bütünleştirici Kuramlar.....	26
2.7.1.6. Davranışsal Aile Sistemi Modeli.....	27
2.7.2. Çocuklarda Risk Alma Davranışlarının Önlenmesi	28

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
3. AMAÇ	30
4. YÖNTEM	30
4.1. Araştırmanın Tipi	30
4.2. Evren ve Örnek Seçimi	30
4.2.1 Evren.....	30
4.2.2 . Örnek Seçimi.....	30
4.2.2.1. Örnek Büyüklüğü.....	30
4.2.2.2. Örnek Seçme Yöntemi.....	30
4.3. İzinler	32
4.4. Değişkenler	32
4.4.1. Bağımlı Değişken.....	32
4.4.2. Bağımsız Değişkenler.....	32
4.4.2.1. Çırakların Sosyodemografik Özelliklerini İçeren Değişkenler.....	32
4.4.2.2. Ailesel Özellikleri İçeren Bağımsız Değişkenler.....	33
4.4.2.3. Sosyal Yaşamı İçeren Bağımsız Değişkenler.....	33
4.4.2.4. İş Yaşamı ile İlgili Bağımsız Değişkenler.....	33
4.5. Veri Özellikleri ve Analizi	34
4.5.1. Değişkenlere Ait Tanımlar ve Değerlendirme Ölçütleri.....	34
4.5.1.1. Bağımsız Değişkenler.....	34
4.5.1.1.1. Çırakların Sosyodemografik Özelliklerini İçeren Değişkenler.....	34
4.5.1.1.2. Ailesel Özellikleri İçeren Bağımsız Değişkenler.....	34
4.5.1.1.3. Sosyal Yaşamı İçeren Bağımsız Değişkenler.....	36
4.5.1.1.4. İş Yaşamını İçeren Bağımsız Değişkenler.....	37
4.5.1.2. Bağımlı Değişken.....	38
4.5.2. Verilerin Toplanması.....	38
4.5.3. Verilerin Değerlendirilmesi.....	39
4.6. Araştırmanın Kısıtlılıkları	39
4.7. Zaman Çizelgesi	39

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
5. BULGULAR	40
5.1. Sosyodemografik Özellikler	40
5.2. Ailesel Özellikler	41
5.2.1. Ailedeki Kişilerin Özellikleri.....	41
5.2.2. Ailenin Ekonomik Özellikleri.....	43
5.3. Sosyal Yaşama Ait Özellikler	44
5.4. İş Yaşamı ile İlgili Özellikler	46
5.4.1. İş ortamı özellikleri.....	46
5.4.2. İş koşulları.....	48
5.5. Risk Alma Davranışı ve Etkileyen Etmenler	49
5.5.1. Risk Alma Davranışları ve Sosyodemografik Özellikler.....	49
5.5.2. Risk Alma Davranışları ve Ailesel Özellikler.....	50
5.5.2.1. Risk Alma Davranışları ve Ailedeki Kişilerin Özellikleri.....	50
5.5.2.2. Risk Alma Davranışları ve Ailenin Ekonomik Özellikleri.....	52
5.5.3. Risk Alma Davranışları ve Sosyal Yaşamı İçeren Değişkenler.....	53
5.5.4. Risk Alma Davranışları ve İş Yaşamı.....	57
5.5.4.1. Risk Alma Davranışları ve İş Ortamı.....	58
5.5.4.2. Risk Alma Davranışları ve İş Koşulları.....	61
5.5.5. Çoklu Regresyon Analizleri.....	62
5.5.6. Kikare Analizleri.....	65
6. TARTIŞMA	67
7. SONUÇLAR	81
8. ÖNERİLER	81
9. KAYNAKLAR	82
10. EKLER	89
Ek 1: Çalışmanın Anket Formu.....	89
Ek 2: Risk Alma Davranış Ölçeği.....	94
Ek 3a İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü İzin Belgesi.....	95
Ek 3b İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü İzin Belgesi.....	96

ÖNSÖZ

Toplumların gelişmesiyle birlikte gittikçe süresi uzayan eğitim süreci, çocukların nitelikli iş gücüne dönüşümü açısından gereklidir. Ancak ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel bir çok etmen çocukları eğitimden uzaklaştırarak küçük yaşlarda işgücü haline getirmektedir. Toplumumuzda da bu olgu çok yaygın olup, önemli bir halk sağlığı sorunudur. Bu nedenle eğitimim süresince öğrendiğim “kaynağın kurutulması” prensibinden hareketle, gelecek toplumumuzun yapı taşları olan, çocuk ve ergenlerin içinde bulunduğu iş yaşamının, onları risk alma davranışları açısından nasıl etkilediğini görmek için bu çalışmayı seçtim.

Yaşamıma ve eğitimime yaptığı önemli katkıları için, Prof. Dr. Gazanfer AKSAKOĞLU'na sonsuz teşekkürler.

En zor zamanlarında bile özveriyle katkı sağlayarak, kısa zamanda çok yol almamı sağlayan birinci danışmanım Yrd. Doç. Dr. Türkan GÜNAY'a, örnek seçme ve analiz aşamalarındaki önemli desteği için ikinci danışmanım Prof. Dr. Gül ERGÖR'e, eğitimim ve tez sürem boyunca yaptıkları katkılar için Prof. Dr. Reyhan UÇKU'ya ve Doç. Dr. Semih ŞEMİN'e içten teşekkürler.

Deneyimlerinden ve bilgilerinden yararlandığım tüm hocalarıma, özellikle çalışan çocuklar ve iş yaşamı konusundaki yardımları için Yrd. Doç. Dr. Alp ERGÖR'e, tezimin başlangıç aşamasındaki katkılarından ötürü Yrd. Doç. Dr. Sibel KIRAN'a, Risk Alma Davranış Ölçeği ile ilgili kaynaklara ulaşmamı sağlayan Prof. Dr. Sema KANER'e, anketimin oluşmasında yardımlarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Şahbal ARAS'a ve Yrd. Doç. Dr. Türkan YILMAZ'a, tüm katkılarından ötürü Yrd. Doç. Meral TÜRK'e ve arkadaşlarıma teşekkürler.

Bu araştırma için gerekli resmi izinleri veren İl Milli Eğitim Müdürlüğü yetkililerine, veri toplama aşamasında, yardımları ve sıcak arkadaşlıkları ile yaptığım işi daha zevkli ve kolay hale getiren İzmir Bornova Meslek Eğitim Merkezin Müdürü Yaşar Abdullah AYAZ'a yardımcıları, Hüseyin DURMAZ'a, M. Tevfik AKBULUT'a, öğrenci bürosu çalışanlarına ve tüm katılımcılara teşekkürler.

Ve yaşamlarından özveride bulunarak katkı sağlayan Özçevikel ailesinin üyeleri, Ekin'e ve Işıl'a sonsuz teşekkürler.

Dr. Ahmet ÖZÇEVİKEL

TABLolar LİSTESİ

TABLO No	TABLONUN ADI	Sayfa No
Tablo 1.	Çırakların sosyodemografik özelliklerine göre dağılımı	40
Tablo.2.	Çırakların aile yapısı ve kişilerin eğitim özelliklerine göre dağılımı	41
Tablo.3.	Çırakların aile bireylerindeki madde alışkanlıkları ve davranış biçimlerinin varlığına göre dağılımı	42
Tablo.4.	Çırakların ailelerinin ekonomik özelliklerine göre dağılımı	43
Tablo.5.	Çırakların sosyal yaşam özelliklerine göre dağılımı	44
Tablo.6.	Çırakların arkadaşlarındaki madde alışkanlıkları ve davranış biçimlerinin varlığına göre dağılımı	45
Tablo.7.	Çırakların iş ortamını içeren değişkenlere göre dağılımı	46
Tablo.8.	Çırakların, işyerindeki madde alışkanlıkları ve davranış biçimlerinin varlığına göre dağılımı	47
Tablo.9.	Çırakların iş koşulları ile ilgili değişkenlere göre dağılımı	48
Tablo.10.	Çırakların sosyodemografik özelliklerine göre risk alma davranış puan ortalamaları	49
Tablo.11.	Çırak ailelerinin sosyodemografik özelliklerine göre risk alma davranış puan ortalamaları	50
Tablo.12.	Çırakların aile bireylerinin madde alışkanlıklarına göre risk alma davranış puan ortalamaları	51
Tablo.13a.	Çırakların aile bireylerinin davranış biçimlerine göre risk alma davranış puan ortalamaları	51
Tablo.13b.	Çırakların aile bireylerindeki kişilerin davranış biçimlerine göre risk alma davranış puan ortalamaları	52
Tablo.14.	Ailenin ekonomik özelliklerine göre risk alma davranış puan ortalamaları	52
Tablo.15a.	Çırakların özel sorunları olduğunda yardım aldığı kişilere göre risk alma davranış puan ortalamaları	53
Tablo.15b.	Çırakların özel sorunları olduğunda yardım aldıkları kişi ile risk alma davranış puan ortalamaları	53
Tablo.15c.	Çırakların özel sorunları olduğunda yardım aldıkları kişi ile risk alma davranış puan ortalamaları	54
Tablo.16.	Çırakların sosyal yaşamının içerdiği değişkenlere göre risk alma davranış puan ortalamaları	55

TABLolar LİSTESİ

TABLO No	TABLONUN ADI	Sayfa No
Tablo.17a.	Çırakların arkadaşlarının madde alışkanlığına göre risk alma davranış puan ortalamaları	55
Tablo.17b.	Çırakların arkadaşlarının madde alışkanlığına göre risk alma davranış puan ortalamaları	56
Tablo.18a.	Çırakların arkadaşlarının davranış biçimlerine göre risk alma davranış puan ortalamaları	56
Tablo.18b.	Çırakların arkadaşlarının davranış biçimlerine göre risk alma davranış puan ortalamaları	57
Tablo.19.	Çırakların meslek gruplarına göre risk alma davranış puan ortalamaları	57
Tablo.20.	Çırakların iş ortamını içeren değişkenlere göre risk alma davranış puan ortalamaları	58
Tablo.21a.	Çırakların işyerindeki kişilerin madde alışkanlıklarına göre risk alma davranış puan ortalamaları	59
Tablo.21b.	Çırakların işyerindeki kişilerin madde alışkanlıklarına göre risk alma davranış puan ortalamaları	59
Tablo.22a.	Çırakların işyerindeki kişilerin davranış biçimlerine göre risk alma davranış puan ortalamaları	60
Tablo.22b.	Çırakların işyerindeki kişilerin davranış biçimlerine göre risk alma davranış puan ortalamaları	60
Tablo.23.	Çırakların iş koşullarını içeren değişkenlere göre risk alma davranış puan ortalamaları	61
Tablo.24.	Çırakların sosyodemografik ve aile özelliklerinin risk alma davranış puanına etkileri	62
Tablo.25.	Çırakların arkadaş ve sosyal yaşam özelliklerinin risk alma davranış puanına etkileri	63
Tablo.26.	Çırakların iş yaşamı özelliklerinin risk alma davranış puanına etkileri	63
Tablo.27.	Çırakların sosyodemografik, aile, arkadaş ve iş yaşamı özelliklerinin risk alma davranış puanına etkileri	64
Tablo.28.	Çırakların, aile, arkadaş ve iş yaşamındaki alışkanlık ve davranış biçimlerinin risk alma davranış puanına etkileri	65
Tablo.29.	Çırakların ailelerinde görülen alışkanlık ve davranış biçimlerine göre risk alma davranışı	66
Tablo.30.	Çırakların arkadaşlarında görülen alışkanlık ve davranış biçimlerine göre risk alma davranışı	66
Tablo.31.	Çırakların iş yaşamında görülen alışkanlık ve davranış biçimlerine göre risk alma davranışı	66

ÇİZELGELER LİSTESİ

ÇİZELGE No	ÇİZELGENİN ADI	Sayfa No
Çizelge.1	Ebeveynlerin çalışma ve yaşama koşulları ile çocukların çalıştırılması	4
Çizelge.2	Çocuğun okul başarısı ile çalışma yaşamına geçiş aşamaları	5
Çizelge. 3.	Araştırmanın zaman çizelgesi	39

ÖZET
İZMİR BORNOVA MESLEK EĞİTİM MERKEZİNDE EĞİTİM GÖREN
ÇIRAKLARDA RİSK ALMA DAVRANIŞLARI ve
ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ

Dr. Ahmet ÖZÇEVİKEL

Bu çalışmada, İzmir Bornova Meslek Eğitim Merkezinde eğitim gören çırakların risk alma davranışlarını etkileyen faktörleri belirlemek amaçlanmıştır.

Çalışma kesitsel-analitik tiptedir. Mesleklerine, sınıflarına ve cinsiyetlerine göre tabalalanarak rasgele olarak seçilen 381 kişilik çırak grubuna, İzmir Bornova Meslek Eğitim Merkezindeki toplantı salonunda araştırmanın anket formu ile risk alma davranış ölçeği toplu halde dağıtılarak, veriler toplandı. Verilerin değerlendirilmesinde, risk alma davranış ölçeğinin tam ve doğru olarak doldurulması kriter alındı. Risk alma davranış puan ortalaması $46.7 \pm 9.7(38-104)$ olarak tespit edildi.

Risk alma davranışları ile çırakların *sosyodemografik özelliklerinden* ;yaş, göç durumu, doğum yeri tipi, *ailesel özelliklerden*; aile yapısı, kardeş sayısı, anne/babaların eğitim durumu, ailede sigara alışkanlığı, ailede sabıkalı varlığı, ailede şiddet varlığı, çalışan kardeş sayısı, babanın düzenli geliri, annenin çalışması, ailenin ekonomik durumu, *sosyal yaşam özelliklerinden*; kazandığı parayı harcama biçimi, ilk işe başlama yaşı, okulu bırakma nedeni *iş yaşamı özelliklerinden*; toplam çalışma süresi, günlük çalışma süresi, işyerinde çalışan yaşıt sayısı, işyerinde çalışan işçi sayısı ve yapılan iş türü arasında istatistiksel olarak anlamlı seviyede ilişki bulunmadı. Ailede tiner-bali ve uyuşturucu kullanımını ise sadece birer çırak tarafından bildirildiğinden analizlere alınmadı.

Risk alma davranışları ile çırakların *sosyodemografik özelliklerinden*; Cinsiyet, 14 yaşına kadar en uzun süre oturulan yer tipi, *ailesel özelliklerden*; ailede alkol kullanımı ailede tartışma varlığı, *sosyal yaşam özelliklerinden*; arkadaşların sigara, alkol, tiner-bali, uyuşturucu kullanması, arkadaşlar arasında sabıkalı varlığı, tartışma, şiddet olması, sorunu olduğunda yardım aldığı kişi, *iş yaşamı özelliklerinden*; haftada çalıştığı gün sayısı, işyeri ortamı güvenliği, işyerindeki kişilerin sigara, alkol, tiner-bali, uyuşturucu alışkanlığı olması işyerindeki kişiler arasında sabıkalı varlığı, tartışma ve şiddet olması, işini sevme ve haftalık tatil durumu değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ilişkiler bulundu.

Birçok değişken tarafından etkilendiği görülen risk alma davranışları ile savaşımında iş yaşamındaki değişkenlerin de göz ardı edilmemesi gereklidir.

Anahtar sözcükler: Risk alma davranışı , Çalışan Ergenler, Kuraldışı davranış

SUMMARY
THE RESEARCH OF RISK TAKING BEHAVIORS AND THE FACTORS THOSE
AFFECT IT, ON THE APPRENTICES WHO ARE TRAINING
AT IZMIR BORNOVA VOCATIONAL SCHOOL
Md. Ahmet ÖZÇEVİKEL

The goal of this study is to evaluate the scale of risk taking behaviors of the apprentices and to determine the facts that affected the results.

This study was cross-sectional and the samples are stratified by their profession, classes and sex. After those 381 who were selected randomly, gathered in the conference room at Izmir Bornova Vocational School and data are measured by having them taking the survey and scale of risk taking behaviors. Some of data were eliminated from the analysis, due to incorrect filling of the surveys. The average score of the risk taking behavioral results was 46.7 ± 9.7 (38-104).

The final results indicated that the risk taking behaviors didn't have anything to do with *socio-demographic characteristics*: age, being immigrant, birth place, *household characteristics*: number of siblings, educational level of their parents, structure of the family, smoking habits in the household, having a criminal in the household, violence in the household, number of siblings who are employed, steady income of parents, *social-life characteristics*: money spending habits, age of starting to work, reason to give up school, *work-life characteristics*: length of the working months, number of hours worked per day, number of the peer-workers in the work-place, number of the workers in the work-place, type of the employment. Analysis didn't include the drug use and solvent habits in the family since there was only one reported usage.

The facts that statistically change the risk taking behaviors are; *socio-demographic characteristics*: sex, residency until the age of 14, *household characteristics*: alcohol use in the family, frequency of arguments in the family, *social-life characteristics*: smoking and alcohol and solvent and drug habits of the friends, having a criminal, quarrel and violence among friends, getting help from friend when get in trouble, not asking for help when get in trouble, *work-life characteristics*: number of work days, security at the work place, smoking, alcohol, solvent and drug habits of the co-workers, having a criminal, quarrel and violence among co-workers, enjoying work and number of off days.

Key Words: Risk Taking Behavior, Working Adolescents, Deviant Behavior

1.GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre “ Çocuğun sağlığını, fiziksel ve psikososyal gelişimini olumsuz etkileyen, bir yetişkin, toplum ya da devlet tarafından bilerek ya da bilmeyerek yapılan tüm davranışlar” çocuk istismarı tanımına girmektedir.

Milyonlarca çocuk ise, fiziksel, zihinsel, eğitsel, sosyal duygusal ve kültürel gelişimlerine zarar veren, ulusal yasalara ve uluslararası standartlara uygun olmayan koşullardaki işlerde çalıştırılarak ya da çalışmalarına göz yumularak istismar edilmektedir. Bu önemli toplum sağlığı sorunu, çocukların büyüdülerinde de niteliksiz işler yapmalarına ya da işsiz kalmalarına ve kendi çocuklarında aynı süreci yaşamasına neden olmaktadır (1).

Çocuk işçiliği ise 18 yaşını doldurmamış çocukların (ücret karşılığında ya da aile işlerinde ekonomik ya da eğitsel amaçlarla ya da yalnızca başıboş kalmalarını önlemek amacıyla) bedensel ve psikolojik sağlıklarını bozmayan, toplumsal ve ahlaksal gelişmelerini ve eğitimlerini engellemeyen, aksine, kişilik ve yeteneklerinin gelişimine ve toplumsallaşmalarına katkı sağlayan, yaş ve olgunluk düzeylerine uygun iş ya da işkollarında, emeklerinin karşılığını alarak çalışmalarıdır(2).

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Çocuk / Ergen /Genç İşçi Tanımı

Çocuk tanımında bir ülkeden diğerine, ülke içinde kırdan kente, farklılıklar görülmektedir. Yapılan antropolojik çalışmalar çocukluk olgusunun kültürel çeşitliliğini ve göreceliliğini ortaya koymaktadır. Böyle olmakla birlikte çocukluk döneminin yetişkinlik-gençlik döneminden ayrı tutularak yaş faktörüne göre tanımlamaya çalışıldığı da gözlenmektedir. Öte yandan ülkemizde de görüleceği gibi, çocukluk olgusuna siyasal, hukuksal, sendikal ve diğer alanlardaki yaklaşımlarda farklı yaş kriterlerinin dikkate alınması, çocuklukla - gençlik veya çocuklukla-yetişkinlik grubu arasındaki ayrım çizgisi bakımından çelişkiler yaratmaktadır (1).

Genelde, Dünyada ‘Çocuk İşçi’ tanımı 18 yaş altında çalışanlar için kullanılmakta olup Türkiye’de de bu sınır kabul edilmekte ve 14 yaşını dolduranlara çalışma izni verilmektedir.

Ergenlik kavramı da bu yaş karmaşası içinde, çocukluk ile yetişkinlik arasında yer alan dönem olarak tanımlanmaktadır. Bu kavramı açıklamaya çalışan bir çok psikolojik ve sosyolojik kuram bulunmaktadır. Ergenlikte çocuklar fizyolojik, psikolojik değişimler geçirerek, çocukluktan yetişkinliğe geçiş sürecini yaşamaktadır(3).

Kronolojik olarak ergenlik, 12-13 yaşlarından, 20’li yılların başlarına kadar geçen süreyi içermektedir.

Ergenliğin tanımı bedensel ve cinsel gelişmeye göre yapılırken, başlangıcı ve bitişi konusunda çok net olmak mümkün olamamaktadır. Çünkü tüm bu özellikler coğrafik ve bireysel pek çok faktörden etkilenmektedir (3).

Evlenme, işe girme gibi yetişkin sorumluluklarının üstlenilmesi ve yetişkin haklarının kazanılmasını içeren bazı sosyal olaylarla tanımlandığında, modern toplumlarda uzmanlaşma için gerekli eğitim süresi uzadığından , ergenlik süresinin de uzadığı görülmektedir (2).

Eğer ergenlik sosyal ve kültürel açıdan tanımlanmak istenirse bu güçlüğün daha da arttığı görülecektir. Ergenlik her kültürde, hatta bir kültürün farklı koşullarında bile çok çeşitli biçimlerde yaşanabilmektedir (3).

Uluslararası Çalışma Örgütüne göre 15-24 yaş arasındaki çalışanlar, "Genç işçi" olarak tanımlamakta ancak Türkiye'deki iş kanunumuzda ise genç işçi tanımı bulunmamaktadır(1).

2.2. Çocukları Çalışma Yaşamına İten Etmenler

Toplumsal devinim, aralarında sonsuz sayıda ilişkiler olan, zengin ve karmaşık ilişkiler ağıdır(5). Sınıf ilişkilerinin ilk uğrağı ise maddi üretimin gerçekleştiğı iş sürecidir. Başka bir deyişle üretim noktası sadece üretimi içeren teknik bir süreç olmayıp, aynı zamanda insan ilişkilerinin de yer aldığı sosyal bir süreçtir (4).

Farklı birçok boyutu olan, çocuk çalıştırılmasının da en önemli toplumsal boyutu, üretim biçimleridir. Üretim biçimlerinin tarihsel süreci çocuğun çalışma yaşamına giriş sürecini de kapsar. Çünkü her sermaye birikim biçimi, ancak kendisi ile uyumlu üretim ve emek süreçleriyle bir, arada bulunur (4).

İlk toplumlarda, emek üretkenliğı, artı ürün üretilmesine izin vermediğinden, sınıfsız toplumlar olarak adlandırılmakta ve komün hukukunun hakim olduğu, ortaklaşa üretim ve tüketim yapılan bir dönemi tanımlamaktadır (5).

Komün hukukunun bozulması, üretici güçlerin gelişmesi ile üretim ilişkilerinin değişime uğramasının sonucudur. Emek üretkenliğinin artması, özel mülkiyeti ve toplumsal işbölümünü, bu ise eşitsizliğı doğurdu. Başlangıçtaki eşitsizlik, daha sonra artı ürüne el koyulması yoluyla artarak, sömürüye dayanan üretim ilişkilerinin gelişmesine neden oldu(5).

Toplumun sömürülen-sömüren karşıtlığı ile sınıflara bölündüğü, son binlerce yıl, farklı üretim tarzlarına sahne oldu. Köleci, feodal ve kapitalist üretim tarzları birbirini izledi(5).

Makinelerin kullanımının artması ile birlikte kadın ve çocuk emeğı büyük sanayi için daha çok aranır bir hale geldi. İşçi ailelerinin bütün bireylerine yaş, cinsiyet farkı gözetmeden el atılması emek-gücünün üretim giderinin yayılmasını ve her birine ödenen ücretin daha da azaltılmasını

olanaklı hale getirerek, yoksulluğun daha da artmasını sağladı(6). Artan yoksulluk ise, tüm aile bireylerinin çalışma yaşamından ayrılmasını zorlaştırarak, çocukların eğitimlerini engelledi.

İngiliz Çocukların Çalıştırılması Komisyonunun 1863 tarihli raporunda çocukların uzun çalışma süreleri ve hiçbir yetişkinin çalışmayacağı iş kolları, iş ortamı ve iş koşullarında nasıl istihdam edildikleri, nasıl tükenerek dışlandıkları, eğitimden uzaklaştırıldıkları bildirilmektedir(6).

Kapitalizm, işyeri ölçekli bir yaklaşımla; basit elbirliği, manüfaktür ve modern sanayi olmak üzere üç aşamada incelenir(6). 1'ci Dünya Savaşına kadar manüfaktür örgütlenme tarzı kapitalist ekonominin egemen birikim rejimi oldu, daha sonra Taylorist ve Fordist süreçlere dayanan yoğun birikim rejimi, 2'ci Dünya Savaşından sonra kitle üretim ve tüketim malları üretiminin yaygınlaşması ile gelişmiş kapitalist ülkelerin birikim biçimi haline geldi. 70'lerden sonra Post-Fordist (esnek uzmanlık ve yalın üretim biçimleri) yaşama geçirildi. Yeni-manifaktür olarak da adlandırılan ve özünde yaygın birikim süreçlerine dayanan bu sistemle, sermaye, emek üretkenliğini ve emek sömürsünü en yükseğe çıkaracak şekilde, üretim ilişkilerini kendi lehine yeniden belirlemeyi amaçlamaktadır(4).

Günümüzde ise sermaye birikim sürecinin mantığı değişmektedir. Bu değişim ekonomik, sosyal siyasal ve hukuksal sistemleri dönüşüme zorlamaktadır. Küreselleşme ile ekonomi ulus devletin sınırlarını aştıkça, siyaset özerkliğini yitirdikçe, hukuk uluslararası kurallar ve usullerle işleyişe kavuştukça, sosyal sistem ulusal sınırlar içinde çözüm üretmez duruma düşmekte, ekonomik sistemle, sosyal sistem arasında bir uyumsuzluk ve karşıtlık oluşmaktadır(7).

'Küreselleşme' aslında kapitalizmin geldiği, bilinen son aşamasıdır. Küreselleşen toplumlar değil, kendisi için tek dünya ve tek pazar öngören sermayedir(8).

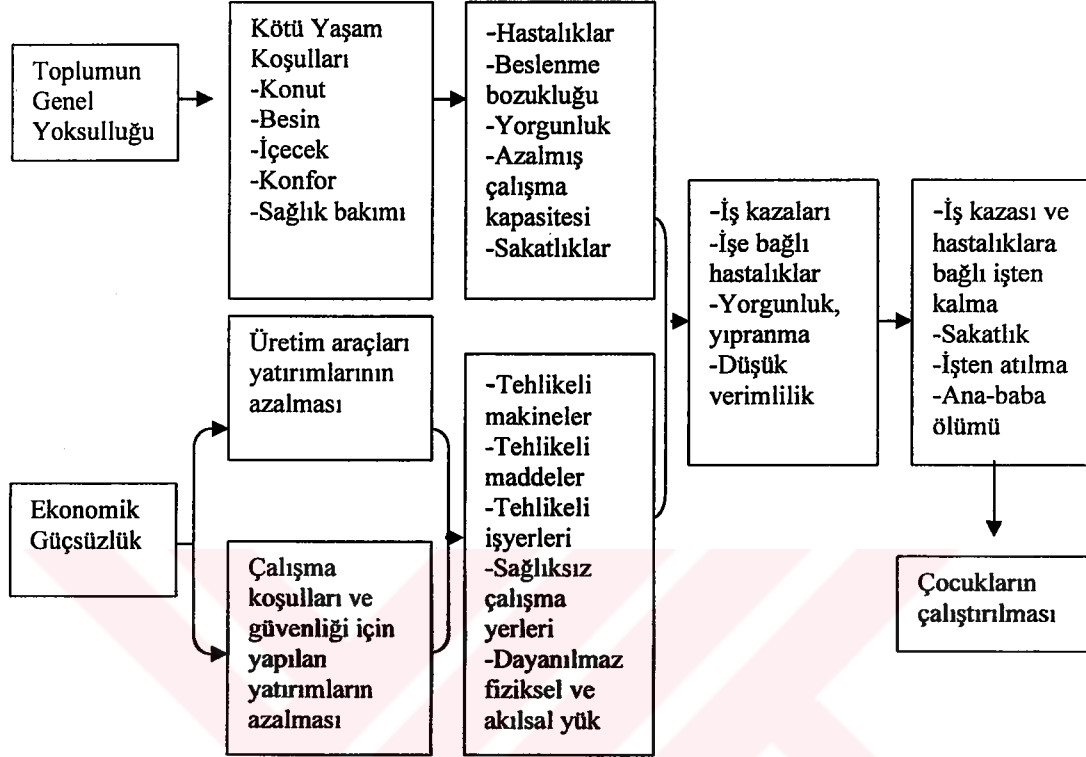
Sonuçta ortaya çıkan tablo;

- Merkez kapitalist ülkeler ile onlara bağımlı sömürge ülkeler,
- Kitlesele işsizlik ve getirdiği ucuz emek,
- Angarya-kölelik-çocuk işçi kullanımı,
- Sendikasızlık ve güvencesizliktir (8).

Üretimde her şey, herkes meta üretiminin, kar maksimizasyonunun aracı olarak işlev görmekte uzun çalışma süreleri, kötü çalışma koşulları, çocuk ve kadın emeği, karşılıksız fazla mesailer-vardiyalar, sigortasız çalıştırmalar, kaçak işçilik, hepsi, işyerinde işçinin yaşamında anlam kazanmaktadır(9).

Geri kalmış ülkelerdeki tarım işkolunun mekanize olması ve sanayileşme, sanayileşmiş ülkelerde ise teknolojinin, daha yaygın kullanılması ve otomasyona geçiş ile işsizlik tüm dünya ülkelerinde giderek artmaktadır(7).

Çizelge. 1. Ebeveynlerin çalışma ve yaşama koşulları ile çocukların çalıştırılması(10).

Ailede annenin ve babanın işsizleşmesi doğal olarak sayıları oldukça fazla olan çocukların çalışması seçeneğini ortaya çıkarmaktadır(11). Özellikle babanın işsiz kalması, çocukların çalışmaya başlamasında ve okulu bırakmalarında etkili bir faktördür(12).

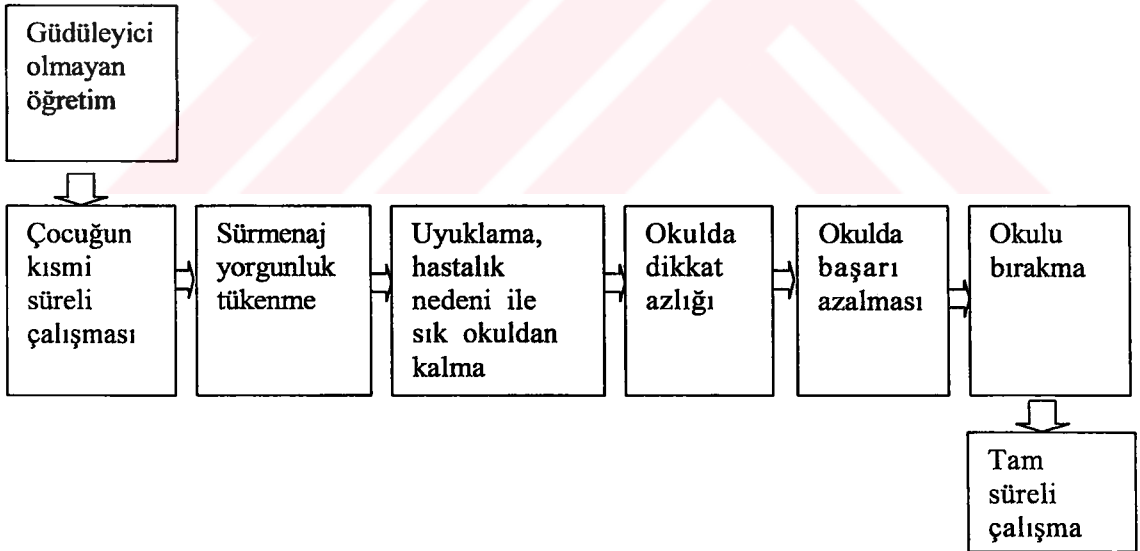
Türkiye'deki durum da farklı değildir. Dünya kapitalist sistemiyle eklemlenmenin farklı evrelerinde giderek artan işsizlik oranı, işçilerin, sosyal güvenceden, haklardan yoksun bir biçimde çalışmasına neden oldu. Herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıt olmadan çalışanların sayısı, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün, 2002 yılı IV dönem Hane Halkı İşgücü anketi sonuçlarına göre 10 milyon 823 bin kişiye çıktı. Aynı dönemde Türkiye genelinde açık işsizlik oranı %11.4 olarak gerçekleşti. Yani 2 milyon 636 bin kişi resmen işsiz kaldı. Tarım dışı işsizliğe bakıldığında ise açık işsizlik oranının %16.1'e çıktığı görülmektedir(13).

Sonuçta, işsizlik ve güvencesizliğin yanında, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, dengesiz hızlı nüfus artışı ile iç göç ve göçe bağlı çarpık kentleşme, kronik enflasyon, bütçeden sağlık ve eğitim harcamalarına ayrılan payın düşüklüğü, tabloya eklendiğinde, küreselleşme Türkiye'de, işini kaybetme kaygısı ile aylarca, açlık sınırının altındaki asgari ücreti bile

alamadan çalışanlar, büyük bir işsiz kitlesi ve onların sağlayamadığı geliri çok daha kötü şartlarda, eğitimlerini bırakarak sağlamaya çalışan çocukları ve kadın işçileri ortaya çıkardı(13). Bu görünüm ise, Aksakoğlu'nun belirttiği gibi, yabancı kapitalizme geri dönüşü akla getirmektedir(8).

Toplumsal hareketin önemli bileşenleri olan kültürel ve geleneksel özelliklere göre çocuk çalışması açıklanmak istenirse; çocuğun ev işlerine katılması ile geleneksel ailede rol dağılımının öğrenilmesi ve yeniden üretilmesi amaçlanır. Bu katılım evde ve ev dışında yürütülecek ekonomik etkinliklerin de ön hazırlığıdır. Kırsal yörelerde ev işlerini öğrenen çocuk, yaşıyla ve cinsiyetiyle uyumlu olarak tarım ve hayvancılıkla ilgili ekonomik işlere yönelecektir. Aile işletmesinde sağlanan gelir ailenin geçinmesine yetmiyorsa, ailesiyle birlikte büyük tarımsal işletmelerin mevsimlik işlerinde çalışmaya başlayacaktır (2).

Eğitimini sürdüren çocuk da, okul giderlerini karşılamak ve aile gelirine katkıda bulunmak için, önce okuldan kalan zamanlarında kısa süreli, geçici işlerde çalışmaya başlayacak, bir süre sonra da, okulla iş arasında ezilerek bir seçim yapmaya zorlanacak, kendisini güdülemeyen, gereksinimini karşılamayan, üstelik de başarısız olduğu okulu bırakacaktır. Eğitimden beklentisi olmayan ailenin de baskısıyla, çocuk atölyeyi seçecektir(14,15).

Çizelge.2. Çocuğun okul başarısı ile çalışma yaşamına geçiş aşamaları (10).

İleri sürülen okulu bırakma gerekçeleri arasında sık karşılaşılanlar:

- Okul harcamaları,
- Okulun eve ya da işyerine uzaklığı,
- Eğitimin içeriği,
- Meslek öğrenmedir.

Okulda yeniden yapılanmanın olanaksızlaştığı, çalışmanın sokakta dolaşmaya yeğlendiği koşullarda, çocukların çalıştırılması yoksullukla savaşmada akılcı bir yaklaşım olarak görülmektedir. Görüldüğü gibi bir ara neden olan yoksulluk yine karşımızdadır.

Çalışma kararında, ebeveynlerin sokak korkusu da etkili olmaktadır. Onlar, koşullar ağır olsa bile çocuğun yetişkinlerin sorumluluğunda ve gözetiminde bir meslek öğrenmesini ya da deneyim kazanmasını, her türden eğilime ve tehlikeye açık biçimde sokakta dolaşmasına yeğlemektedirler(10).

Dışlandıkları okul, istenmedikleri sokak ve yasadışı sayıldıkları atölye dışında çocukların toplumda hala gidebilecekleri bir başka yer var mıdır ? (10)

Sonuçta, çocuk çalışması işverenin ya da pazarın, düşük nitelikli, düşük ücretli, geçici yasa dışı, tehlikeli iş sunumu ve geçimini sağlamak zorunda olan bir nüfusun iş ve gelir isteminin buluşmasıdır (10).

Çocuklar küçük işyerlerinde aşağıdaki nitelikleri için çalıştırılırlar:

- Genellikle yoksul ailelerin çocuklarıdır ve çalışmaya ihtiyaçları vardır(18). Kendisine çalışma ve gelir olanağı, hatta yalnızca gündelik gereksinimlerini karşılama (karın tokluğu) önerisi sunulduğunda çocuk hem kendi çıkarları açısından, hem de ebeveynlerinin ve ailesinin baskısıyla reddetmemektedir.
- Eğitimini sürdürebilmek için gerekli ekonomik gücü, zamanı, bazen de gidecek okulu yoktur(18).
- En az eğitim gerektiren görevlere uygun niteliksiz işgücüdür(18).
- Ucuz işgücüdür. Çalışmaları geleneksel sayıldığı yada sınırlanıp yasaklandığı için çok düşük ücretle, hatta ücretsiz çalıştırılabilirler(10,18)
- Çalışmaları yasadışı sayıldığı için yasal ve kurumsal güvenceleri yoktur,hakları ve yetkileri belirsizdir, yasal sorumluluk yükleyemezler(18).
- Uysal bir işgücüdür. Tam bağımlı ve uysaldırlar, sorun yaratmazlar, direnmezler ve başkaldırmazlar. Direnirlerse, kolayca bastırılır yada işten atılabilirler (10).
- Statüsü olmayan esnek işgücüdürler. Saatlik, günlük haftalık, aylık, mevsimlik çalışmayı, ücretsiz fazla çalışmayı, hatta boğaz tokluğuna çalışmayı meslek öğrenmenin doğal gereği olarak görüp, kabullenirler(10,18).
- Özellikleri nedeniyle bedensel incelik ve esneklik, el becerisi ve sabır gerektiren sıradan, tekdüze, yineleyici iş türlerine iyi uyum sağlarlar(10,18).

Bu çalışma karşılığında çocuklar;

- Kişisel gereksinimlerini karşılayıp, aile gelirine katkıda bulunabilirler; bunu başardıkları ölçüde aile ve arkadaş çevresinde tanınır ve saygı kazanırlar.
- Geleneksel üretim teknikleri ve ilişkileri çerçevesinde de olsa bir meslek öğrenebilir; bu mesleği ileride kendi işyerinde uygulamalarını sağlayacak işletme deneyimi kazanabilirler(2).

Çocuk işgücünü, küçük ölçekli üretimle eklemlenen gerekçeler ne olursa olsun, sonuçta çocuk işgücü kullanımını zorunlu hale getiren koşulların yeniden üretilmesini ve çocuk işgücü kullanan üretim modellerinin varlıklarını bir süre daha sürdürmesini sağlar(2).

2.3. Çalışma Yaşamının İçerdiği Riskler

Çocukların risklerden yaşla ters orantılı olarak daha kolay, hızlı ve ağır etkilendikleri bilindiği halde, ülkemizdeki bir çok çocuk çalıştırılmaları yasak sayıldığı için yasal ve kurumsal korumadan uzak, çok zor koşul ve ortamlardaki iş risklerine açık şekilde çalışmaktadır(2).

Avrupa'nın birçok ülkesinde istenen zorunlu eğitim yaşı 20'lere doğru çekilirken, çalışma koşulları, çocukların eğitimlerini tamamlamalarına fırsat verecek şekilde düzenlenmekte çocukların çalışacakları sektörler ve yaş durumları da belirlenmektedir. Hatta bu düzenlemeler aile ve tarım işleri de dahil tüm işleri içermektedir(1). Türkiye'de ise zorunlu eğitim yaşı 14'tür. Buna karşın, bilindiği gibi, çocuklar çalışma hayatına daha erken yaşta atılmakta ve zorunlu eğitimi biter bitmez eğitimden ayrılmaktadır.(2)

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yapılan araştırmada, 63 risk incelenmiş ve çocukların karşılaşabilecekleri risk sayısının işkollarına göre 56 ile 24 arasında değiştiği ve yetişkinlerden fazla olduğu, riskle karşılaşan çocuk yüzdesinin de %44.8 ile yetişkinlerden %43.3 oranında daha yüksek olduğu bildirilmektedir(1,15).

Derrien'in (1994)'te Uluslararası Çalışma Bürosu için hazırladığı metinde ele alındığı biçimiyle çalışma yaşamındaki çocuğu bekleyen riskler şu ana başlıklarda ele alınmaktadır(10).

2.3.1. Doğal Çevre

- Ağır iklim koşulları, hava değişiklikleri, güneş, sıcaklık,nem, soğuk, yükseklik,
- .Tehlikeli hayvanlar ve böcekler; vahşi hayvanlar,
- Enfeksiyon riski, biyolojik riskler,
- Uzun, yorucu, tehlikeli yollar,
- Tehlikeli çevre doğal ya da insanların yol açtığı riskler.

2.3.2. Çalışma Ortamı

İnsanın üretim etkinliğini gerçekleştirebilmek için kurduğu, ürettiği, yarattığı herşeyi kapsar.

Çalışma ortamının pek çok ve farklı bileşeni vardır.

Bunları beş grupta toplayabiliriz.

- Çalışma alanları ve yerleri,
- Çalışma çevresi,
- Aletler, makineler, aygıtlar,
- Maddeler ve ürünler,
- Tesisler ve işlemler.

Çocuk üretime katılma düzeyine ve yürüttüğü işe bağlı olarak, çalışma ortamında oluşan birikim etkinliği özelliği olan ve birbirlerinin etkilerini ağırlaştırabilen risklerin birinden yada bir çoğundan etkilenir.

2.3.3. Çalışma Etkinliği

İş yaşamındaki risklerin bulunduğu en önemli noktadır.

2.3.3.1. Fiziksel ve Akılsal Yük:

- Gerçekleştirilen işlemlerin doğası : Ağır , tehlikeli ve pis işler,
- Duruş türleri : Eğilmiş, çömelmiş, ayakta ve rahatsız oturma,
- Nesnelere almak yerleştirmek: Yük ağırlığı, kaldırma yüksekliği, taşıma ve kaldırma sıklığı,
- İşlemcinin yer değiştirmesi : Mesafe, yer değiştirme sıklığı, taşınan yükün niteliği taşıma yolunun niteliği,
- Görsel güçlükler,
- Dayatılan iş ritmi: Zamana karşı çalışma, tekrarlayıcı parçalanmış tek düze iş.

Tekrarlayıcı iş ritmi, parça-işçinin, zaten tek düze olan yaşamında, zihinsel atılgenliğini engellediği, alıştığı iş dışındaki çalışmalarda, gücünü canlı ve azimli bir biçimde kullanılamaz hale getirdiği bilinmektedir(6).

2.3.3.2.Fiziksel Donanımlar ve Hijyen: İşlemlerin ağırlığını azaltıp artırabilecek etkenlerdir.

- Uygun iş elbisesi, başlık, ayakkabı,
- Riske özel koruyucular,
- İçilebilir, serin, yeterli içme suyu,
- Yemek yemeye uygun kantin, yemekhane.

2.3.3.3. Korumanın örgütlenmesi

- İşyeri hekim ziyaretleri,
- Çalışma riskleri konusunda bilgilendirme,
- Güvenlik hizmetlerinin örgütlenmesi,
- İşçi temsilcisi etkinlikleri.

2.3.4. Çalışma Koşulları

2.3.4.1. Çalışma Süresi

Çalışma süresinin yoğunluğuna ve örgütlenmesine bağlı güçlükleri değerlendirebilmek için, çalışma süresi ile ilgili sekiz ölçütün göz önünde bulundurulması gerekir:

- Günlük süre,
- Haftalık süre,
- Gece çalışması,
- Vardiyalı çalışma,
- Günlük ara dinlenmeleri,
- Hafta tatili,
- Ücretli izinler,
- Bayram tatilleri ve diğer tatil günleri.

2.3.4.2. Ücretler

Çalışmaları karşılığında elde ettikleri gelir için çocuklar; sağlık riskleri, uzun çalışma süreleri angarya, dayak, korkutma, ayrımcılık, ve cinsel taciz gibi güçlüklerle dayanmaktadırlar.

Ücret sistemleri şu başlıklar altında sınıflandırılabilir.

Bedava çalışma: Borç karşılığı çalıştırılan çocuklarda rastlanır; bedava çalışır, yalnızca beslenir ve yatakhane de barındırılır. Sivil, askeri ya da dini otorite için yürütülen angarya çalışma da bu kapsama girer.

*Satılmış Çocuk:*Ebeveynler çocuğu kentte ya da dış ülkelerde hizmetçi olarak işe yerleştirmesi için bir aracıya satarlar. Bu sistem çocuğun işten ayrılmasını tümüyle önler.

Aile ücreti: Yalnızca baba işe alınır. Yetiştirmek zorunda oldukları iş yüzünden bütün aile çalışır. Tüm aile yaptığı iş için tek bir ücret alır.

Aile geliri: Atölye tipi, küçük aile işletmesinde, küçük ticarethanelerde, ücret yerine ailesel gelirden söz edilir. İşlere zaman zaman ya da sürekli katılan çocuklar, hiçbir ücret almazlar.

Malla ödeme: Barlarda, lokantalarda ya da aile dışında, ev işlerinde istihdam edilen çocuklara genellikle mal karşılığı ödeme yapılır; beslenmeleri, barınmaları, kimi zaman da giyimleri karşılanır.

Düzensiz gelirler: Çocuklar tarafından sokakta yürütülen bazı işlerde, müşteri, beğenisi ölçüsünde bahşiş bırakır. Hurdalıklarda ve çöplüklerde değerlendirebilecekleri malzemeleri toplayan çocukların sağladıkları gelir de aynı kapsamda ele alınabilir.

Parça başı ücret: Parça başı ya da verime göre ücret de düzensiz gelir getirir; ama, genelde tarife baştan bellidir. Bu sisteme çocukların çalıştırıldığı işlerin hemen tümünde rastlanır: Tarım, tarımsal işletmeler, tuğla imalathaneleri, kibrit, kibrit kutusu, ayakkabı, halı, oyuncak fabrikaları, paket taşımacılığı, duvarcılık, yer temizliği (metrekare hesabıyla). Bu işveren için en pratik sistemdir, çünkü işvereni denetim işlevinden kurtarır; çocuklar için ise en yorucu ve en riskli sistemdir. Eve biraz daha fazla para götürebilmek için en fazlasını üretmeye çalışırken, güvenliğe de en az özeni gösterirler.

Zamana göre ücret: Çalışılan saate, güne, haftaya, aya göre ücretlendirilen çocuğa pek rastlanmaz. Genelde formel sektörde istihdam edilen çıraklar bu gruba girer ve yetişkinlere ödenenden çok daha az ücret alırlar.

2.3.5. Çalışma İlişkileri

Şu başlıklarda incelenebilir.

- Güvencesi olmayan statüler,
- Baskılar ve ayrımcılıklar,
- Topluluk ilişkileri.

Burada sorgulanması gereken, çocuk kendisine öğrenme, yetişkinlerin deneyimlerinden yararlanma, ölüm korkusu olmadan yaşamını kazanma olanakları sağlayan güvenli bir ortamda mı, yoksa korku, şiddet, gerilim ve güvensizlik ortamında mı çalıştığıdır.

2.3.5.1. Statü ve İşyeri Güvencesizliği

- Yasal çalıştırma yaşından küçükken çalıştırılmaya başlayan çocuk, çalışması yasak olduğundan, bir yetkili denetime geldiğinde, saklanmak ya da kaçmak zorundadır,
- Büyümekten, işveren için verimsiz olmaya başlamaktan, parmak esnekliğini, vücut bükülgenliğini yitirmekten, kendisini pazardan dışlayacak hastalıklardan korkar,
- İşyeri yasadışı, izinsiz ve kayıtsız olduğu için yetkililerce her an kapatılabilir,
- Çocukların çalıştırıldığı işyerleri istikrarsızdır, iç ve dış rekabetin ve pazar değişkenliklerinin baskısı altındadır.

2.3.5.2. Baskılar ve Ayrımcılıklar

- Duygusal istismar: Çocuğun iç görüşünü ya da duygusal bütünlüğünü bozan her türlü kronik eylem ya da eylemsizliktir.Çocukla sürekli alay etme, aşağılama çocuktan kapasitesinin ötesinde aşırı beklenti içinde olma, aşırı koruma, bağımlı kılma, aşırı otorite, çocuğun davranışlarıyla uyumsuz aşırı cezalandırma ve iz bırakmasa da yüze şiddet uygulama gibi eylemlerin yanı sıra çocuğu terk etme, gereksinimleriyle ilgilenmeme, yok sayma, çocuğun iletişim çabasına tepkisiz kalma,
- Taşeronlar, işveren, ustabaşı, gözetmen ve şefin uygulayabileceği baskı ve şiddet,
- Ebeveynler; çocuğun, çalışması karşılığı sağlayacağı, gelir beklentisi,
- İş arkadaşlarının yüklediği angarya ve güç işler,
- Bir sektörü, mahalleyi, sokağı denetimleri altına alan çetelerin haraç beklentisi,
- Kimsesiz ya da fuhuş amacıyla satılmış çocuklara uygulanan cinsel şiddet,
- İş kazası, madenlerde göçük, düşme, yangın, patlama korkuları,
- Tanımadıkları bir makine ya da bir tehlikeli madde karşısında duydukları korku,
- Katı, acımasız bir dünya karşısında duydukları korku.

2.3.5.3. Topluluk İlişkileri

- Yaşamını sürdürmek için tek başına savaşmak zorunda kalan çocuğa egemen olan duygu yalıtılmışlıktır.
- Destek yoksunluğu:Yasadışı konumdaki çocuk ile kim ilgilecektir?
- Saf hukuk mantığına göre, yasadışı konumda çalıştırılan çocuğun sendikaya üye olması, temsilci seçmesi, çalışma koşulları ile ilgili pazarlık yapması yasaktır. Yasalara göre yokturlar. Bu durumda çalışma ilişkileri, yasalar kapsamı dışında oluşmuş kurallara göre belirlenir(10).

2.4. Çocuk İşçiliğinin İstismarını Engelleme Yolları

Sadece kişisel kar amaçlı üretim modellerinde, yoksulluğu artıran programların desteklendiği toplumlarda, çocuk işçi gerçeğini yasalarla ortadan kaldırmak pek mümkün görülmemektedir. Ancak alınan önlemlerle sorunun çekilebilir hale getirilmesine çalışılmaktadır. Bu ortamda meslek eğitiminin, ücreti karşılığında, yarım zamanlı işlerde, daha örgütlü ve genel eğitimle birlikte verilmesi, atılabilecek en olumlu adım gibi görünmektedir(1).

Sadece meslek okulları kurulması olumlu ama yetersiz bir adımdır. Teknik ve normal eğitim, büyük sanayi üretim sürecinde, gençlere ve her iki cinsiyetten çocuklara sorumluluklar verilerek, birlikte sürdürülmelidir(6).

Türkiye’de de 3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitimi Kanunu ile çıraklık okullarının kurulması karara bağlanmaktadır.

Çıraklık okullarına devam eden çocukların kazanımları;

- Çıraklık statüsünden alınırlar.
- Çıraklar sosyal güvenlik şemsiyesi altına girer; iş kazası, mesleki hastalıklar ve hastalık sigorta primlerini çırağın kayıtlı olacağı çıraklık eğitim merkezi öder.
- Askerlik işlemleri eğitim sonuna kadar tecil edilir.
- Öğrenci haklarından (paso, vb.) yararlanırlar.
- Teorik meslek eğitimi alan çıraklar üretim kalitesinin yükselmesine katkıda bulunur.
- Teorik ve pratik bilgi edinen çırakların verimliliği artar.
- Çırakların sözleşme ile eğitime başlamaları, gelişigüzel işyeri değiştirmelerini engeller.
- Çıraklara yaşlarına uygun asgari ücretin %30’undan az olmamak üzere ücret ödenir(16).

Bugün çıraklık eğitiminde gerçekleştirilen büyük gelişmelere rağmen, giderilmesi gereken pek çok sorun vardır ve ulaşabilen çırak sayısı oldukça kısıtlıdır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yapılan araştırmada çalışan çocukların %81.8’i Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu kapsamındadır, ancak %27.2’si gerçekten "çırak" statüsünde çalışmaktadır. Çırak olmaları nedeniyle, öncelikle öğrenci sayılmaları gerektiği halde bu çocukların yalnızca %24.7’si çıraklık okuluna gönderilmektedir. İşyerinde ise, bu çocukların %32’si asıl işi, %46.9’u asıl iş ile ilgili yardımcı işleri, %21.1’i de temizlik ve getir-götür işlerini yapmaktadır. Bu veriler, çocuğun eğitim amacıyla değil, ucuz işgücü için çalıştırıldığı görüşünü desteklemektedir(15).

Bu çocuklara ancak:

- Ailenin,
- Sağlık ve bakım kuruluşlarının, (ana - çocuk sağlığının korunması)
- Öğretim, eğitim ve boş zamanları değerlendirme kuruluşların,
- Mesleksi ve teknik öğretim kuruluşları ve çıraklık merkezlerinin,
- Çocuğun çalışma yaşamında korunması ile görevli kurumlar: İş denetimi ve iş yasaları, sendikalar, iş hekimleri, sosyal güvenlik kuruluşlarının v.b.,
- Hukuksal ve toplumsal koruma ile ilgili kurumların,
- Birlikler, örgütlenmeler, kooperatifler, bir biçimde çocukların desteklenmesi için etkinlik gösteren tüm grupların katılımı ile yardım edilebilir.

Bütün bu kuruluşların kuramsal olarak görevi, doğal olarak çocuk için koruyucu olamayan ekonomik, kültürel, toplumsal, ekolojik çevrenin zararlı etkilerini öngörmek ya da düzeltmektir(10).

2.5. Dünyada ve Türkiye’de Çocuk Çalışması ile İlgili Yasal Düzenlemeler

2.5.1. Dünyada Çocuk Çalışması ile İlgili Yasal Düzenlemeler

1924 Çocuk Hakları Deklarasyonu

1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi

1965 Avrupa Sosyal Şartı

Birleşmiş Milletlerin 20 Kasım 1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi, 18 yaşından küçükleri, çocuk olarak tanımlayarak, riskli yada eğitimini engelleyecek, sağlığına veya bedensel, akılsal, ruhsal, ahlaksal toplumsal gelişimine zarar verecek işlerde çalıştırılmamasını" temel bir hak olarak kabul eder(1,17).

1990 Çocuklar için Dünya Toplantısı

1994 Gençlerin İşte Korunması İle İlgili Konsey Direktifi

1995 Danimarka Toplantısı

1997 Amsterdam Çalışan Çocuklar Konferansı

1997 Arusha Çocuk İşçiliği Konferansı

1997 Latin Amerika Üçlü Hedef

1997 Oslo Uluslar arası Çocuk İşçiliği Konferansı

1998 Çocuk İşçiliğine Karşı Küresel Yürüyüş (16)

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Anlaşması, Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Anlaşması, Köleliğin, Köle Ticaretinin, Köleliği Çağrıştıracak Kurumların ve Uygulamaların Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Ek Sözleşme, İnsan Ticaretinin ve Fuhuş Yoluyla Sömürünün Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi de Birleşmiş Milletlerin insan hakları belgeleridir ve çalışma yaşamı için yol göstericidir(18).

Ayrıca çocuk çalıştırılması olgusu, Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası ve 5, 6, 7, 10, 15, 16, 33, 45, 58, 59, 60, 77, 78, 79, 90, 112, 115, 123, 124, 127, 138, 182 sayılı Sözleşmeleri gibi uluslararası belgelerde tanımlanmaktadır. Çocuk çalıştırılmasının önlenmesini ve çalışan çocuğun korunmasını amaçlayan bu belgeler "çocuk" ve "çalışan çocuk" tanımını yapmakta, çocuğun temel haklarını tanımlamakta ve ülkelere çalışılan iş türü, işte karşılaşılabilecek risk ve çalışma süresi temelinde en az çalışma yaşını belirlemelerini ve bu yaş sınırlamasına uymalarını önermektedir(2,16).

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1973 Tarihli ve 138 sayılı En Az Çalışma Yaşı Sözleşmesi'nde ise, "mesleki statüsü ne olursa olsun (ücretli, bağımsız çalışan, ücretsiz aile işçisi) ekonomik amaçlı mal ve hizmet üretimine katılan 15 yaşından küçük kişiler" "çalışan çocuk" olarak tanımlanmaktadır. Bu sözleşme'de ve aynı amaçla hazırlanan 146 sayılı öneri'de, çocukların ne zaman, nerede ve hangi koşullarda çalıştırılabilecekleri konusundaki ilkeler belirlenmektedir. Buna göre, en az çalışma yaşı 15 yaşın altına düşürülemez ve zorunlu eğitim süresi tamamlanmadan çocuğun çalıştırılmasına izin verilemez. 13-15 yaş kümesindeki çocukların da ancak sağlıklarını ve bedensel gelişmelerini etkilemeyecek ve okula devamlarını engellemeyecek olan hafif işlerde çalıştırılmalarının izin verilir(2,19).

Uluslararası Çalışma Örgütü, 138 sayılı sözleşmeye göre 15-24 yaş arası genç işçi kabul etmekte, 146 sayılı tavsiye kararıyla da taban yaşının yükseltilmesini istemektedir(1).

Uluslararası düzenlemelere egemen olan yaklaşım, 15 yaşından küçük olan çalışan çocukların çocuk olarak tanımlanması, çalıştırılmasının aşamalı olarak önlenmesi, bu amaca ulaşıncaya kadar da çalışan çocukların korunmasıdır (2).

İLO standartlarına göre;

Sözleşmeler

- Bağlayıcı nitelikteki uluslararası anlaşmalardır.
- ILO üyesi devletlerin onayına açıktır.
- Onaylayan devlet sözleşmeyi iç hukuka ve uygulamaya geçirmekle yükümlüdür.
- Onay sonrasında, devlet uygulama ile ilgili adımları bildirmek zorundadır.

Tavsiye Kararları

- Onaya açık değildir.
- Genel teknik yol gösterici ilkeleri ortaya koyar.
- Genellikle aynı konudaki bir sözleşmeyi tamamlar(18).

2.5.2. Türkiye'de Çocuk Çalışması ile İlgili Yasal Düzenlemeler

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde, en önemli sorunlardan birisi de, nitelikli işgücü yetersizliği idi. Bu dönemde mesleki eğitim kalkınma planlarının temel konularından birisi olarak ele alınarak, çıraklık eğitimi ve çocuk çalıştırılması da bu kapsamda değerlendirilmektedir.

20.06.1977 tarihinde kabul edilen 2089 sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Yasası ülkemizde ilk kez çağdaş bir çıraklık eğitiminin yasal dayanağını oluşturmaktadır(14).

19.06.1986 tarihinde yürürlüğe giren 3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Yasası ile de çıraklık eğitimi günümüz koşullarına göre yeniden düzenlenerek, uygulamalı eğitime ağırlık verilmekte, çırakların eğitiminden işyerleri sorumlu tutulmakta, kuramsal bilgi de okullarda verilmektedir(14).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası en az çalışma yaşının belirlenmesi ve çalışan çocuğun korunması için düzenleme yapma görevini devlete yüklemektedir. 50'nci maddesinde 'Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar' denmektedir. Ayrıca Anayasada madde 18'de hiç kimsenin zorla çalıştırılmayacağını ve angaryanın yasak olduğunu belirtmektedir(1).

22 Mayıs 2003' de TBMM'de kabul edilen 4857 sayılı İş Kanununda 14 yaşını dolduran çocukların çalışmasına izin verilir(21,27). "Genç işçi" tanımı konusunda da güçlüklerle karşılaşmakta, İş Kanunumuzda genç işçi tanımı bulunmamaktadır(1).

İş Kanunda madde 72'de, maden ocakları ile kablo döşenmesi ve tünel inşaatı gibi yeraltında veya su altında çalıştırılacak erkek ve kadınların, madde 73'de sanayiye ait iş yerlerinde gece vardiyasında çalışacakların, 18 yaşını doldurmuş olması gerektiği vurgulanmaktadır(20,21).

Ağır ve tehlikeli işler tüzüğü madde 2'de iş cetvelinde karşısında 'Ç' harfi bulunan işlerde 16 yaşını doldurmamış çocukların çalışmayacağı belirtilmektedir(1,2).

Gemi Adamlarının Yeterliliği ve Sayısı Hakkında Tüzük madde 19 ve 20'de , 16 yaşını doldurmuş olanların tayfalık, miçoluk ve silicilik yapabileceği belirtilmektedir(1).

Gemi adamlarının ikamet yerleri, sağlık ve iaşelerine dair yönetmelik madde 16'da 'yeterlilik sertifikası olmayanlar gemilerde aşçılık yapamaz' demekte, yeterlilik sertifikası için 18 yaşını doldurmuş olmayı şart koşmaktadır(1).

Umumi Hıfzısıhha Kanunu madde 176'da mahalli belediyelerince bar, kabare, dans salonları, kahve, gazino ve hamamlarda 18 yaşından aşağı çocukların istihdamı yasaklanmaktadır(1).

Sosyal Sigortalar Kanununda yaşlılık sigortası açısından sigortalılık süresinin başlangıcı 18 yaş olarak kabul edilmektedir(1).

Borçlar Kanunu, Deniz İş Kanunu, Basın İş Kanunu, İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Esnaf ve Küçük Sanatkarlar Kanunu, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü., Haftalık İş Günlerine Bölünemeyen Çalışma Süreleri Tüzüğü, Hazırlama

Tamamlama Temizleme İşleri Tüzüğü, Asgari Ücret Yönetmeliği, İşyeri Hekimlerinin Çalışma Yerleri ile Görev ve Yetkileri Hakkında Yönetmelik gibi yasal düzenlemelerde de, Anayasa'da yüklenen görevin yerine getirilmesi için gerekli yasal altyapı oluşturulmaktadır(2).

Bu düzenlemelerde en az çalışma yaşı; iş türü, çalışma süresi, karşılaşılabilecek risk temelinde belirlenerek, çalışan çocukların korunması amacıyla alınması gereken bazı önlemler tanımlanmaktadır. En az çalışma yaşı saptanırken, 15 yaşından küçük çocukların çalıştırılması yasaklanmakla birlikte, bu yaş sınırlaması çocuğun eğitime ve gelişimine engel olmayacak işlerde 13 yaşa kadar indirilerek; çocukluk dönemi ise, iş türü, çalışma ve dinlenme süresi, etkilenilmesi olası risk temelinde 18 yaşa kadar uzatılmaktadır.

4857 sayılı İş Kanunu 87ci madde de 14-18 yaş kümesindeki çocukların işe girişlerinde işyeri hekiminden, işçi sağlığı dispanserinden, Sosyal Sigortalar Kurumu'ndan, sağlık ocağından yada belediye tabibinden rapor almaları gerektiği, 18 yaşını dolduruncaya kadar da her altı ayda bir doktor muayenesinden geçirilerek, o işte çalışmalarında bir sakınca olup olmadığının denetlenmesi ve durumun bir raporla belgelenmesi hükme bağlanır(20,21).

"Genç işçi" terimi sosyolojik sınırlar olarak genellikle 16-24 yaş veya 16-25 yaş grupları arasında kabul edilmektedir. Ülkemizde genç işçilerin durumu, 14'den yukarı yaş grubuna giren işçilere göre düzenlenmektedir. Genç işçiler, diğer işçilerle birlikte aynı çalışma koşullarında bulunmalarına karşın, 16 yaşını doldurmamış gençlerin sendikaya üye olmaları ebeveynlerinin iznine bağlıdır ve daha düşük asgari ücret alırlar(1).

Çalışmaları yasak sayılan 14 yaşın altındaki çocuklar ise yetişkin işçilerin yararlandıkları yasal haklardan ve kurumsal hizmetlerden faydalanamazlar(2).

Küçük ölçekli üretimi seçme zorunluluğu, çocuk işgücünü, uygun altyapıdan yoksun binalarda, eski ve koruyucusuz makinelerle ve el aletleriyle, zararlı maddelerle, ilkel üretim teknikleri ve geleneksel üretim ilişkileriyle sürdürülen, pazara bağımlı, emek yoğun üretimle bütünleştirecektir. Bu tür üretimin de pazarda tutunabilmek için uygun, ucuz ve uyumlu olan bu işgücünü kullanmaktan başka çıkış yolu yoktur(14).

Türkiye'de 50'den az işçi çalıştıran işyerlerinde sağlık ve güvenlik birimi kurma zorunluluğu yoktur. Dolayısıyla risk kümesi oluşturdukları bir yaş döneminde çalışan çocuklar en sağlıksız çalışma koşullarında, sağlık hizmetlerinden de yoksun bırakılırlar(2).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yapılan araştırmada, çalışan çocukların %46.2'si sigortalıdır. Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu'ndan yararlanan hastalık, iş kazası

ve meslek hastalığı primleri devlet tarafından ödenen çocuklar, bu yüzdenin %27.2'lik bölümünü, görece büyük işyerlerinde çalışan, daha büyük yaşlarda olan, primleri işverence yatırılan, ustalaşmış çocuklar da geri kalan %19'luk bölümünü oluşturur. Çocukların %53.8'i ise sigortasızdır. Bu oran yetişkinlerde sadece %5.7'dir(15).

Türkiye'de 4857 sayılı İş Kanunu madde 71'e göre, çocukların günde 7 saatten, haftada da 35 saatten uzun süre çalıştırılmaları yasaktır ancak 15 yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde sekiz ve haftada kırk saate kadar artırılabilir. Okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, en fazla günde iki saat ve haftada on saat olabilir. Okulun kapalı olduğu dönemlerde çalışma süreleri yukarıda birinci fıkrada öngörülen süreleri aşamaz denmektedir(21)

Fazla Çalışma Tüzüğü'ne göre de 18 yaşından küçüklere fazla çalışma yaptırılamaz.

İş Kanunu'nun 68. Maddesi'ne göre 4 saatten fazla ve 7.5 saate kadar (7.5 saat dahil) süreli işlerde yarım saat,7.5 saat ve daha uzun süre çalışılan işyerlerinde ara dinlenme süresi günde en az bir saat olmalıdır(20,21). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yapılan araştırmada, çocukların %72.8'inin, yemek yer yemez işe başladığı ve bu süreyi kullanmadığı saptanmaktadır(15).

İş kanununun 46. maddesinde haftada en az bir gün, 53. maddesine göre de 18 yaşından küçüklere en az 20 işgünü ücretli izin verilmelidir(21). Araştırma sonuçları çocukların %38'inin yetişkin işçilere tanınan haftalık, %56'sının da, 18 yaşından küçüklere tanınan yıllık ücretli izin hakkını kullanmadığını, %27'sinin de, 15 günden az ücretli izin kullandığını göstermektedir(15).

İş Kanunu'nun 47. Maddesi'ne göre, işçilerin bayram günlerinde ücretli izinli sayılmaları gerekir(20,21). İşverenler bayram günlerinde çalışmadıkları için, çocukların tümü dini bayram günlerinde, %71.2'si de resmi bayram günlerinde bu haktan yararlanmaktadır. Ancak, bu haklarını kullananlar yıllık ücretli izin haklarını da kullanmış sayılmaktadır(1,14).

2.6. Çalışan Çocuklarla İlgili Sayısal Veriler

2.6.1. Dünyada Çalışan Çocuklarla İlgili Sayısal Veriler

Günümüzde çalışan çocukların sayısını kesin olarak söylemek mümkün olmasa da, ILO araştırmalarına göre, dünyada 5-14 yaş grubunda 250 milyon çalışan çocuğun bulunduğu, 120 milyon çocuğun tam zamanlı olarak çalıştığı tahmin edilmektedir(18).

Dünyada çalışan çocukların sektörel dağılımına baktığımızda madenler ve taş ocakları %0.8 inşaat %1.9, taşımacılık, depolama ve iletişim %3.8, kamu hizmetleri ve özel hizmetler %6.5 toptan / parakende ticaret, otel ve restoranlar %8.3, imalat sanayi %8.3, tarım, avcılık ormancılık ve balıkçılık %70.4 olarak gözlenmektedir(18).

Bölgelere göre dünyada çalışan çocuk sayısının, Latin Amerika ve Karayipler'de 17,500,000 (%7), Afrika'da 80,000,000 (%32), Asya ve Okyanusya'da 153,000,000 (%61) olduğu bildirilmektedir(18).

Tarım sektöründe, kamu ve özel hizmetlerde; kızların, imalat, taşımacılık, depolama ve inşaat sektöründe; erkeklerin, maden ve taş ocaklarında ise, her iki cinsiyetin eşit oranda istihdam edildiği görülmektedir(18).

Çocuk işçiliği, gelişmiş ülke statüsünde olan ülkelerde bile oldukça yüksektir. ABD'de 1995 yılında, 16-17 yaşında 2.6 milyon ergenin çalıştığı, her yıl 70 gencin iş sebebi ile öldüğü, yüzlercesinin hastane kliniklerinde, binlercesinin ise hastanelerin acil servislerinde tedavi gördüğü bildirilmektedir(22,23,24).

2.6.2. Türkiye'de Çalışan Çocuklarla İlgili Sayısal Veriler

Türkiye'de, 1927 yılında yapılan sanayi sayımında, çocuk işçilerin çokluğu dikkat çekmektedir. Bu yıllarda tarımda çalışanların yarısından çoğunun (%51.5) çocuk olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, sanayide çocuk işçi istihdamı 1927 yılında %15.4 düzeyinde iken, 1934'de %2.7'ye gerilediği görüldü(20).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yapılan araştırmada, Türkiye'de çalışan çocukların %46.5'i sanayi bölgelerine yakın, altyapısı olmayan, sağlıksız gecekondularda %25'i gecekonduya göre daha sağlıklı, bağımsız evlerde, %28.5'i de apartman dairelerinde oturmakta, aynı odayı birden fazla kişiyle paylaşmaktadırlar(15).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının aynı araştırmasında, çalışan çocukların %93.2'si yaptıkları işleri sevmektedir. Aslında bu çocukların %46'sı okumak istemektedir. Gerçekten, okumak çocukların yalnızca %3.2'sinin gelecekle ilgili beklentisidir, geri kalan %55.7'si aynı işi sürdürmek, %25.2'si aynı işi, ama yeterli bilgi, beceri ve deneyim kazandığında kendi işyerinde sürdürmek, %3.3'ü de halen çalıştığı işyerinde sürdürmek istemektedir. Bu veriler, çocuğun da işini sevmek dışında çıkış yolu kalmadığını çocuk yaşında anladığını göstermektedir. Bu çocukların %55.4'ünün işte ki önceliği meslek öğrenmek, %24.4'ünün ise para kazanmaktır. Kız çocukların oluşturduğu %8.3'lük bir bölüm ise, gelecekte evlenerek işten ayrılmayı istemektedir(15).

Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından Ekim 1992'de yapılan Hane Halkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre 12 – 19 yaş grubunun %36.6'sı işgücüne katılmaktadır. İşgücüne katılan 12–19 yaş grubundaki 3 milyonu aşan kişiden %23'ü ücretli işçi, %10.1'i mevsimlik işçi, %62.2'si ücretsiz aile işçisi, %3.7'si işveren yada kendi adına çalışmaktadır(1,25).

Devlet İstatistik Enstitüsü Çocuk İşgücü, Ekim 1999 yılı haber bültenine göre; 15-17 yaşlar arasında 5.339.000 çocuktan 1.358.00'i ekonomik işlerde, 1.933.000'i ev işlerinde çalışmakta, 2.048.000 çocuk ise çalışmamaktadır. Görüldüğü gibi Türkiye'de 14-17 yaş grubunda, çalışan çocuklar çalışmayan çocukların yaklaşık 2.6 katıdır. Aynı kaynağa göre, 1999 yılında ekonomik işlerde çalışan çocukların %54.0'ü tarım sektöründe, % 24.5'i sanayi, %11.8'i ticaret ve % 9.7'si hizmet sektöründe istihdam edilmektedir(25).

2002 yılı 1.dönem Hane Halkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre, kurumsal olmayan çalışma çağındaki (15 ve daha yukarı yaştaki) nüfus, bir önceki yılın aynı dönemine göre 944 bin kişilik bir artış göstererek 46 milyon 298 bin kişi olarak gerçekleşmekte, bunların ise % 49.8'ini erkek nüfus oluşturmaktadır(13,26)

2002 yılı I. Dönem Hane Halkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre, toplam istihdam, geçen yılın aynı dönemine göre 755 bin kişilik bir azalış göstererek, 18 milyon 467 bin kişi olmaktadır. Çocuk istihdamının da bir önceki yılın aynı dönemine göre % 23 azaldığı bildirilmektedir(26)

2002 yılı I. Dönem Hane Halkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre, Türkiye genelinde 12-17 yaş grubunda çalışan çocukların sayısı 719 bin kişidir. Araştırmada, aynı yaş grubundaki çocuk istihdamının geçen yılın aynı dönemine göre % 23 (215 bin kişi) azaldığı, % 42.3'ünün (304 bin kişi), kentsel yerlerde bulunduğu ve % 61.5'ini erkek çocuklar oluşturduğu bildirilmektedir(13,26)

Hem kız hem de erkek çocuklar için kentte imalat sanayi, kırdada tarımsal etkinlikler öncelikli alanlar olurken, erkeklerin kentte, kızların da kırdada üretime daha fazla katıldıkları gözlenmektedir. Genel dağılımda tarımsal etkinliklerde yoğunlaşma, kırsal yörelerde iken kentsel yörelerde, önemini yitirerek etkinlikler sıralamasında en alta inmekte ve yerini ağırlıklı olarak imalat sanayine, hizmet sektörüne ve ticari etkinliklere bırakmaktadır.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yapılan araştırmada, çocukların çoğu zaman meslek eğitimini veren ve tüm çalışma koşul ve ortamlarını belirleyen işverenlerin %21.4'ü 30 yaşından küçük, %62.8'i 30-45 yaşında, %15.8'i 45 yaşından büyüktür. Bu işverenlerin %63'ü ilkokul, %15'i ortaokul, %8.5'i lise, %0.5'i sanat okulu, %13'ü ise üniversite mezunudur. Yüksek okul mezunları orta ölçekli işyerlerinin işverenleridir.

Bu veriler, işverenlerin eğitim düzeyinin geri olduğunu, eğitilmiş olanların ise mesleki eğitim almadıklarını, çoğu işverenin mesleğe çırak olarak girdiğini, yeterli bilgi, beceri ve deneyim kazanıp, ustalaştıktan sonra kendi işyerini açtığını göstermektedir(15).

Eski üretim tekniklerinin kullanıldığı küçük ölçekli üretimde, işverenlerin %69.5'i çıraklık okulundaki eğitimin yararlı olduğunu söylemekle birlikte, çocuğun eğitiminde işyerindeki uygulamanın belirleyici olduğunu düşünmekte ve çocuğun işi kendisi gibi yapmasını beklemektedir(15).

Küçük ölçekli işyerlerinde, geleneksel yönetim ilişkileri egemendir. İşveren-usta-kalfa üçlüsü dayakla, küfrün yaygın olmadığını, ama yapılanların da meslek öğretmenin gereği olduğunu savunmaktadır. Çocuklar da korkularının saygıdan kaynaklandığını, yapılanların aslında mesleğin gereği olduğunu söylemektedir. Çocuk, işini tanımlayan, onu eğiten çalışmasını denetleyip, değerlendiren bu üçlüye yönetsel anlamda tümüyle bağımlıdır ve karşısında tümüyle savunmasızdır. Bu tutum hem yitirilmiş çocukluk dönemi duygusu yaşanmaması, hem de süregelen çalışma ilişkilerinin yeniden üretilmesi için zorunludur(14).

Çocukların kentsel yörelerdeki bir diğer çalışma alanı da sokaktır. Sokakta çalışan çocukların yürüttüğü işler, ev işleri ve ekonomik işler kapsamında değerlendirilemez. Bu işlerle ilgili yeterli sayısal veri de yoktur.

2.7. Risk Alma Davranışı

İş yaşamındaki fiziksel riskler kadar önemli, ancak görünmedikleri için dünyada olduğu gibi Türkiye'de de önemsenmeyen, fark edilmeyen yada görmezden gelinen bir risk kümesi de, psikososyal risklerdir. Araştırmanın konusu olan 'İş yaşamı çalışan çocukların risk alma davranışı göstermesini etkilemekte midir?' sorusunu yanıtlayabilmek için risk alma davranışlarının tanımlanması gerekmektedir.

Toplum yaşamının vazgeçilmez koşulu düzen, ancak, toplumca benimsenen değer ve normlara uyulması ile sürdürülebilir. Uyulması gereken normlar, toplumdan topluma kültürden kültüre farklılık göstermesine rağmen, toplumsal normlara uymayan davranışlara suç, sapkın davranış ya da risk alma davranışı denilmektedir(11).

Oysa bilimsel açıdan normal ve normal dışı davranışların ayrımını yaparken kullanılacak belirli bir ölçüt yoktur. Buna rağmen bu konu ile ilgili çeşitli yaklaşımlar birbirine karşıt iki temel görüş içerisinde toplanır. Birinci görüşü benimseyenler, çoğunluğun kabul ettiği toplumsal normlara uymamanın normal, bu kurallardan sapmanın ise normal dışı davranışı belirlediği görüşünü savunurlar. İkinci görüşte olanlar ise, belirli bir oranda norm ve kurallara uymanın

toplulu halde yaşamak için gerekli olduğunu bunun karşıtı tutumların bireyin kendisi ve toplulu içinde zararlı olabileceğini kabul etmekle birlikte, gerçek normallik için toplulu onayı değil kişinin yaptığı davranışı kendisinin normal sayması ve iç dünyası ile barışık olmasına bağlı olduğunu savunurlar(11).

Sosyal, ekonomik ve kültürel yönden hangi gruba dahil olursa olsun, özellikle istismar ve ihmal olaylarında çocuklar mağdur duruma düşmektedir. İstismar ve ihmale uğramış çocuklar, bu tür kötü davranışa uğramayan çocuklara göre daha fazla suç işlemektedir. Kısaca çocuk istismarı ve ihmali olayları ile çocuk suçluluğu olaylarının bir kısır döngü oluşturduğu ileri sürülebilir. Bu durumda çocuk istismarı ve ihmali olaylarının önlenmesinin çocuk suçluluğu olaylarının önlenmesini kolaylaştıracığı söylenebilir(11).

Çocukların en çok istismar ve ihmal edildiği alanlardan biride iş yaşamıdır. İş yaşamından çocukların korunması da çocukların risk alma davranışlarının azaltılmasında önemlidir.

2.7.1. Risk Alma Davranışı Kuramları

Bu bölümde risk alma davranışlarının oluşmasında etkili kuramlar incelenecektir. Bireyin bütün ihtiyaçlarını karşıladığı yer olan toplulu, çoğu zaman bireyin risk alma davranışlarına yönelmesinde etkin bir rol oynar(11).

2.7.1.1. Bilişsel Nedenleri Açıklamayı Hedefleyen Kuramlar

Bu kuramlar zihinsel süreçlere odaklanmaktadır. Kişi, yarar ve bedel hesabı yaparak davranış konusunda karar vermektedir(29).

2.7.1.1.1. Karar Alma Yaklaşımı

Raiffa'nın 1968, Von Winterfeldt ve Edwards'ın 1986, Yates'in 1990,1992 yıllarında tanımladığı karar alma yaklaşımına göre kişilerin değer ve inançları farklı ise aynı koşullar altında farklı davranışlar gösterirler. Bireylerin davranışlarını anlamak için de karar alma süreçlerini incelemek gerekmektedir(30).

Weinstein ve Yates karar alma yaklaşımında, her karar için izlenen beş basamak tanımlamaktadır.

Bu basamaklar;

- 1- Olası seçeneklerin belirlenmesi
- 2- Seçenekte izlenecek yolların belirlenmesi
- 3- Sonuçların istenirliklerini değerlendirme
- 4- Eylem gerçekleştiğinde sonuçların gerçekleşme olasılığını değerlendirme
- 5- Mantıksal olarak savunulabilir kurullarla bu basamakları birleştirmektedir.

Kişiler, bu beş basamaktaki koşulları dikkate alarak, olumlu sonuçlanma olasılığının yüksek olduğuna karar verdiklerinde, bu davranışı gerçekleştirmektedirler(30).

2.7.1.1.2. Nedenlendirilmiş Eylem Kuramı

Nedenlendirilmiş Eylem Kuramının kuramcıları olan Ajzen ve Fishbein, kişinin davranışlarının, inançları tarafından etkileneceğini vurgulamaktadır. Davranışı etkileyen süreç, kişinin davranışla ilgili niyet ve kararları tarafından belirlenmektedir.

1- Niyetler tutumlardan etkilenebilir, tutumları belirleyen ise kişisel yarar ve bedel ilişkisidir. Ergen, davranışı daha yararlı olarak değerlendirirse o davranışla ilgili olumlu tutumlara sahip olmaktadır.

2- Kararlar ise ergenin inançlarından etkilenebilir. Sosyal normatif inançlar ergenin algısı ve inançlarını, dolayısıyla da kararlarını etkilemektedir. Ergenin ailesi, akran grubu yada çevresindeki diğer kişiler aynı davranışı gösteriyorsa, yada onaylıyorsa ergenin de bu tür davranışları gösterme olasılığı artmaktadır(29).

Buradaki sıralamaya göre çevre olumlu inançlara sahipse, kişi de sahip olmakta ve bu, kişinin yarar bedel konusundaki kararını, karar da kişinin davranışa ilişkin tutumunu, tutumu da davranışı gerçekleştirip, gerçekleştirilmeye ilişkin niyetini etkilemektedir.

2.7.1.1.3. Planlanmış Davranış Kuramı

Ajzen ve Fishbein, Nedenlendirilmiş Eylem Kuramının inanç ve tutum kavramlarına, benlik yeterliliği kavramını da eklemektedirler. Benlik yeterliliği "davranışın başarıyla tamamlanması üzerindeki kontrol" yada davranışın "güç yada kolay algılanması" olarak tanımlanmaktadır. İnsan, davranış üzerinde yüksek kontrol hissettiğinde yada başarılı olma beklentisi geliştirdiğinde o davranış için emek sarf etmektedir. Bu kuramdaki reddedici benlik yeterliliği, ergenin davranışa katılmak istemediği durumlarda sosyal baskıya direnerek davranışı göstermeme gücü olarak tanımlanmaktadır. Eğer ergenin reddedici benlik yeterliliği yüksekse, arkadaş baskısına karşı koyabilecek, düşükse arkadaş baskısını kabullenecektir(29).

Kurama göre ergen, kendisi için istenilir olana karar vermekte ve onu gerçekleştirmektedir. Risk alma davranışının önlenmesinde ergenin risk alma davranışına ilişkin tutumlarının, inançlarının etkilenebilmesi ve reddedici benlik yeterliliğinin güçlendirilmesi önerilmektedir(29).

Ancak davranışların inanç ve tutumları yani bilişsel süreci etkilediği dikkate alınmamaktadır. Risk alma davranışının çok da lehinde tutumlara sahip olmayan ergen bu davranışları bir kez deneyebilir ve eğer olumsuz sonuçlarla karşılaşmazsa bu davranış konusundaki inançlarını değiştirebilir(29).

2.7.1.2. Sosyal Öğrenme Sürecini İçeren Kuramlar

2.7.1.2.1. Sosyal Öğrenme Kuramı

Akers, sosyal öğrenme ve rol modellerine vurgu yapmaktadır. Sosyal öğrenme sürecinde de model gözlem, taklit ve onay beklentisine dikkati çekerek, bilişsel süreçleri öne çıkaran kuramlardaki kadar olmasa da, davranışın bir biçimde yarar beklentisiyle gerçekleştirileceğini belirtmektedir(29).

2.7.1.2.2. Sosyal / Bilişsel Öğrenme Kuramı

Bandura, Sosyal Öğrenme Kuramına ek olarak ergenin, ebeveyn ve arkadaş rol modellerinden, davranışa ilişkin inançları edindiğini vurgulamaktadır. Ayrıca Bandura, benlik yeterliliği ve reddedici benlik yeterliliğinin gelişimini de rol modelleriyle açıklamaktadır. Arkadaşlarını, davranış önerisini geri çevirirken izleyen ergenin reddedici, benlik yeterliliği becerisinin, tersi bir durumu izleyen ergeninse, davranış önerilerini kabul etme gibi bir eğilim geliştireceğini ifade etmektedir(29).

Sosyal Öğrenme Kuramları ergenin risk alma davranışını, risk alma davranışı gösteren arkadaşların izlenmesi, öğrenme ve taklit edilme süreciyle açıklamaktadır. Ancak bu kavram neden bazı ergenlerin risk davranışı gösteren ergenlerle karşılaştığı ve böyle rol modellerine sahip olduğu, bazılarının ise sahip olmadığına yeterli açıklama getirmemektedir(29).

2.7.1.3. Sosyal Bağlanma ve Geleneksel Bağlanma Kuramları

2.7.1.3.1. Sosyal Kontrol Kuramı

Hirchi tarafından 1969 yılında Sosyal Bağ Kuramı olarak ifade edilen bu kuram daha sonra Gibbons ve Krohn tarafından Sosyal Kontrol Teorisi olarak tanımlanmaktadır(31).

Sosyal Bağ Kuramı her insanın yasa ihlal davranışında bulunma potansiyeli taşıdığını ama toplumsal kontrol nedeniyle uyum sağladığını kabul etmektedir. Walter ve Rockless Sosyal Kontrol Kuramında iç ve dış koruma kavramlarını kullanmaktadır.

Dış koruma bireyin okul, aile, kilise ve sosyal gruplar gibi diğerleriyle ilişkisi tarafından sağlanmaktadır. Bu gibi bağlar ergeni sapan davranışlardan uzak tutarlar.

İç koruma kavramı ise benlik kontrolü, engellenme toleransı, baş etme becerileri, içgörü gibi kişisel özellikleri içermektedir(31).

Hirchi'ye göre sosyal kontrolü sağlayan dört bağ vardır:

- Bağlanma; kişiye yakın olan diğerleriyle arasındaki bağlılığa işaret eder.
- Uzlaşma; verdiği kararlara uymak, taahhütlerini yerine getirmek ve geleneksel kurumlarla ilişkilerini ifade eder (okula devam, işe girme v.b.).

- Katılım; geleneksel aktivitelere katılımı ifade eder (ders çalışma, ev temizleme gibi)
- İnanç; bireyin topluma ait temel değerleri kabul etmesini ifade etmektedir.

Ailesine, arkadaşlarına bağlı, okula devam eden, sorumluluk üstlenen ve toplumdaki genel değerlere inanan kişi suç işlemeyecek, aksi koşullarda ise suç işleyecektir(32).

Elliot'un Sosyal Kontrol Kuramı, geleneksel rol modellerine ve topluma zayıf bağlanma ile ilgili 3 neden üzerinde durmaktadır.

1- *Gerginlik*: Bu kavram ergenin akademik ve mesleki istekleri ile olanakları arasındaki denge olarak düşünülebilir. Eğer ergen bu dengeyi hissetmezse ve engelleme yaşarsa kurumlar ve hedefleriyle uzlaşmaz ve risk alma davranışı gerçekleştiren akranlarla ilişki kurar(29).

Ergenin evde yaşadığı gerginlik, evde beklediği yakınlığı bulamamasından kaynaklanabilir. Bu durumda ebeveyn ile zayıf bağlanma gerçekleşir ki, bu da risk alma davranışı sergileyen akranlarla etkileşimi artırabilir(29).

2- *Sosyal organizasyon bozukluğu*: Kornhauser tarafından yerleşik kurumların bozukluğu yada zayıflığı olarak tanımlanmaktadır. Eğer ergenler gelecek için kendine ümit vermeyen, sosyal kurumların başarısız olduğu yerlerden geliyorsa, bu topluma daha az bağlanırlar ve onun sunduğu yaşam biçimini benimsemezler(29).

3- *Toplumsallaştırma bozukluğu*: Aile ve geleneksel topluma bağlanma gerçekleşmiş olmasına rağmen eğer aile ergeni sağlıklı biçimde toplumsallaştıramadıysa gene olumsuz bağlanmalar olabilir(29).

Agnew, Sosyal Kontrol Kuramını temel alarak, boylamsal yöntemle yaptığı çalışmada 10. sınıftaki ergenlerde, sosyal bağ ile suçluluk arasında ilişki bulunduğunu, Sosyal Kontrol Kuramının küçük suçlarda ve ergenlik döneminde açıklayıcı olacağını belirtmektedir(33).

Bu kuram; ergenin toplumsal kurumlarla kurduğu iyi ilişki, onlarla yaşadığı bağlanma ve uzlaşmalar tarafından kontrol edildiğini, bu kontrolün zayıf bağlanma nedeniyle başarısız olduğu zamanlarda problem olarak değerlendirilebilen davranışların oluşacağını vurgulamaktadır.

2.7.1.3.2. Sosyal Gelişimsel Kuram

Sosyal Gelişimsel Kuram, bireylerin sosyal gelişimine ve bu gelişimde onları doğrudan etkileyebilecek sosyal etkilere odaklanır. Ergenin davranışı üzerine akran ve okulun etkisini vurgulanmaktadır. Her dönemde birincil önemdeki grup farklıdır. Okul öncesi dönemde aile

ilkokul döneminde okul ve öğretmen, ergenlik döneminde akran ilişkileri, kişinin sosyal gelişimini etkilemektedir. Bu kurama göre az onay ergenin aile ve okula bağlanmasını güçleştirecek ve onu uyumsuz davranışlar gösteren ergen grubuna yaklaştıracaktır. Becerileri iyi olmadığı için az onay alan ergen, sapsmış davranış gösterdiğinde kaybedecek fazlaca bir şeye sahip olmadığını da düşünebilecektir. Kuram, ergenler arasındaki farklılıklara dikkat çekmekte, kişisel ve akademik ilişkilerinde geliştirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır(3).

2.7.1.4. Kişilerarası Özelliklerin Etkilerini İnceleyen Kuramlar

2.7.1.4.1. Sosyal Ekolojik Model

Kumpfer ve Turner'in modeline göre; madde kullanımının nedeni genel stres ve okul stresidir(3). Okulda yüksek stres yaşayan ergen, stresten kaçır ve risk alma davranışı gösteren arkadaşlar edinir, risk alma davranışı için cesaretlendirilir ve ödüllendirilir. Ayrıca bu model düşük akademik benlik yeterliliğini, okulla ilgili stresin birincil nedeni olarak değerlendirmektedir(29).

2.7.1.4.2. Saygınlığını Azaltma Modeli

Çevrelerinden sürekli negatif değerlendirmeler alan ergenler düşük benlik saygısı ve zarar görmüş bir benliğe sahip olurlar. Zarar gören yada reddedildiğini hisseden ergenlerin egoları geleneksel rol modellerine yabancılaşabilir, geleneksel standartlara itiraz edebilir(29). Kaplan'ın çalışmasında, düşük benlik saygısı madde kullanan arkadaşlarla ilişkili olarak bildirilmektedir(3).

2.7.1.4.3. Çoklu Aşamalı Sosyal Öğrenme Modeli

Simons ve arkadaşları, ergenin madde kullanan arkadaşlarla neden ilişki kurduğunu, madde kullanımının üç aşaması içine kişisel özellikleri de ekleyerek açıklamaktadır(34).

1- Sıklıkla alkolle başlanan bu aşamada nedenler şunlardır; ebeveynin sapsmış davranışı ergene duygusal yakınlık, destek ve yol gösterici olmayan ebeveyne sahip olma, eğitim din, aile gibi geleneksel ve uzun süreli değerleri önemsemeyen değerler sistemine sahip olma.

2- Bu aşamada risk alma davranışı gösteren ergenlerde, madde kullanan ergenlerle ve risk alma davranışıyla ilişkinin nedenleri ve sosyal becerilerdeki bozulmayla ilgilenilir. Eğer ergen geçmişte maddeyi denemişse ve iddiacı, utangaç, kaba yada empati kuramayan biriye, risk alma davranışını gerçekleştiren akranlarla ilişkiye geçecektir.

3- Davranışı denemiş olma durumundan, alışkanlığa geçişin nedenlerini belirler, ebeveynler arasında da aynı davranışlar varsa, akranlar cesaretlendiriyorsa, ergen stres altındaysa ve yetersiz baş etme becerilerine sahipse, davranış sıklaşır ve alışkanlığa dönüşür.

Çoklu Aşamalı Öğrenme Modeli risk alma davranışına başlamayı dolaylı olarak etkileyebilecek değişkenler, kişisel özellikler ve davranışı sürdürmeye yönelik etkenlere dikkat çekmektedir(29).

2.7.1.4.4. Aile Etkileşim Modeli

Bu model ebeveynlere duygusal bağlılık, sosyal öğrenme ve kişisel özelliklere dikkat çekmektedir. Önemli olan çocuk-ebeveyn arası ilişki, özellikle de anne-çocuk arası ilişkilerdir ki; bağlanma temel etkidir.

Anne ve çocuk arasındaki bağlanma için nedenler ; ebeveynlerin geleneksel değerlere sahip olması, ailenin psikolojik uyumunun yüksek olması, etkili ve destekleyici ebeveynlik stiline sahip olmaları ve çocuk üzerindeki aile kontrolünün olması olarak belirtilmektedir.

Anne ve çocuk bağlanması, çocukta gelenekselliğin gelişmesi ve uyumlu ergen kişiliği, risk alma davranışı gösteren ergenle az ilişki ve ergenler arasında risk alma davranışın seyrek görülmesi şeklinde kendini gösterir.

Bu model, düşük başarı yönelimi, zayıf ego bütünlüğü yada süperego gelişimi, depresyon, düşük benlik saygısı isyankarlık, heyecan arama ve zayıf dürtü kontrolü gibi, ergenin yetersiz ilişki koşulunda gelişen bazı kişisel özelliklerini de belirler (29).

Kişilerarası özellikleri inceleyen kuramlar okulla ilgili özellikler, benlik sayısı, sosyal etkileşimsel beceriler, baş etme becerileri, duygusal stres, aile etkileşimi gibi pek çok etkene dikkati çekmektedirler. Ancak belirlenen özellikler ile gerçekleştirilen davranış arasındaki zaman farkı ve bu sürede gerçekleşmiş olan değişimler dikkate alınmamaktadır. Davranışın gerçekleştirildiği andaki benlik saygısı ve ölçüm sırasındaki benlik saygısı farklı olabilir(29).

2.7.1.5. Bütünleştirici Kuramlar

2.7.1.5.1. Problem Davranış Kuramı

Bu kuram açısından risk alma davranışı, toplumda genel kabul gören sosyal kontrol ve kurallardan sapmadır. Bu teoride, davranış toplumsal olarak tanımlanır ve bu tür kişilerin normalden farklı bazı özel tutum, değer ve algılara sahip olduğu düşünülür. Lavery,Siegel ve arkadaşları, bu tip ergenlerin geleneksel olmadıklarını ve büyük sapma toleransına sahip olduklarını belirtmektedir(35).

Problem davranış teorisi çevreyi proximal ve distal yapılara bölmektedir:

Yakın ve üst yapılar: Akran veya ebeveyne yakınlıktır. Ebeveyninden uzak olup arkadaşlarından daha çok etkilenenlerin, risk alma davranışı daha yüksek olacaktır.

Uzak ve alt yapılar: Sosyal modellerin davranışa olumlu yaklaşması, risk alma davranışını artıracaktır.

Problem Davranış Teorisi kişisel özellikleri üçe ayırır.

1- Uzak özellikler: Kişisel inanç yapılarını içerir. Ergen sosyal ve kültürel olarak yabancılaşmışsa, düşük benlik saygısına, dışsal denetim odağına sahipse ve sapmış davranışın cezalandırılmadığı, geleneksel davranışın ödüllendirilmediği çevrede yaşıyorsa daha fazla risk alma davranışı gösterecektir.

2- Orta özellikler: Motivasyonu artıran yapılar, kişisel değer yönelimi ve kişinin öncelikli hedefleri gibi özelliklerdir. Düşük akademik başarı beklentisi, ebeveyn den bağımsızlık, arkadaşlarla yakın ilişki arayışı ve düşük ekonomik başarı risk alma davranışını artıracaktır.

3- Yakın özellikler: kişisel kontrol yapısını tanımlar. Ergen risk alma davranışını tolere ediyorsa ve yararına da inanıyorsa, o davranış için risk altındadır(29).

2.7.1.5.2. Akran Grupları Kuramı

Bu model, davranışın temel nedeninin akran grupları olduğunu vurgular. Sosyal Öğrenme kuramı, arkadaşın, ergenin tutumunu etkilediğini, dolayısıyla da risk davranışında bulunup bulunmayacağını belirlediğini söylerken, bu model, tutumların kişinin arkadaş seçimini ve arkadaşlarını etkilediğini vurgulamaktadır. Bu kuram ayrıca; akranlarla ilişkiyi sağlayan sosyal yapıların (sosyo-ekonomik düzey, boşanmış aile v.b.), psikolojik özelliklerin (kişilik treytleri düşük benlik saygısı ve yüksek anksiyete gibi), tutum ve inançların, davranış etkileyebilecek insanlarla gerçekleştirilen bağlanma düzeyinin (aileye az bağlanma, düşük dini katılım ve okulu sevmeme gibi) risk alma davranışında bulunmayı nasıl etkilediğini belirtmektedir(29).

2.7.1.6. Davranışsal Aile Sistemi Modeli

Bu model, Robin ve Foster tarafından ebeveyn-ergen problemleri konusundaki çalışmalara dayanarak, davranışsal kuram, bilişsel kuram ve aile sistemleri temelinde tanımlanmaktadır(36). Problem çözme- iletişim becerileri, bilişsel çarpıtmalar ve aile yapısı gibi üç temel başlık altında toplanan modelin altı varsayımı bulunmaktadır:

1 -Her ailede bir denge vardır. Ergenlik döneminde çocuğu olan ailelerde, ergenin bağımsızlık arayışı, ebeveyn-ergen çatışmasına ve dengenin bozulmasına yol açacaktır.

2-Ailenin problem çözme ve iletişim becerilerindeki eksiklikleri, ailede çözümsüzlüklere neden olacaktır.

3-Aile üyelerinin, aile yaşamı yada diğer aile üyeleri hakkında sahip oldukları gerçekçi olmayan inanç ve düşünceler, üyeler arasında olumsuz duygu, davranış ve ilişkilere yol açacaktır.

4-Çatışma yaşanan ailelerde, çatışma yaşanmayan ailelere oranla karşılıklı olumsuz davranış fazla ve karşılıklı olumlu davranış az olacaktır.

5- Bazen ana-baba çatışması ebeveyn-ergen çatışmasına neden olabilir yada bu çatışmayı uzatıp, şiddetlendirebilir.

6-Ailedeki koalisyonlar ve üçgenleşme gibi aile bütünlüğünü bozan ittifaklar, ebeveyn-ergen çatışmasını artıracaktır(36).

Robin ve Foster, ergenin risk alma davranışının, bazen aile çatışmasının açığa çıkmasını engelleyen bir tampon olarak işlev görebileceğini de belirtmektedir. Ebeveynin dikkati evlilik çatışmasından uzaklaşarak, ergenin risk alma davranışlarına yönelir. Risk alma davranışı ortadan kaldırılırsa, ebeveyn evlilik çatışmasına başlayacağı için risk alma davranışları bazen aileyi bir arada tutan bir işlev üstlenebilmektedir.

Davranışsal aile modeli, ergenlik döneminde pek çok ailede ergenin bağımsızlık arayışları nedeniyle problem yaşanabileceğini, ancak sağlıklı problem çözme ve iletişim becerilerine sahip, bütünlüğünü koruyan ve birbirleri konusunda gerçekdışı inançlar taşımayan ailelerin, bu problemleri çözebileceklerini ancak çözemezlerse ergenin ve diğer aile üyelerinin olumsuz etkileneceğini belirtmektedirler(36).

2.7.2. Çocuklarda Risk Alma Davranışlarının Önlenmesi

Yukarıda belirtilen suç ve risk alma davranışları ile ilintili risk faktörleri ile koruyucu faktörler de göz önüne alınarak şu stratejiler uygulanabilir.

1. Çocuklara zaman ayırmak. Yetişkinler, çocukları toplumun değerli bir üyesi olmaları için desteklemeli, onların bilgi ve yeteneklerini değerlendirmeli, başarılarını ödüllendirmelidir.
2. Çocuğa olumlu ve sorumlu yetişkin rol modelleri sunmak güçlü ailelerin, arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerinin oluşmasına çalışmak. Yetişkinler ve çocuklar arasındaki olumlu ilişki çocuk suçluluğunun önlenmesi açısından son derece önemlidir.
3. Paylaşımçı toplumsal değerleri desteklemek. Çocuklara, toplumun hangi davranışları hoş görüp, hangilerini hoş göremeyeceği ile ilgili açık ve tutarlı mesajların verilmesi gerekmektedir.
4. Öğrencilere okul saatleri dışında (akşamları, hafta sonları ve yazları) yeteneklerini geliştirebilecekleri değişik etkinlikler sunmak.

5. Öğrencilere yarım gün çalışma ya da ders saatleri dışında çalışma olanakları sunarak onların para kazanmalarını sağlamak.
6. Suçluluğun önlenmesinde, bu alanda yapılan araştırmalar ve uygulamalar sonunda elde edilen bulgulardan etkili ve uygun bir şekilde yararlanmak.
7. Suç önleme çalışmalarını bir program çerçevesinde yürütmek.
8. Çocuk suçluluğunu önlemede başarılı kanıtlanmış programları desteklemek, uygulamak.
9. Suçluluğu önleme programları için para ve diğer kaynaklar (bağışlar, hediyeler, uzman desteği vb.) bulmak.
10. Suç işlemiş çocukları dinlemek ve onlarla sürekli iletişim halinde olmak. Bu çocukların anlattıkları ile alay etmemek, anlatılanlar karşısında yorumları dikkatli yapmak,
11. Çocuk suçluluğuyla ilgili tüm tarafları (çocuklar, aileler, okul yöneticileri, yasa koyucular, yargıçlar, eğitimciler, psikologlar ve sosyal hizmet uzmanlarını) bir araya getirmek.
12. Suçun önlenmesi alanında çalışan örgütler arasında bir iletişim, işbirliği ağı oluşturmak.
13. Bu alanda çalışırken güçlüklerle ve beklenmedik durumlara hazır olmak(11).

3. AMAÇ

İzmir Bornova Meslek Eğitim Merkezi'nde eğitim gören çıraklarda;

- a- Risk alma davranış sıklığının ölçülmesi,
- b- Risk alma davranışını etkileyen faktörlerin belirlenmesi

4. YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Tipi: Kesitsel- Analitik

4.2. Evren ve Örnek Seçimi

4.2.1 Evren

2002-2003 öğretim yılı içinde İzmir Bornova Meslek Eğitimi Merkezinde eğitim gören 3347 çırak.

4.2.2 . Örnek Seçimi

4.2.2.1. Örnek Büyüklüğü

Örnek büyüklüğü, Epiinfo 2000 Statcalc programıyla; bilinmeyen sıklıkta (%50), ± 5 hata payı ve %95 güven aralığı ile, en az 345 kişi olarak hesaplandı. Çırakların Meslek Eğitim Merkezinden, işlahevinden çıkış, işi bırakma veya başka nedenlerle sık olarak ayrılması nedeniyle %10'luk yedek çırak doğrudan örneğe alındı ve toplam örnek büyüklüğü 380 kişiye yükseltildi.

4.2.2.2. Örnek Seçme Yöntemi

Tabakalı rasgele örnekleme yöntemi kullanıldı(37). İlk olarak meslek grupları bir araya getirildi. Meslek gruplarının birleştirilmesi, Milli Eğitim Bakanlığının gruplandırma yönergesi ve Çalışma Bakanlığının meslek gruplama cetveline göre yapıldı(1,38). Karma sınıf, bu dönemde mevcutları az olan tek başına bir sınıf açamayacak mesleklerin bir araya getirilmesi ile, okul idaresi tarafından oluşturulmaktadır. Buna göre aşağıdaki sınıflama elde edildi.

Meslek gruplarının içerdiği branşlar:

Torna: Torna, Freze, Kalıp, Tesviye

Metal işleri: Kaynakçılık, Anahtarcılık ve Çilingirlik, Alüminyum doğrama, Dökümcülük, Kaporta tamir, Saç işleri, Soğuk demircilik,

Motorculuk: Motor yenileme, Oto motor tamir, Dizel motor yakıt pompa enjektör tamir, Ön düzen ayar, Oto elektrik, Oto boya,

Kuyumculuk: Vitrin kuyumculuğu, Altın ve gümüş işleme kuyumculuğu

Tesisatçılık: Doğal gaz sıhhi tesisat, Kaloriferçilik,

Elektrikçilik : Elektrik tesisat, Bobinajcılık, Elektrikli ev aletleri bakım ve onarım, Soğuk hava ve iklimlendirme, Bakım onarım elektrikçiliği, Asansörcülük

Elektronik : Radyo TV tamirciliği, Haberleşme cihazları bakım onarım, Bilgisayar bakım onarım, Büro makineleri bakım onarım,

Ağaç İşleri: Mobilyacılık, Doğramacılık, Mobilya döşeme

Berberlik : Bayan kuaförlüğü, Erkek berberliği

Diş protez: Diş protezciliği

Otelcilik : Servis (garson)

Yiyecek Hazırlama ve Pişirme : Aşçılık, Fırıncılık, Pasta tatlı şekerlemecilik, Et ve et ürünleri işlemeciliği,

Konfeksiyon : Dış giyim

Karma : Matbaacılık, Ayakkabıcılık, Serigrafi, Reklam tabelacılığı, Oto yedek parça satış, Çiçekçilik, Fotoğrafçılık, Şarküteri bakkal gıda, Plastik doğrama, Plastik işleme, Oto döşeme

Çıraklar, meslek gruplarına, sınıflarına ve cinsiyetlerine göre tabakalandırıldı. Tabakalama aşamaları şunlardır :

- Hesaplanan örnek büyüklüğü (380), evrene (3347) bölünerek, örnek/evren oranı bulundu. (0.1135)
- Her meslek grubunda eğitim gören çırak sayıları hesaplandı.
- Meslek gruplarındaki çırak sayıları örnek/evren oranı ile çarpılarak, meslek gruplarından örneğe alınacak çırak sayıları bulundu.

- Her sınıf seviyesindeki, meslek gruplarında bulunan çırak sayıları hesaplandı. Bu sayılar, meslek gruplarında bulunan toplam çırak sayısına bölünerek, mesleklerin her sınıf seviyesindeki oranı elde edildi.
- Meslek gruplarından örneğe alınacak çırak sayısı, mesleklerin sınıf seviyesindeki oranı ile çarpılarak, her sınıf seviyesinde bulunan mesleklerden örneğe alınması gereken çırak sayısı hesaplandı. Dördüncü sınıflarda tüm meslek gruplarında toplam üç çırak bulunduğu ve bunlar eğitimlerini 3'cü sınıftaki çıraklarla birlikte sürdürdüğünden 3'cü sınıf grubu içinde sayıldılar.
- Her sınıf seviyesinde, her meslek grubunun içerdiği erkek ve kız çırak sayıları ve oranları hesaplanarak, örneğe alınması gereken çırak sayısının ne kadarının kız , ne kadarının erkek çırak olması gerektiği bulundu.
- Daha sonra, öğrenci listeleri üzerinde, sınıflardaki kız ve erkek öğrencilere ayrı ayrı sıra numaraları verildi. Bazı sınıflarda sadece bir kız öğrenci olduğundan erkek öğrenciler ile birlikte sıra numarası olarak seçime katıldılar. Yukarıda aşamaları anlatılan yöntemle belirlenen toplam 381 çırak rasgele sayılar tablosu yardımı ile örneğe seçildiler.

4.3. İzinler

Etik onay DEÜTF Klinik Araştırmalar Etik Kurulunca verildi. İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğünden araştırmanın İzmir Bornova Meslek Eğitim Merkezi ve bağlı okullarda yürütülebilmesi için gerekli izinler alındı (Ek.3).

4.4. Değişkenler

4.4.1. Bağımlı Değişken

Risk alma davranışı

4.4.2. Bağımsız Değişkenler

4.4.2.1. Çırakların Sosyodemografik Özelliklerini İçeren Değişkenler

Yaş

Cinsiyet

Doğum yeri

On dört yaşına kadar en uzun süre oturduğu yerleşim yeri tipi

Göç etme

4.4.2.2. Ailesel Özellikleri İçeren Bağımsız Değişkenler

4.4.2.2.1. Ailenin Sosyodemografik Özelliklerini İçeren Bağımsız Değişkenler

Aile birlikteliği

Kardeş sayısı

Babanın / Annenin öğrenim durumu

Birlikte oturduğu kişilerin davranış biçimleri

Birlikte oturduğu kişilerin madde alışkanlıkları

4.4.2.2.2. Ailenin Ekonomik Özelliklerini İçeren Bağımsız Değişkenler

Ailenin ekonomik durumu

Babanın / Annenin iş durumu

Çalışan kardeş sayısı

4.4.2.3. Sosyal Yaşamı İçeren Bağımsız Değişkenler

Okulunu bırakma nedeni

Özel sorunlarında yardım aldığı kişi

Tatil durumu

Kazandığı parayı harcama biçimi

Arkadaşları arasındaki davranış biçimleri

Arkadaşları arasında madde alışkanlıkları

4.4.2.4. İş Yaşamı ile İlgili Bağımsız Değişkenler

4.4.2.4.1. İş Ortamını İçeren Bağımsız Değişkenler

İşyerinde çalışan işçi sayısı

İşyerinde çalışan yaşıt sayısı

İşyerinin güvenliği

İşyerinde davranış biçimleri

İşyerinde madde alışkanlıkları

Yaptığı işin niteliği

Yaptığı işi sevmeye

4.4.2.4.2. İş Koşullarını İçeren Bağımsız Değişkenler

İlk işe başlama yaşı

Toplam çalışma süresi

Günlük/Haftalık çalışma süresi

4.5. Veri Özellikleri ve Analizi

4.5.1. Değişkenlere Ait Tanımlar ve Değerlendirme Ölçütleri

4.5.1.1. Bağımsız Değişkenler

4.5.1.1.1. Çırakların Sosyodemografik Özelliklerini İçeren Bağımsız Değişkenler

- **Yaş:** Doğum tarihi gün, ay, yıl olarak sorgulandı.
- **Cinsiyet:** Erkek/ Kadın olarak sunuldu.
- **Doğduğu yerleşim yeri tipi:** İl/ ilçe/ kasaba/ köy/mezra seçenekleri sunuldu. *İlçe-kasaba-köyde doğanlar / ilde doğanlar* olarak iki gruba ayrıldı.
- **Ondört yaşına kadar en çok oturulan yerleşim yeri tipi:** İl/ ilçe/kasaba/ köy/ mezra seçenekleri sunuldu. *İlçe-kasaba-köyde oturanlar / ilde oturanlar* olarak gruplandı.
- **Göç:** İl değiştirme veya şehir merkezinden uzak ilçe kasaba köy ve mezralardan il'e olan yer değiştirmeler olarak sorgulandı. *Göç edenler ve etmeyenler* olarak gruplandı.

4.5.1.1.2. Ailesel Özellikleri İçeren Bağımsız Değişkenler

4.5.1.1.2.1. Ailenin Sosyodemografik Özelliklerini İçeren Bağımsız Değişkenler

- **Aile birlikteliği:** Halen birlikte kaldığı kişiler sorgulanarak öz baba/ öz anne/ üvey baba/ üvey anne/ kardeşler/ büyükler (büyükanne, büyükbaba vs.) / akrabalar (amca, dayı, teyze, enişte vs.) / devlet kurumunda/ bekar evi/ diğer olarak on grupta sunuldu. Beraber yaşanan tüm bireylerin işaretlenmesi istendi. Öz anne ve öz babanın her ikisi ile birden yaşadığını işaretleyenler *parçalanmamış ailesi olanlar*, öz anne ve öz babanın herhangi birinden veya her ikisinden birden ayrı olanlar ise *parçalanmış ailesi olanlar* olarak gruplandırıldı.
- **Kardeş sayısı:** Açık uçlu soruldu. Kendisi dahil *3'ten az kardeşi olanlar* ve *3 veya daha çok kardeşi olanlar* olarak gruplandı.
- **Babanın / Annenin öğrenim durumu:** Okuma yazma bilmiyor/ okuma yazma biliyor/ ilkokul/ ortaokul/lise/ yüksekokul/ üniversite olarak yedi grupta sunuldu. *İlkokul ve altı eğitimi olanlar, ilkokul üstü eğitimi olanlar* olarak gruplandı.

- **Ailede madde alışkanlıkları:** Sigara / alkol / tiner-bali ve uyuşturucu kullanımı *var/yok* olarak dört soruda soruldu. Uyuşturucu kullanımı sorusu ile sorgulanan; esrar / eroin / kokain gibi uyuşturucu ve uyarıcı ilaç alışkanlığıdır.
- **Ailede davranış biçimleri:** Sabıka varlığı/ sürekli tartışma/ dayak ve şiddet içeren davranışlar *var/yok* olarak üç soruda soruldu. Sürekli tartışma ile sorgulanan; fiziksel şiddeti içermeyen , karşılıklı tartışma, hakaret ve tehdittir. Şiddet ile kastedilen ise fiziksel tacizden, kaba kuvvet kullanmaya kadar uzanan davranış biçimleridir.

4.5.1.1.2.2. Ailenin Ekonomik Özelliklerini İçeren Bağımsız Değişkenler

- **Ailenin ekonomik durumu:** Çıraqlara ailesinin ekonomik durumunu nasıl algıladığı soruldu ve çok iyi/ iyi/ orta/ kötü/ çok kötü seçeneklerinden birini seçmesi istendi. Çok iyi/iyi seçeneklerini işaretleyenler *ailesinin ekonomik durumunu iyi bulanlar*, orta / kötü / çok kötü seçeneklerini işaretleyenler ise *ailesinin ekonomik durumunu kötü bulanlar* olarak gruplandı.
- **Babanın iş durumu :** Düzenli çalışanlar / iş bulduğunda çalışanlar / emekli-çalışanlar / emekli- çalışmayanlar / çalışmayan-geliri olmayanlar / babası olmayanlar olarak altı grupta sunuldu. Babanın kazancının çalışan çocuğun ailedeki statüsü ve ekonomik durum açısından önemli olduğundan; düzenli çalışanlar / emekli-çalışanlar / emekli-çalışmayanlar *düzenli geliri olanlar* grubuna ve iş bulduğunda çalışanlar / çalışmayan-geliri olmayanlar / babası olmayanlar ise *düzenli geliri olmayanlar* grubuna atandılar.
- **Annenin iş durumu :** Düzenli çalışanlar / iş bulduğunda çalışanlar / emekli-çalışanlar / emekli- çalışmayanlar / ev hanımı / çalışmayan-geliri olmayanlar /annesi olmayanlar olarak yedi grupta sunuldu. Annenin çalışması, çocuğuna ayıracağı zamanı etkilediğinden düzenli çalışanlar / iş bulduğunda çalışanlar / emekli-çalışanlar *annesi çalışanlar* olarak, emekli-çalışmayanlar / ev hanımı / çalışmayan-geliri olmayanlar ise *annesi çalışmayanlar* olarak gruplandı. Annesi olmadığını bildiren bir kişi gruplama dışı bırakıldı.
- **Çalışan kardeş sayısı :** Açık uçlu soruldu, kardeşi *çalışanlar* ve *çalışmayanlar* olarak gruplandı.

4.5.1.1.3. Sosyal Yaşamı İçeren Bağımsız Değişkenler

- **Okulu bırakma nedeni:** Geçim sıkıntısı nedeniyle / ailesi okula göndermediği için / kendisi okumak istemediği için / okuldan atıldığı için / okul çok uzak olduğu için / diğer nedenler , olmak üzere altı grupta sunuldu. Okumak istemediği için / okuldan atıldığı için okulu bırakanlar *kendine bağlı nedenlerle okulu bırakanlar* , geçim sıkıntısı nedeniyle / ailesi okula göndermediği için / okul çok uzak olduğu için ve diğer nedenlerle okulu bırakanlar ise *kendi dışındaki nedenlerle okulu bırakanlar* olarak gruplandı.
- **Özel sorunlarında yardım aldığı kişi:** Anne/ baba/ kardeşler/arkadaşlar/ usta/ yardım almıyor / diğer kişiler olmak üzere yedi seçenek halinde sunuldu. *Aile bireylerinden yardım alanlar / arkadaşlarından yardım alanlar / hiç kimseden yardım almayanlar / diğer kişilerden yardım alanlar* olarak dört gruba ayrıldı. Diğer kişilerden alınan yardım ile ustası, sevgilisi gibi kişilerden yardım ifade edilmektedir.
- **Tatil durumu :** Çalışmak zorunda-tatil yok / aileye yardım eder- nadiren dinlenir / haftada bir gün dinlenir / haftada bir buçuk, iki gün dinlenir ve diğer olmak üzere beş grupta sunuldu. Haftada bir gün dinlenirim / haftada bir buçuk, iki gün dinlenirim ve diğer diyenler *tatili olanlar*, çalışmak zorunda-tatil yok / aileye yardım ederim-nadiren dinlenirim diyenler ise *tatili olmayanlar* olarak, gruplandırıldı.
- **Kazandığı parayı harcama biçimi:** Tamamını kendim harcıyorum / bir kısmını aileme verip, kalanını kendim harcıyorum / tamamını aileme veriyorum ve diğer seçeneklerinden birini seçmesi istendi. Tamamını kendim harcıyorum diyenler *parasını kendi harcayanlar* ve bir kısmını aileme verip, kalanını kendim harcıyorum / tamamını aileme veriyorum ve diğer yanıtlarını işaretleyenler *kazancını paylaşanlar* olarak gruplandırıldı.
- **Arkadaşları arasında madde alışkanlığı:** Sigara / alkol / tiner-bali / uyuşturucu kullanımı *var/yok* olarak dört soruda soruldu. Uyuşturucu kullanımı ile esrar /erooin / kokain gibi uyuşturucu, uyarıcı ilaç alışkanlığı sorgulandı.
- **Arkadaşları arasında davranış biçimleri** Sabıkalı varlığı / sürekli tartışma /dayak-şiddet içeren davranışlar *var/yok* olarak ,üç soruda soruldu. Sürekli tartışma ile sorgulanan ; fiziksel şiddeti içermeyen , karşılıklı tartışma, hakaret ve tehdittir. Şiddet ile kastedilen ise fiziksel tacizden, kaba kuvvet kullanmaya kadar uzanan davranış biçimleridir.

4.5.1.1.4. İş yaşamını İçeren Bağımsız Değişkenler

4.5.1.1.4.1. İş Ortamını İçeren Bağımsız Değişkenler

- **İşyerinde çalışan işçi sayısı:** Açık uçlu olarak soruldu. *5 veya daha az işçi çalışan işyerleri* ve *5 kişiden daha fazla işçi çalışan işyerleri* olarak gruplandı.
- **İşyerinde çalışan yaşıt sayısı:** Açık uçlu olarak soruldu. *yaşıt var / yok* biçiminde gruplandı.
- **İşyeri güvenliği:** "İşyerinde çalıştığım bölüm çok rahat ve güvenilir bir ortama sahiptir." cümlesi senin için ne kadar doğrudur, sorusu Likert ölçeği kullanılarak; tamamen doğru / doğru / kısmen doğru / yanlış / tamamen yanlış olarak soruldu. Tamamen doğru / doğru diyenler *iş yeri ortamını güvenli bulanlar*, kısmen doğru / yanlış / tamamen yanlış diyenler ise *güvenli bulmayanlar* olarak gruplandı.
- **İşyerinde madde kullanımı:** Sigara/ alkol/ tiner-bali ve uyuşturucu kullanımı var/yok olarak, dört soruda soruldu. Uyuşturucu kullanımı ile esrar / eroin / kokain / uyuşturucu, uyarıcı ilaç alışkanlığı sorgulanmaktadır.
- **İşyerinde davranış biçimleri:** Sabıkalı varlığı/ sürekli tartışma/ dayak ve şiddet içeren davranışlar var/yok olarak, üç soruda soruldu. Sürekli tartışma ile sorgulanan ; fiziksel şiddeti içermeyen , karşılıklı tartışma, hakaret ve tehdittir. Şiddet ile kastedilen ise fiziksel tacizden, kaba kuvvet kullanmaya kadar uzanan davranış biçimleridir.
- **Yaptığı işin niteliği:** Getir-götür-temizlik işleri /mesleksel işler ve getir-götür temizlik işleri / mesleksel gün boyunca hep aynı iş / mesleksel gün boyunca değişik işler / kalfa gibi çalışanlar seçenekleri sunuldu. Getir-götür-temizlik işleri / mesleksel işler ve getir-götür temizlik işlerini yaptığını belirten *çıraklar getir- götür-temizlik işleri yapanlar* ve sadece mesleksel gün boyunca hep aynı iş / sadece mesleksel gün boyunca değişik işler / kalfa gibi çalışan çıraklar ise *kendi mesleği ile ilgili işleri yapanlar* olarak gruplandı.
- **İşini sevme:**Çok seviyorum/ seviyorum / bazı yönlerini seviyorum / sevmiyorum / hiç sevmiyorum seçenekleri sunuldu. Çok seviyorum / seviyorum diyenler *işini sevenler* ve bazı yönlerini seviyorum/ sevmiyorum / hiç sevmiyorum diyenler ise *işini sevmeyenler* olarak gruplandı.

4.5.1.1.4.2. İş Koşullarını İçeren Bağımsız Değişkenler

- **Para getiren ilk işe başlama yaşı:** Açık uçlu soruldu. 14 yaş altında çalışmaya başlayanlar ile on dört yaş ve üstünde çalışmaya başlayanlar olarak gruplandı.
- **Toplam çalışma süresi:** Açık uçlu olarak cevaplaması istendi. 36 aydan daha az süre çalışanlar, 36 ay ve daha uzun süre çalışanlar olarak gruplandı.
- **Günlük çalışma saati:** Açık uçlu soruldu. 12 saatten daha az süre çalışanlar / 12 saat veya daha uzun süre çalışanlar olarak gruplandı.
- **Haftalık çalışma süresi:** Açık uçlu soruldu. 7 günden az çalışanlar / 7 gün çalışanlar olarak gruplandı.

4.5.1.2. Bağımlı Değişken

Risk alma davranışı : Çırakların doldurduğu Risk Alma Davranış Ölçeği'nde alınan puanlara göre değerlendirildi (Ek.1).

4.5.2. Verilerin Toplanması

Risk alma davranışları, risk alma davranış ölçeği ile ölçüldü. Bu ölçek, 1998 yılında, 15-18 yaş grubundaki 896 öğrenci ile yapılan bir çalışmayla geliştirilen, ergenlerin kendi bildirimine dayalı bir ölçektir(39).

38 madde ve 9 alt ölçekten oluşur. Bunlar ;

- Statü Suçu ve Okul Kurallarına Aykırı Davranmak,
- Hırsızlık,
- Öfkeyi Kontrol Edememek ve Kavga Etmek,
- Hafif Hırsızlık ,
- Dikkat Çekici Tahripçilik,
- Statü Suçu ve Başkalarını Kandırma,
- Uyuşturucu ve Şiddet Suçu,
- Binalara Zarar Verme,
- Kopya Çekmek suçları ile ilgili soruları içermektedir.

Ölçekte bu davranışların son altı ay içinde yapılma sıklığı sorgulanmakta ve yanıtlar dört seçeneğe göre istenmektedir. Bunlar ;

1 puan = Hiçbir zaman

2 puan= 1 ya da 2 kez

3 puan= 3 ya da 4 kez

4 puan= 5 ya da daha çok kere yaptığını ifade etmektedir.

Buna göre, 38 puan alanlar hiç risk alma davranışı olmayanları, 152 puan alanlar en fazla risk alma davranışını gösteren çırakları ifade etmektedir

Bağımsız değişkenlerin ölçümü için geliştirilen anket, araştırmanın yürütüleceği evren olan İzmir Bornova Meslek Eğitimi Merkezi'ne benzer özellik gösteren, Çiğli Atatürk Organize Sanayi Bölgesi, EBSO MEKSA Çırak Eğitim Merkezindeki sınıflarda risk alma davranış ölçeği ile beraber, değişik çırak gruplarına üç ayrı kez uygulandı ve gerekli düzenlemeler yapıldı(Ek.2).

4.5.3. Verilerin Değerlendirilmesi

Veriler SPSS 11.01 istatistik programına aktarılarak; t testi, Mann-Whitney U testi, Tek Yönlü varyans analizi, Pearson ve Spearman Korelasyon analizi, Çoklu Regresyon analizi ve Epiinfo 2000 v.1.0. programı kullanılarak Ki-kare analizi ile değerlendirildi(37).

4.6. Araştırmanın Kısıtlılıkları

Araştırmacı tek başına çalıştığı ve risk alma davranış ölçeğinin özelliği gereği, veriler birebir görüşme yoluyla toplanmadığından anket ve ölçekteki eksik yada yanlış doldurulan sorular, toplandıktan sonra fark edildi. Bu veriler değerlendirmeye alınmadı.

4.7. Zaman Çizelgesi

	2002-aylar												2003-aylar												2004 aylar	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	1	
Literatür tarama																										
Planlama																										
İzin ve onay alma																										
Ön çalışma																										
Veri toplama																										
Veri değerlendirme																										
Yazım																										
Dağıtım																										

Çizelge. 3. Araştırmanın zaman çizelgesi

5. BULGULAR

Araştırmanın verisi 2003 yılının 5'ci ve 6'cı aylarında toplandı. Anket formu ve Risk Alma Davranış Ölçeği araştırmacı gözetiminde sınıfta toplu halde dağıtılıp, toplandı. Testin yanıtlanma süresi en az 35, en çok 50 dakika idi. Uygulamadan önce katılımcılara, araştırmanın amacı ve kişisel gizlilik ilkesine dikkat edilerek kullanılacağı, bu amaçla isim istenmediği bildirildi.

İsimleri belirlenen 381 çırağın, 361'ine ulaşılarak veri toplandı. Ulaşma oranı % 94.75'tir. Veri toplanan 361 çırağın, 13'ünün verileri, risk alma davranış ölçeği uygun doldurulmadığı için dışarıda bırakılarak, 348 çırağın verileri değerlendirmeye alındı.

5.1. Sosyodemografik Özellikler

İzmir Bornova Meslek Eğitim Merkezinde eğitim gören, çırakların sosyodemografik özelliklerine göre dağılımı Tablo.1' de sunuldu.

Tablo.1. Çırakların sosyodemografik özelliklerine göre dağılımı

<i>Sosyodemografik özellikler</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
Yaş (n=335*)		
15 Yaş	19	5.7
16 Yaş	38	11.3
17 Yaş	91	27.2
18 Yaş	92	27.5
19 Yaş	63	18.8
20 Yaş	29	8.7
21 Yaş	3	0.9
Cinsiyet (n=348)		
Erkek	297	85.3
Kız	51	14.7
Doğum yeri (n=343*)		
İl	147	42.9
İlçe	128	37.3
Kasaba	10	2.9
Köy	58	16.9
14 yaşına kadar en uzun süre oturduğu yerleşim yeri tipi (n=346*)		
İl	170	49.1
İlçe	128	37.0
Kasaba	8	2.3
Köy	40	11.6
Göç etme varlığı(n=345*)		
Var	115	33.3
Yok	230	66.7

*Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

Çırakların yaş ortalamasının 17.72 ± 1.33 olduğu, % 85.3'ünün erkek olduğu, %42.9'unun il tipi yerleşim yerinde doğduğu, %49.1'inin 14 yaşına gelene kadar en uzun süre ilde oturduğu, %33.3'ünün yaşamları boyunca en az bir kez göç ettiği saptandı(Tablo.1).

5.2. Ailesel Özellikler

5.2.1. Ailedeki Kişilerin Özellikleri

Çırakların aile yapısı ve ailedeki kişilerin eğitim özelliklerine göre dağılımı Tablo.2'de sunulmaktadır.

Tablo.2. Çırakların aile yapısı ve kişilerin eğitim özelliklerine göre dağılımı

<i>Aile özellikleri</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
Aile birlikteliği (n=346*)		
Parçalanmamış aile	282	81.5
Parçalanmış aile	64	18.5
Kardeş sayısı (n=339*)		
3'ten az	137	40.4
3 ve üzeri	202	59.6
Babaların öğrenim durumu (n=345*)		
Okuma yazma bilmiyor	7	2.0
Okuma yazma biliyor	13	3.8
İlkokul mezunu	234	67.8
Ortaokul mezunu	57	16.5
Lise mezunu	27	7.8
Üniversite mezunu	7	2.0
Annelerin öğrenim durumu (n=343*)		
Okuma yazma bilmiyor	46	13.4
Okuma yazma biliyor	25	7.3
İlkokul mezunu	214	62.4
Ortaokul mezunu	30	8.7
Lise mezunu	26	7.6
Üniversite mezunu	2	0.6

*Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

Çırakların % 81.5'inin doğal ebeveynlerinin her ikisi ile birden yaşamakta olduğu, % 59.6'sının 3 ve üzerinde kardeşi olduğu, % 67.8'inin babasının , % 62.4'ünün annesinin ilkokul mezunu olduğu saptandı. Okuma yazma bilmeme oranı, annelerde (% 13.4), babalara (% 2.0) göre daha yüksek olarak gözlemlendi(Tablo.2).

Çıraklara, ailelerinde olan madde alışkanlıkları ve davranış biçimleri sorulduğunda verilen yanıtlar Tablo.3’de verilmektedir.

Tablo.3. Çırakların aile bireylerindeki madde alışkanlıkları ve davranış biçimlerinin varlığına göre dağılımı

<i>Aile bireylerinde var olan madde alışkanlıkları ve davranışlar</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
Ailedeki madde alışkanlığı		
Sigara alışkanlığı (n=344*)	273	79.4
Alkol alışkanlığı (n=345*)	95	27.5
Tiner-Bali alışkanlığı (n=344*)	1	0.3
Uyuşturucu alışkanlığı (n= 344*)	1	0.3
Ailedeki davranış biçimleri		
Sabıkalı kişilerin varlığı(n=345*)	19	5.5
Sürekli tartışma varlığı (n=346*)	66	19.1
Şiddet varlığı (347*)	24	6.9

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

Çırakların %79.4’ü aile bireylerinin sigara kullandığını, %27.5’i aile bireylerinin alkol kullandığını, %5.5’i ailesinde sabıkalıların olduğunu , %19.1’i ailesinde sürekli tartışma olduğunu ve %6.9’u ise ailesinde şiddet varlığını bildirmektedir(Tablo.3).

5.2.2. Ailenin Ekonomik Özellikleri

Çırakların ailelerinin ekonomik özelliklerine göre dağılımı Tablo.4’de verilmektedir.

Tablo.4. Çırakların ailelerinin ekonomik özelliklerine göre dağılımı

<i>Ailenin ekonomik özellikleri</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
Ekonomik durum(n=347*)		
Çok iyi	8	2.3
İyi	102	29.4
Orta	197	56.8
Kötü	32	9.2
Çok kötü	8	2.3
Babanın çalışma durumu (347*)		
Düzenli çalışıyor	162	46.7
Arada çalışıyor	55	15.9
Emekli-çalışıyor	44	12.7
Emekli-çalışmıyor	41	11.8
Çalışmıyor	19	5.5
Baba yok	26	7.5
Annenin çalışma durumu (346*)		
Düzenli çalışıyor	51	14.7
İş bulduğunda çalışıyor	19	5.5
Emekli-çalışıyor	2	0.6
Emekli-çalışmıyor	15	4.3
Çalışmıyor	19	5.5
Ev hanımı	239	69.1
Anne yok	1	0.3
Kardeşlerin çalışma durumu (342*)		
Çalışmıyor	180	52.6
Çalışıyor	162	47.4

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

Çırakların %56.8’inin ailesinin orta gelir seviyesinde olduğu , %46.7’sinin babasının düzenli olarak çalıştığı, %69.1’inin annesinin ev hanımı olduğu, %5.5’inin annesinin ev hanımlığı da yapamayacak durumda hastalığı veya özrü olduğundan çalışmadığı, %52.6’sının kardeşinin çalışmadığı gözlemlendi(Tablo.4).

5.3. Sosyal Yaşama Ait Özellikler

Çırakların sosyal yaşam özelliklerine göre dağılımı Tablo.5’de verilmektedir.

Tablo.5. Çırakların sosyal yaşam özelliklerine göre dağılımı

<i>Çırakların sosyal yaşam özellikleri</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
Okulu bırakma nedeni (n=342*)		
Geçim sıkıntısı nedeniyle	51	14.9
Aile okutmadı	9	2.6
Kendi okumak istemedi	233	68.1
Okuldan atıldı.	19	5.6
Okul uzak olduğu için gidemedi	2	0.6
Diğer	28	8.2
Yardım alınan kişiler (347*)		
Aile bireyleri	176	50.7
Arkadaş	66	19.0
Diğer kişilerden	17	4.9
Hiç kimse	88	25.4
Tatil durumu (n=343*)		
Tatili yok	32	9.3
Aileye yardım eder, nadiren tatil yapar	43	12.5
Haftada 1 gün tatil	205	59.8
Haftada 1.5 - 2 gün tatil	44	12.8
Diğer	19	5.5
Kazandığı parayı harcama biçimi (346*)		
Tamamını kendi harcar	63	18.2
Bir kısmını aile harcar	186	53.8
Tamamını aile harcar	88	25.4
Diğer	9	2.6

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

Çırakların %50.7’sinin sorunları olduğunda aile bireylerinden yardım aldığı, % 68.1’inin kendilerinin okumak istemediği için okulu bıraktığı, %59.8’inin haftada bir gün tatil yaptığı ve %53.8’inin kazandığı paranın bir kısmını ailesine verdiği görüldü(Tablo.5).

Çıraqlara, arkadaşları arasındaki kişilerin madde alışkanlıkları sorulduğunda alınan yanıtlar Tablo.6 'da verilmektedir.

Tablo.6. Çıraqların arkadaşlarındaki madde alışkanlıkları ve davranış biçimlerinin varlığına göre dağılımı

<i>Arkadaşlarda var olan madde alışkanlıkları ve davranışlar</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
Arkadaşlardaki madde alışkanlıkları		
Sigara kullanma (n=345*)	270	78.3
Alkol kullanma (347*)	161	46.4
Tiner-Bali kullanma (347*)	11	3.2
Uyuşturucu kullanma (344*)	13	3.8
Arkadaşlardaki davranış biçimleri		
Sabıkalı kişilerin varlığı (n=345*)	26	7.5
Tartışma varlığı(n=346*)	50	14.5
Şiddet varlığı(n=346*)	35	10.1

* Bilgi alınamayan çıraqlar gösterilmedi.

Çıraqlar arkadaş grubundakilerin arasında %78.3'ünün sigara alışkanlığı, %46.4'ünün alkol alışkanlığı, %3.2'sinin tiner-bali alışkanlığı, %3.8'inin uyuşturucu alışkanlığı, %7.5'inin sabıkalı kişiler %14.5'i tartışma ve %10.1'i şiddet olduğunu bildirmektedir (Tablo.6).

5.4. İş Yaşamı ile İlgili Özellikler

5.4.1. İş Ortamı Özellikleri

Çırakların iş ortamını içeren değişkenlere göre dağılımı Tablo.7’de sunulmaktadır.

Tablo.7. Çırakların iş ortamını içeren değişkenlere göre dağılımı

<i>İş ortamını içeren değişkenler</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
İş yerinde çalışan işçi sayısı (n=341*)		
5 kişi ve daha az	191	56.0
5’ten fazla	150	44.0
İş yerinde çalışan yaşıtı varlığı(n=332*)		
Var	180	54.2
Yok	152	45.8
Yaptığı işin türü (n=346*)		
Getir-götür-temizlik işleri	8	2.3
Mesleki işler / getir-götür-temizlik işleri	137	39.6
Kendi mesleği ilgili hep aynı iş	46	13.3
Kendi mesleği ile ilgili değişik işler	62	17.9
Kalfa gibi çalışıyor	93	26.9
Yaptığı işe ait düşünceleri		
İşini sevmeye (n=347*)		
Çok seviyor	128	36.9
Seviyor	132	38.0
Bazı yönlerini seviyor	74	21.3
Sevmiyor	6	1.7
Hiç sevmiyor	7	2.0
Çalışma ortamı güvenli ve rahattır. (n=346*)		
Tamamen doğru	141	40.8
Doğru	107	30.9
Kısmen doğru	73	21.1
Yanlış	15	4.3
Tamamen yanlış	10	2.9

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

Çırakların, % 56.0’sının 5 kişi veya daha altında işçi çalıştıran küçük işletmelerde çalıştığı, %45.8’inin iş yerinde akranlarının bulunmadığı, %39.6’sının hem mesleki işleri, hem de getir götür temizlik işlerini yaptığı, %36.9’unun işini çok sevdiği, %40.8’inin iş ortamını kesinlikle rahat ve güvenli bulduğu gözlenmektedir (Tablo.7).

Çıraklara, işyerindeki kişilerin madde alışkanlıkları sorulduğunda alınan yanıtlar Tablo.8’de verilmektedir.

Tablo.8. Çırakların, işyerindeki madde alışkanlıkları ve davranış biçimlerinin varlığına göre dağılımı

<i>İşyerinde var olan madde alışkanlıkları ve davranışlar</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
İşyerindeki madde alışkanlıkları		
Sigara kullanma (n=344*)	306	89.0
Alkol kullanma(n=343*)	130	37.9
Tiner-Bali kullanma(n=344*)	5	1.5
Uyuşturucu kullanma (n=344*)	15	4.4
İşyerindeki davranış biçimleri		
Sabıkalı kişilerin varlığı (n=343*)	17	5.0
Tartışma varlığı (n=346*)	72	20.8
Şiddet varlığı (n=345*)	37	10.7

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

Çırakların %89.0’u işyerindekiler arasında sigara alışkanlığı, %37.9’u alkol alışkanlığı, %1.5’i tiner- bali alışkanlığı, %4.4’ü ise uyuşturucu alışkanlığı, %5.0’i sabıkalı kişilerin, %20.8’i tartışma , %10.7’si şiddet ve dayak olduğunu bildirmektedir (Tablo.8).

5.4.2. İş Koşulları

Çırakların iş koşullarına ait bulgular Tablo.9'da verilmektedir.

Tablo.9. Çırakların iş koşulları ile ilgili değişkenlere göre dağılımı

<i>Çırakların iş koşulları</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
İşe başlama yaşı (n=336*)		
14'ten küçük	141	42.0
14 ve daha büyük	195	58.0
Toplam çalışma süresi (n=338*)		
36 aydan az çalışanlar	109	32.2
36 ay ve daha fazla çalışanlar	229	67.8
Günlük çalışma süresi (n=346*)		
12 saatten az	141	40.8
12 saat ve daha uzun	205	59.2
Haftada çalışılan gün sayısı (n=345*)		
7 günden az	299	86.7
7 gün	46	13.3

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

Çırakların %42.0'ının, ilk kez para kazandıran bir işe başlama yaşının 14 yaş altında olduğu, %67.8 çırağın 36 aydan daha fazla süredir çalışma yaşamına katıldığı, % 59.2'sinin günde 12 saat ve daha uzun süreyle çalıştığı , %86.7'sinin haftada 7 günden az süreyle çalıştığı tespit edildi (Tablo.9).

5.5. Risk Alma Davranışı ve Etkileyen Etmenler

Risk Alma Davranış Ölçeğinden alınan puanların ortancası 44 (38-104), ortalaması ise 46.68 $\pm$ 9.65 olarak hesaplandı. Yılmaz'ın normal liselerde yaptığı çalışmada bildirilen ortalamadan(48.99) düşüktür(3).

İlk beş sıradaki yanıtlar arasında sırasıyla; sınavlarda kopya çekmek, okuldan kaçmak, sözlü yada yazılı sınavlarda fısıldamak, tartışma sırasında karşısındakine öfkelenerek dövmek, yasal olarak kullanılmasına izin verilmeyen otomobil, motosiklet, traktör gibi vasıtaları kullanmak davranışları yer almaktadır.

5.5.1. Risk Alma Davranışları ve Sosyodemografik Özellikler

Çırakların sosyodemografik özellikleri ile risk alma davranışları arasındaki ilişkiler Tablo.10'da sunuldu.

Tablo.10.Çırakların sosyodemografik özelliklerine göre risk alma davranış puan ortalamaları

<i>Sosyodemografik özellikler</i>	<i>Sayı</i>	<i>Risk Alma Davranış Puanı</i>		<i>t</i>	<i>p</i>
		$\bar{x}$	S		
Cinsiyet (n=348)					
Erkek	297	47.36	9.99		
Kız	51	42.73	6.09	4.491	0.000
Yaş (n=335*)					
18 yaş ve üzeri	187	47.08	10.42		
18 yaş altı	148	46.18	8.71	0.842	0.400
Doğum Yeri (n=343*)					
İlçe-Kasaba-Köy	196	46.10	10.22		
İl	147	47.71	8.86	-1.523	0.129
14 yaşına kadar en uzun süre oturulan yer (n=346*)					
İlçe-Kasaba-Köy	176	45.36	9.71		
İl	170	48.07	9.48	-2.629	0.009
Göç (n=345*)					
Var	115	47.38	10.60		
Yok	230	46.37	9.18	0.921	0.358

*Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

Erkeklerdeki risk alma davranış puan ortalaması, kızlarınkine göre istatistiksel olarak anlamlı derecede daha fazladır. 14 yaşına kadar en çok ilçe - kasaba -köyde oturmuş olan çırakların risk alma davranışları, ilde oturmuş olan çıraklara göre istatistiksel olarak anlamlı ölçüde düşüktür. Yaş, doğum yeri, çırakların yaşamları boyunca göç etmiş olması, risk alma davranışlarında istatistiksel açıdan anlamlı bir değişiklik yapmamaktadır(Tablo.10).

5.5.2. Risk Alma Davranışları ve Ailesel Özellikler

5.5.2.1. Risk Alma Davranışları ve Ailedeki Kişilerin Özellikleri

Çırakların ailelerindeki kişilerin özellikleri ile risk alma davranışları arasındaki ilişkiler Tablo.11’de verilmektedir.

Tablo.11. Çırak ailelerinin sosyodemografik özelliklerine göre risk alma davranış puan ortalamaları

<i>Ailesel özellikler</i>	<i>Sayı</i>	<i>Risk Alma Davranış Puanı</i>		<i>t</i>	<i>p</i>
		$\bar{x}$	S		
Aile yapısı (n=346*)					
Parçalanmamış	282	46.48	8.81		
Parçalanmış	64	47.75	12.82	-0.952	0.342
Kardeş Sayısı (n=339*)					
3 kardeşten az	137	46.45	8.15		
3 veya daha çok	202	47.10	10.67	-0.607	0.544
Babanın öğrenim durumu (n=345*)					
ilkokul ve altı	254	46.86	10.15		
ilkokul üstü	91	46.37	8.26	0.413	0.680
Annelerin öğrenim durumu (n=343*)					
ilkokul ve altı	285	46.70	10.03		
ilkokul üstü	58	46.71	7.95	-0.006	0.995

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

Ailesi yapısı, kardeş sayısı, babalarının ve annelerinin eğitim seviyeleri, çırakların risk alma davranışlarını istatistiksel olarak anlamlı biçimde etkilememektedir (Tablo.11).

Çırakların ailelerindeki madde alışkanlığı ile risk alma davranışları arasındaki ilişki Tablo.12’de sunulmaktadır.

Tablo.12. Çırakların aile bireyelerinin madde alışkanlıklarına göre risk alma davranış puan ortalamaları

<i>Ailede madde alışkanlığı</i>	<i>Sayı</i>	<i>Risk Alma Davranış Puanı</i>		<i>t</i>	<i>p</i>
		$\bar{x}$	S		
Sigara alışkanlığı (n=344*)					
Var	273	46.80	9.78		
Yok	71	46.50	9.41	0.234	0.815
Alkol alışkanlığı (n=345*)					
Var	95	49.27	11.67		
Yok	250	45.74	8.64	2.682	0.008

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

Ailelerinde tiner-bali ve uyuşturucu alışkanlığı olduğunu bildiren çırak sayısı sadece birer kişi olduğundan bu gruplar analize alınmadı. Aile bireyelerindeki sigara alışkanlığı, çırakların risk alma puanını istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde etkilememektedir. Aile bireyelerinde alkol alışkanlığı olduğunu bildiren çırakların risk alma davranış puan ortalamaları, alkol alışkanlığı bildirmeyen çıraklara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksektir (Tablo.12).

Çırakların ailelerindeki davranış biçimleri ile risk alma davranışları arasındaki ilişki Tablo.13a ve 13b’de sunulmaktadır

Tablo.13a. Çırakların aile bireyelerinin davranış biçimlerine göre risk alma davranış puan ortalamaları

<i>Ailedeki davranış biçimleri</i>	<i>Sayı</i>	<i>Risk Alma Davranış Puanı</i>		<i>t</i>	<i>p</i>
		$\bar{x}$	S		
Sürekli tartışma varlığı (n=346*)					
Var	66	49.86	12.12		
Yok	280	45.96	8.87	2.466	0.016

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

Birlikte oturduğu kişiler arasında sürekli tartışma varlığı bildiren çıraklar, bildirmeyenlere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha fazla risk alma davranışlarına sahiptirler (Tablo.13a).

Ailesindeki kişiler arasında sabıkalı varlığı ve şiddet varlığı ile risk alma davranışları arasındaki istatistiksel ilişkiler Tablo.13b’de sunuldu.

Tablo.13b. Çırakların aile bireylerindeki kişilerin davranış biçimlerine göre risk alma davranış puan ortalamaları

<i>Ailedeki davranış biçimleri</i>	<i>Sayı</i>	<i>Puan</i>		<i>U**</i>	<i>p</i>
		$\bar{x}$	S		
Ailede sabıkalı varlığı (n=345*)					
Var	19	47.74	9.77		
Yok	326	46.67	9.69	2840.00	0.542
Ailede şiddet varlığı (n=347*)					
Var	24	51.21	15.02		
Yok	323	46.35	9.09	3184.00	0.143

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

** Mann-Whitney U testi

Aile bireylerinde sabıkalı varlığı, ailede şiddet varlığı ile risk alma davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark gözlenmedi (Tablo.13b).

5.5.2.2. Risk Alma Davranışları ve Ailenin Ekonomik Özellikleri

Çırakların ailesinin ekonomik özellikleri ile risk alma davranışları arasındaki analitik ilişkiler Tablo.14’de sunuldu.

Tablo.14. Ailenin ekonomik özelliklerine göre risk alma davranış puan ortalamaları

<i>Ailenin ekonomik özellikleri</i>	<i>Sayı</i>	<i>Risk Alma Davranış Puanı</i>		<i>t</i>	<i>p</i>
		$\bar{x}$	S		
Ailenin ekonomik durumu (n=347*)					
İyi	110	46.43	9.18		
Kötü	237	46.82	9.90	-0.351	0.726
Babanın düzenli geliri (n=347*)					
Var	247	46.85	9.10		
Yok	100	46.27	10.98	0.509	0.611
Annenin çalışması (n=345*)					
Çalışmıyor	273	46.70	10.21		
Çalışıyor	72	46.26	7.44	0.408	0.684
Çalışan kardeş (n=342*)					
Çalışmıyor	180	46.79	9.75		
Çalışıyor	162	46.60	9.72	0.186	0.853

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

Ailenin ekonomik durumu, babanın düzenli geliri olması, annelerin çalışma durumu, kardeşlerinin çalışması çırakların risk alma davranış puan ortalamalarını etkilememektedir (Tablo.14).

5.5.3. Risk Alma Davranışları ve Sosyal Yaşamı İçeren Değişkenler

Çırakların özel sorunları olduğunda yardım aldığı kişiler ile risk alma davranışları arasındaki ilişki Tablo.15a'da gösterildi.

Tablo.15a. Çırakların özel sorunları olduğunda yardım aldığı kişilere göre risk alma davranış puan ortalamaları

<i>Özel sorunu olduğunda yardım alınan kişi (n=347*)</i>	<i>Sayı</i>	<i>Puan</i>		<i>F**</i>	<i>p</i>
		$\bar{x}$	S		
Aile bireyleri	176	44.54	7.24		
Arkadaşlar	66	49.83	10.43		
Diğer kişiler	17	48.35	15.28		
Hiç kimse	88	48.27	11.05	6.47	0.000

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

** Tek yönlü varyans analizi

Çırakların özel sorunları olduğunda yardım aldığı kişiler ile risk alma davranışları arasındaki ilişkiye bakıldığında yardım alınan kişilere göre risk alma davranış puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu gözlemlendi (Tablo.15a).

Daha sonra her bağımsız grup birbiri ile t ve Mann-Whitnet U testi kullanılarak karşılaştırıldı. Sonuçlar Tablo.15b ve Tablo 15c' de sunulmaktadır.

Tablo.15b. Çırakların özel sorunları olduğunda yardım aldıkları kişiye göre risk alma davranış puan ortalamaları

<i>Özel sorunu olduğunda yardım alınan kişi</i>	<i>Sayı</i>	<i>Risk Alma Davranış Puanı</i>		<i>t</i>	<i>p</i>
		$\bar{x}$	S		
Aile-Arkadaş (n=242)					
Aile	176	44.54	7.24		
Arkadaş	66	49.83	10.43	-3.794	0.000
Aile-hiç kimse (n=264)					
Aile	176	44.54	7.24		
Hiç kimse	88	48.27	11.05	-2.875	0.005
Arkadaş-hiç kimse (n=154)					
Arkadaş	66	49.83	10.43		
Hiç kimse	88	48.27	11.05	0.888	0.376

Özel sorunları olduğunda aile bireylerinden yardım alanların risk alma davranışları, arkadaşlarından yardım alanlara ve hiç kimseden yardım almayanlara göre istatistiksel olarak anlamlı derecede düşük olarak saptandı. Arkadaşlardan yardım alanların risk alma davranış puan ortalamaları ile hiç kimseden yardım almayanların risk alma davranış puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark gözlenmedi(Tablo. 15b).

Tablo.15c. Çırakların özel sorunları olduğunda yardım aldıkları kişi ile risk alma davranış puan ortalamaları

<i>Özel sorunu olduğunda yardım alınan kişi</i>	<i>Sayı</i>	<i>Puan</i>		<i>U*</i>	<i>p</i>
		$\bar{x}$	S		
Aile-Diğer (n=193)					
Aile	176	44.54	7.24		
Diğer	17	48.35	15.27	1216.00	0.201
Arkadaş –Diğer (n=83)					
Arkadaş	66	49.83	10.43		
Diğer	17	48.35	15.28	483.00	0.378
Hiç kimse –Diğer (n=105)					
Hiç kimse	88	48.27	11.05		
Diğer	17	48.35	15.28	707.00	0.721

** Mann-Whitney U testi

Diğer kişilerden yardım alanlarla aileden yardım alanlar, arkadaşlardan yardım alanlar ve hiç kimseden yardıma almayanlar arasında risk alma davranış puanları açısından istatistiksel olarak fark gözlenmedi(Tablo. 15c).

Çırakların sosyal yaşamını içeren değişkenlere ile risk alma davranışları arasındaki ilişki Tablo.16'da verilmektedir.

Tablo.16. Çırakların sosyal yaşamını içeren değişkenlere göre risk alma davranış puan ortalamaları

<i>Sosyal yaşamı içeren değişkenler</i>	<i>Sayı</i>	<i>Risk Alma Davranış Puanı</i>		<i>t</i>	<i>p</i>
		$\bar{x}$	S		
Okulunu bırakma nedeni (n=342*)					
Kendi dışındaki nedenlerle	100	47.64	11.93		
Kendine bağlı nedenlerle	242	46.36	8.64	0.976	0.331
Haftalık tatil (n=343*)					
Var	268	47.30	9.68		
Yok	75	44.80	9.57	1.977	0.049

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

Çırakların okulunu bırakma nedeni ile risk alma davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki gösterilemedi. İş dışında başka yerde çalışmayan haftalık tatili olan çırakların risk alma davranışları, olmayanlara göre istatistiksel olarak anlamlı ölçüde yüksektir.(Tablo16).

Çırakların arkadaşlarındaki madde alışkanlığı ile risk alma davranışları arasındaki ilişkiler Tablo.17a ve 17b'de sunulmaktadır.

Tablo.17a. Çırakların arkadaşlarının madde alışkanlığına göre risk alma davranış puan ortalamaları

<i>Arkadaşlardaki madde alışkanlığı</i>	<i>Sayı</i>	<i>Risk Alma Davranış Puanı</i>		<i>t</i>	<i>p</i>
		$\bar{x}$	S		
Sigara alışkanlığı (n=345*)					
Var	270	47.86	9.66		
Yok	75	42.63	8.64	4.520	0.000
Alkol alışkanlığı (n=347*)					
Var	161	49.39	10.18		
Yok	186	44.35	8.56	4.949	0.000

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

Arkadaşları arasında sigara , alkol alışkanlığı olan çırakların risk alma davranışları, olmayanların risk alma davranışlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksektir (Tablo.17a).

Tablo.17b. Çırakların arkadaşlarının madde alışkanlığına göre risk alma davranış puan ortalamaları

<i>Arkadaşlardaki madde alışkanlığı</i>	<i>Sayı</i>	<i>Puan</i>		<i>U**</i>	<i>p</i>
		$\bar{x}$	S		
Tiner bali alışkanlığı (n=347*)					
Var	11	55.27	16.79		
Yok	336	46.41	9.25	1099.50	0.022
Uyuşturucu alışkanlığı (n=344*)					
Var	13	66.39	20.72		
Yok	331	45.98	8.13	648.50	0.000

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

** Mann-Whitney U testi

Arkadaşları arasında tiner-bali , uyuşturucu kullanan çırakların risk alma davranışları, arkadaşları tiner-bali / uyuşturucu kullanmayan çırakların risk alma davranışlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksektir (Tablo.17b).

Arkadaşlarının davranış biçimleri ile risk alma davranışları arasındaki ilişkiler Tablo.18a ve Tablo.18b’de sunulmaktadır.

Tablo.18a. Çırakların arkadaşlarının arkadaşların davranış biçimlerine göre risk alma davranış puan ortalamaları

<i>Arkadaşlardaki davranış biçimi</i>	<i>Sayı</i>	<i>Puan</i>		<i>U**</i>	<i>p</i>
		$\bar{x}$	S		
Sabıkalı Kişi (n=345*)					
Var	26	54.81	15.38		
Yok	319	46.05	8.78	2565.50	0.001

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

** Mann-Whitney U testi

Arkadaş grubunun içinde sabıkalı bulunan çırakların risk alma davranışları, bulunmayan çıraklara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksektir (Tablo.18a).

Tablo.18b. Çırakların arkadaşlarının davranış biçimlerine göre risk alma davranış puan ortalamaları

<i>Arkadaşlardaki davranış biçimi</i>	<i>Sayı</i>	<i>Risk Alma Davranış Puanı</i>		<i>t</i>	<i>p</i>
		$\bar{x}$	S		
Tartışma (n=346*)					
Var	50	51.18	12.72		
Yok	296	45.94	8.87	2.799	0.007
Şiddet (n=346*)					
Var	35	52.83	14.28		
Yok	311	45.99	8.79	2.775	0.009

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

Arkadaş grubunun içinde tartışma , şiddet olan çırakların risk alma davranışları, olmayan çırakların risk alma davranışlarından istatistiksel olarak anlamlı seviyede yüksektir(Tablo.18b).

5.5.4. Risk Alma Davranışları ve İş Yaşamı

14 meslek grubu ile risk alma davranışı arasındaki ilişkiler tek yönlü varyans analizi ile değerlendirildi ve sonuçlar Tablo.19’da sunuldu.

Tablo.19. Çırakların meslek gruplarına göre risk alma davranış puan ortalamaları

<i>Meslekler (n=348)</i>	<i>Sayı</i>	<i>Risk Alma Davranış Puanı</i>		<i>F*</i>	<i>p</i>
		$\bar{x}$	S		
Tornacılık	31	46.32	7.94		
Saç İşleri	27	46.30	7.83		
Oto Sanayi	57	47.77	13.62		
Kuyumculuk	12	52.58	13.33		
Tesisatçılık	5	42.00	3.39		
Elektrikçilik	34	47.41	8.36		
Elektronik	11	51.73	12.03		
Ağaç İşleri	9	45.11	6.72		
Berberlik, Kuaförlük	114	46.36	8.80		
Diş protez	13	44.77	9.07		
Otelcilik	5	45.00	6.16		
Yiyecek Hazırlama	5	48.00	8.19		
Dış Giyim	19	41.68	5.21		
Karma	6	47.17	6.65	1.233	0.254

* Tek yönlü varyans analizi

Meslek grupları ile risk alma davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark gözlenmedi(Tablo.19).

5.5.4.1. Risk Alma Davranışları ve İş ortamı

İş ortamını içeren değişkenler ile risk alma davranışı arasındaki ilişki Tablo.20’de sunulmaktadır.

Tablo.20. Çırakların iş ortamını içeren değişkenlere göre risk alma davranış puan ortalamaları

<i>İş ortamını içeren değişkenler</i>	<i>Sayı</i>	<i>Risk Alma Davranış Puanı</i>		<i>t</i>	<i>p</i>
		$\bar{x}$	S		
İşyerinde çalışan işçi sayısı (n=341*)					
5 ve daha az	191	46.95	9.78		
5’ten fazla	150	46.63	9.64	0.303	0.762
İşyerinde çalışan yaşıt sayısı(n=332*)					
Var	152	46.97	9.71		
Yok	180	46.74	9.85	0.213	0.832
Yapılan iş türü (n=346*)					
Getir götür temizlik	145	46.19	9.79		
Kendi mesleği	201	47.10	9.59	-0.867	0.387
İşini sevme (n=347*)					
Seviyor	260	45.45	7.96		
Sevmiyor	87	50.41	12.89	-3.382	0.001
İşyeri ortamı güvenliği (n=346*)					
Güvenli	248	45.51	8.23		
Güvenli değil	98	49.73	12.15	-3.160	0.002

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

İşyerinde çalışan işçi sayısı , işyerinde çalışan yaşıt sayısı, işyerinde yaptığı iş türü ile, risk alma davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki gözlenmedi. İşini sevmeyen, işyeri ortamını güvenli bulmayan çırakların risk alma davranışları, işini seven ve iş yeri ortamını güvenli bulan çırakların risk alma davranışlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulundu (Tablo.20).

Çırakların işyerinde bulunan kişilerin madde alışkanlıkları ile risk alma davranışları arasındaki ilişkiler Tablo.21a ve Tablo.21b’de sunulmaktadır.

Tablo.21a. Çırakların işyerindeki kişilerin madde alışkanlıklarına göre risk alma davranış puan ortalamaları

<i>İşyerindeki kişilerin madde alışkanlıkları</i>	<i>Sayı</i>	<i>Risk Alma Davranış Puanı</i>		<i>t</i>	<i>p</i>
		$\bar{x}$	S		
Sigara alışkanlığı (n=344*)					
Var	306	47.11	9.78		
Yok	38	43.26	7.57	2.335	0.020
Alkol alışkanlığı (n=343*)					
Var	130	50.39	11.64		
Yok	213	44.44	7.47	5.204	0.000

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

İşyerindeki kişiler arasında sigara alışkanlığı / alkol alışkanlığı olan kişileri bildiren çırakların risk alma davranışları, bildirmeyenlerin risk alma davranışlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulundu (Tablo.21a).

Tablo.21b. Çırakların işyerindeki kişilerin madde alışkanlıklarına göre risk alma davranış puan ortalamaları

<i>İşyerindeki kişilerde madde alışkanlıkları</i>	<i>Sayı</i>	<i>Puan</i>		<i>U**</i>	<i>p</i>
		$\bar{x}$	S		
Tiner bali alışkanlığı (n=344*)					
Var	5	64.20	22.33		
Yok	339	46.47	9.22	360.00	0.027
Uyuşturucu alışkanlığı (n=344*)					
Var	15	61.33	17.61		
Yok	329	46.07	8.65	1030.00	0.000

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

** Mann-Whitney U

İşyerinde tiner bali , uyuşturucu alışkanlığı olan kişilerin varlığını bildiren çırakların risk alma davranışları,bildirmeyenlere göre istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek bulundu (Tablo.21b).

Çırakların işyerindeki kişilerin davranış biçimleri ile risk alma davranışları arasındaki ilişkiler Tablo.22a ve Tablo.22b’de sunuldu.

Tablo.22a. Çırakların işyerindeki kişilerin davranış biçimlerine göre risk alma davranış puan ortalamaları

<i>İşyerindeki davranış biçimleri</i>	<i>Sayı</i>	<i>Puan</i>		<i>U**</i>	<i>p</i>
		$\bar{x}$	S		
Sabıkalı (n=343*)					
Var	17	52.94	14.81		
Yok	326	46.39	9.26	1880.00	0.025

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

** Mann-Whitney U

İşyerinde sabıkalı varlığını bildiren çırakların risk alma davranışları , bildirmeyen çırakların risk alma davranışlarından istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek bulundu (Tablo.22a).

Tablo.22b. Çırakların işyerindeki kişilerin davranış biçimlerine göre risk alma davranış puan ortalamaları

<i>İşyerindeki davranış biçimleri</i>	<i>Sayı</i>	<i>Risk Alma Davranış Puanı</i>		<i>t</i>	<i>p</i>
		$\bar{x}$	S		
Tartışma (n=346*)					
Var	72	48.89	11.01		
Yok	274	46.13	9.23	2.166	0.031
Şiddet (n=345*)					
Var	37	52.65	14.42		
Yok	308	46.02	8.71	2.738	0.009

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

İşyerinde bulunan kişiler arasında sürekli tartışma / şiddet içeren davranışlar olduğunu bildirenlerin çırakların risk alma davranışları, bildirmeyen çırakların risk alma davranışlarından istatistiksel olarak anlamlı seviyede yüksek bulundu (Tablo.22b).

5.5.4.2. Risk Alma Davranışları ve İş Koşulları

İş koşullarını içeren değişkenler ile risk alma davranışlarının ilişkisi Tablo.23'de verilmektedir.

Tablo.23. Çırakların iş koşullarını içeren değişkenlere göre risk alma davranış puan ortalamaları

<i>İş koşulları içeren değişkenler</i>	<i>Sayı</i>	<i>Risk Alma Davranış Puanı</i>		<i>t</i>	<i>p</i>
		$\bar{x}$	S		
İlk çalışma yaşı (n=336*)					
14'ten küçük	141	47.18	10.01		
14 ve daha büyük	195	46.33	9.37	0.797	0.426
Toplam çalışma süresi (n=338*)					
36 aydan az	109	46.19	8.36		
36 ay ve daha fazla	229	47.03	10.20	- 0.743	0.458
Günlük çalışma süresi (n=346*)					
12 saatten az	141	46.99	10.20		
12 saat ve daha fazla	205	46.56	9.29	0.422	0.673
İşyerinde haftada çalıştığı gün sayısı (n=345*)					
7 günden az	299	47.07	9.96		
7 gün	46	44.04	7.17	1.982	0.048
Parasını harcama biçimi (n=346*)					
Kendi harcar	63	48.33	10.57		
Paylaşır	283	46.31	9.44	1.399	0.165

* Bilgi alınamayan çıraklar gösterilmedi.

İşe başlama yaşı, toplam çalışma süresi, günlük çalışma süreleri, kazandığı parayı harcama biçimi ile risk alma davranışları arasında anlamlı bir ilişki bulunamadı. İşyerinde haftada 7 günden az çalışan çırakların risk alma davranışları, haftada 7 gün çalışan çıraklardan istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek bulundu (Tablo.23).

5.5.5.Çoklu Regresyon Analizleri

Çoklu regresyon modelleri oluşturulmadan önce değişkenlere korelasyon analizi uygulanarak, birbirleri ile orta veya üzerinde(>0.24) korelasyon gösteren değişkenler bulundu. Bu değişkenlerin analizlerdeki yanıtıcı olabilecek olası etkilerini kaldırabilmek için, en uygun değişkenler seçilerek modellere alındı.

5.5.5.1. Ailesel Özelliklerin Çoklu Regresyon Analizi

Ailesel ve sosyodemografik özelliklerin incelediği model; 14 yaşına kadar en uzun süre oturlan yer ile doğum yeri arasında, ailede şiddet ve alkol alışkanlığı ile ailede tartışma arasında, ailenin ekonomik durumu ile babanın geliri arasında, anne öğretim durumu ile babanın öğretim durumu arasında ve kardeş sayısı ile çalışan kardeş sayısı arasında orta ve daha üzerinde korelasyon olduğundan bu değişkenlerden; doğum yeri, ailede tartışma, babanın geliri, babanın öğretim durumu, çalışan kardeş sayısı dışarıda bırakılarak oluşturuldu ($r>0.24$) ve Tablo.24'de sunuldu.

Tablo.24. Çırakların sosyodemografik ve aile özelliklerinin risk alma davranış puanına etkileri

<i>Aile özellikleri</i>	<i>B</i>	<i>S_x</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Sabit	40.465	1.470	27.519	0.000
Ailede uyuşturucu alışkanlığı	22.025	9.420	2.338	0.020
Cinsiyet	5.923	1.508	3.928	0.000
Ailede şiddet davranışı	5.105	1.998	2.555	0.011
Aile alkol alışkanlığı	3.586	1.201	2.987	0.003

$r^2=0.105$

Modelde, ailede uyuşturucu alışkanlığı, risk alma davranış puanına 22.025 ± 9.420 puanlık katkıyla birinci sırada yer alırken, cinsiyet ikinci, ailede şiddet içeren davranışlar olması üçüncü, ailede alkol alışkanlığı olan bireylerin varlığı dördüncü sırada yer almaktadır. Modele göre, bu dört değişkenin risk alma davranış puanının oluşumuna katkısı %10.5'dir(Tablo.24).

5.5.5.2. Arkadaş ve Sosyal Yaşam Özelliklerinin Çoklu Regresyon Analizi

Arkadaş ve sosyal yaşam özelliklerinden; arkadaşlarında alkol alışkanlığı ile arkadaşlarında sigara alışkanlığı arasında, arkadaşları içinde sabıkalı olması ve arkadaşlarında tiner-bali alışkanlığı olması ile arkadaşlarında uyuşturucu alışkanlığı olması arasında orta veya üzerinde korelasyon gözlemediğinden ($r>0.24$); arkadaşları arasında sigara ve tiner kullanma, arkadaşları arasında sabıkalı varlığı değişkenleri modele alınmadı (Tablo.25).

Tablo.25. Çıracların arkadaş ve sosyal yaşam özelliklerinin risk alma davranış puanına etkileri

<i>Arkadaş ve sosyal yaşam özellikleri</i>	<i>B</i>	<i>S_{x̄}</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Sabit	40.818	1.038	39.314	0.000
Arkadaşlarda uyuşturucu alışkanlığı	14.063	2.634	5.339	0.000
Arkadaşlarda tartışma	3.760	1.429	2.632	0.009
Arkadaşlarda alkol alışkanlığı	3.593	0.950	3.783	0.000
Sorunu olduğunda aileden yardım almama	3.150	0.939	3.355	0.001
Arkadaşlarda şiddet	3.139	1.653	1.899	0.058
Okulu kendine bağlı nedenlerle bırakma	1.853	1.033	1.794	0.074

$r^2=0.256$

Modele göre arkadaşları arasında uyuşturucu, alkol alışkanlığı olması ve arkadaşları arasında şiddet ve tartışma bulunması ve özel sorunu olduğunda hiç kimseden yardım almama veya arkadaşlarından yardım alma, okulunu kendine bağlı nedenlerle bırakma çıracların risk alma davranış puanına % 25.6'lık katkı yapmaktadır (Tablo.25).

5.5.5.3. İş Yaşamı ile İlgili Özelliklerin Çoklu Regresyon Analizi

İşyerinde uyuşturucu alışkanlığı ile işyerinde tiner alışkanlığı arasında, işyerinde sabıkalı varlığı ile işyerinde tiner ve işyerinde uyuşturucu alışkanlığı arasında, İşyerinde tartışma olması ile işyerini güvenli bulma arasında, işyerinde şiddet ile işyerinde tartışma ve işyerinde tiner alışkanlığı arasında, yaptığı işi sevme ile: işyerini güvenli bulma ve , işyerinde şiddet olması arasında, toplam çalışma süresi ile ilk işe başlama yaşı ve yaptığı işin niteliği arasında, İşyerinde çalışan işçi sayısı ile günlük çalışma süresi ve işyerinde çalışan yaşıt sayısı arasında orta veya daha yüksek korelasyon gözleendiğinden ($r>0.24$); işyerinde sabıkalı kişi olması ve tartışma varlığı , işyerinde tine-bali alışkanlığı olan kişilerin olması, toplam çalışma süresi ve işyerinde çalışan işçi sayısı modelin dışında bırakıldı(Tablo.26).

Tablo.26. Çıracların iş yaşamı özelliklerinin risk alma davranış puanına etkileri

<i>İş yaşamı özellikleri</i>	<i>B</i>	<i>S_{x̄}</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Sabit	41.195	1.403	29.354	0.000
İşyerinde uyuşturucu alışkanlığı	11.583	2.412	4.802	0.000
İşyerinde alkol alışkanlığı	4.138	1.054	3.925	0.000
İşini sevmeme	3.617	1.204	3.004	0.003
İşyerinde şiddet	3.320	1.641	2.023	0.044
Haftada 7 günden az çalışma	2.610	1.451	1.799	0.073

$r^2=0.217$

Modelde, işyerindeki kişiler arasında uyuşturucu ve alkol alışkanlığı olması, işini sevmeme işyerinde şiddet içeren davranışlar olması ve haftada en az bir gün mesaisinin olmaması risk alma davranış puanının oluşumuna % 21.7'lik katkı yapmaktadır(Tablo.26).

5.5.5.4. Sosyodemografik, Aile, Arkadaş ve İş yaşamıyla İlgili Özelliklerin Çoklu Regresyon Analizi

Araştırmada sorgulanan ve kişisel, ailesel, arkadaş ve işyeri özelliklerini içeren tüm değişkenlerin birlikte risk alma davranış puanına etkilerinin backward yöntemi ile değerlendirildiği çoklu regresyon modelinin sonucu Tablo.27’de sunulmaktadır. Doğum yeri, toplam çalışma süresi, çalışan kardeş sayısı, babanın öğretim seviyesi, babanın gelir durumu, işyerinde çalışan işçi sayısı, ailede alkol ve uyuşturucu alışkanlığı, ailede sabıkalı ve şiddet içeren davranışlar olması, haftalık çalışma süresi, işyerinde uyuşturucu ve tiner alışkanlığı olması, işyerinde tartışma ve şiddet içeren davranışlar olması, arkadaşları arasında sigara, alkol, tiner alışkanlığı ve sabıkalı olması, işyerinin güvenliği değişkenleri, diğer değişkenlerle orta veya üzerinde korelasyon gösterdiği için modele alınmadı($r>0.24$).

Tablo.27. Çırakların sosyodemografik, aile, arkadaş ve iş yaşamı özelliklerinin risk alma davranış puanına etkileri

<i>Sosyodemografik, Aile,Arkadaş,İş yaşamı özellikleri</i>	<i>B</i>	<i>S_x</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Sabit	34.180	2.211	15.459	0.000
Arkadaşlarda uyuşturucu alışkanlığı	15.455	2.727	5.667	0.000
Arkadaşlarda şiddet davranışı	3.619	1.807	2.003	0.046
Arkadaşlarda tartışma davranışı	3.455	1.627	2.124	0.035
Cinsiyet (Erkek)	3.172	1.482	2.141	0.033
İşyerinde sigara alışkanlığı	3.156	1.642	1.923	0.056
İşini sevmeme	2.446	1.151	2.124	0.035
14 yaşına kadar en uzun süre ilde oturma	2.682	0.989	2.711	0.007
İşyerinde alkol alışkanlığı	2.419	1.082	2.236	0.026
Aileden yardım almama	2.374	1.008	2.356	0.019
Kendine bağlı nedenlerle okulu bırakma	2.300	1.168	1.970	0.050

$r^2=0.329$

Modelde; arkadaşlarda uyuşturucu alışkanlığı, tartışma ve şiddet davranışı olması, Cinsiyet (Erkek), kendine bağlı nedenlerle okulu bırakma, işyerinde sigara ve alkol alışkanlığı olması, işini sevmeme, özel sorunu olduğunda ailesinden yardım almama, 14 yaşına kadar en uzun süre ilde oturma değişkenlerinin risk alma davranış puanının oluşumuna katkısı %32.9’dur(Tablo27).

5.5.5.5. Aile, Arkadaş ve İş Ortamında Belirlenen Risk Etmeninin, Çoklu Regresyon Analizi

Sigara, alkol, tiner-bali, uyuşturucu, sabıkalı, tartışma, şiddet varlığı değişkenleri ailede, arkadaşlarda ve iş yaşamında ortak olarak sorgulanan değişkenlerdir. Bu değişkenlerin her ortamdaki varlığı temel alındı. Her değişkenin varlığında '1' puan yokluğunda '0' puan verildi ve her çırağın puanları toplanarak , her ortamdaki, *risk etmeni olmayanlar* ('0' alanlar), *risk etmeni olanlar* ('1' ve üstünde puan alanlar) belirlendi. Böylece Aile , Arkadaş ve İş ortamındaki risk etmeninin, risk alma davranışına katkısı, çoklu regresyon analizi ile karşılaştırıldı ve Tablo 28'de sunuldu.

Tablo.28. Çırakların aile, arkadaş ve iş yaşamındaki alışkanlık ve davranış biçimlerinin risk alma davranış puanına etkileri

<i>İş yaşamı özellikleri</i>	<i>B</i>	<i>S_x</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Sabit	39.313	2.020	19.464	0.000
Aileye ait alışkanlık ve davranışlar	0.362	1.492	0.243	0.808
Arkadaşlara ait alışkanlık ve davranışlar	6.224	1.473	4.224	0.000
İş yaşamına ait alışkanlık ve davranışlar	3.178	1.922	1.653	0.099

$r^2=0.082$

Aile, arkadaş ve iş yaşamındaki alışkanlık ve davranış biçimlerinin risk alma davranış puanına katkısı araştırıldığında, arkadaşlardaki alışkanlık ve davranışların risk alma davranışına katkısı en yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilediği bulundu(Tablo.28).

5.5.6. Kikare Analizleri

Aile, arkadaş ve iş yaşamındaki alışkanlık ve davranış biçimlerinin risk alma davranış varlığına etkilerini ki kare analizi ile incelemek için, risk alma davranış ölçeğindeki tüm sorulara hiçbir zaman yanıtı vererek puanı 38 alanlar 'risk alma davranışı olmayanlar', 38 üzerinde puan alanlar ise 'risk alma davranışı olanlar', şeklinde gruplandı ve Tablo.29, Tablo.30 ve Tablo.31'de sunuldu.

Tablo.29. Çırakların ailelerinde görülen alışkanlık ve davranış biçimlerine göre risk alma davranışı

		<i>Risk alma davranışı</i>					
		Var	%	Yok	%	Toplam	%
<i>Ailede alışkanlık ve davranışlar</i>	Var	239	14.0	39	86.0	278	100.0
	Yok	42	22.2	12	77.8	54	100.0
	Toplam	281	15.4	51	84.6	332	100.0

$\chi^2_{yates} = 1.75$, SD= 1 p= 0.186

Ailede görülen alışkanlık ve davranış biçimleri çırakların risk alma davranışlarını istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilememektedir(Tablo.29).

Tablo.30. Çırakların arkadaşlarında görülen alışkanlık ve davranış biçimlerine göre risk alma davranışı

		<i>Risk alma davranışı</i>					
		Var	%	Yok	%	Toplam	%
<i>Arkadaşlarda alışkanlık ve davranışlar</i>	Var	254	90.7	26	9.3	280	100.0
	Yok	32	55.2	26	44.8	58	100.0
	Toplam	286	84.6	52	15.4	338	100.0

$\chi^2_{yates} = 43.93$, SD= 1 p= 0.000

Arkadaşlar arasındaki alışkanlık ve davranış biçimleri çırakların risk alma davranışlarını istatistiksel olarak anlamlı seviyede etkilemektedir(Tablo.30).

Tablo.31. Çırakların iş yaşamında görülen alışkanlık ve davranış biçimlerine göre risk alma davranışı

		<i>Risk alma davranışı</i>					
		Var	%	Yok	%	Toplam	%
<i>İş yaşamında alışkanlık ve davranışlar</i>	Var	261	86.4	41	13.6	302	100.0
	Yok	20	64.5	11	35.5	31	100.0
	Toplam	52	15.6	281	84.4	333	100.0

$\chi^2_{yates} = 8.64$, SD= 1 p= 0.003

İş yaşamında görülen alışkanlık ve davranış biçimleri çırakların risk alma davranışlarını istatistiksel olarak anlamlı seviyede etkilemektedir(Tablo.31).

6.TARTIŞMA

Çalışan ergenlerin neredeyse tüm zamanını içinde geçirdiği iş yaşamındaki olumsuzlukların, risk alma davranışlarını etkilemesi kaçınılmazdır. Kişiliklerinin oluşum evresi olan bu dönemde, yapılan bağlanmalar, ileride yaşamlarını tehdit edebilecek risk alma davranışlarına yönelmelerine ya da daha pasif kişilikler geliştirerek, çocuklarının da aynı süreci yaşamasına ve risk alma davranışlarının yeniden üretilmesine neden olacaktır. Bu çalışmada da, kişisel, aile, arkadaş ve iş yaşamındaki birçok etmenin de risk alma davranışlarını etkilediği bulundu.

Araştırmada Risk Alma Davranış Ölçeğinden alınan puanların ortalaması 46.68 ± 9.65 olarak hesaplandı. Bu ortalama Yılmaz'ın, normal liselerde yapılan çalışmasında bildirilen risk alma davranış puan ortalamasından (48.99) düşüktür(3). Bu bulgunun olası nedeni normal lisedeki ergenlerin, çalışanlara oranla, daha yüksek sosyoekonomik düzeydeki toplum kesimlerinden gelmesi ve ölçekteki davranışları gerçekleştirmek için daha çok parasal kaynak ve süreye sahip olmalarıdır. Ayrıca içinde buldukları sosyal seviyedeki anne, babalar çocuklarını bağımsız ve özgüvenli yetiştirmek istemekte, doğru ve yanlış seçimi konusunda bireysel farklılığa izin vererek, inanç ve değerler konusunda daha az zorlayarak, çocuk üzerindeki kontrollerini azaltmaktadır. Arnett'de, ana-baba kontrolünün azalmasının ergenlerde risk alma davranışlarını artırdığını bildirmektedir(40).

Bir risk alma davranışını gösteren bireyin diğerini de gösterme olasılığı yüksek olarak bildirilmekle birlikte, her risk alma davranışını etkileyen farklı etmenler bulunmaktadır. Bu nedenle tartışma bölümünde bulgular, literatürde ulaşılabilen, risk alma davranışlarına bütün olarak yaklaşan ve onları tek tek ele alan çalışmalardan örnekler verilerek tartışılmaktadır.

6.1. Sosyodemografik Özellikler ve Risk Alma Davranışı

Çalışmada, meslek, sınıf ve cinsiyetleri göz önünde alınarak seçilen 348 çırakta, risk alma davranışları incelendiğinde, yanıt aranan ilk sorular, cinsiyetin ve yaşın risk alma davranışları ile bağıntılı olup olmadığıdır. 18 yaş ve üstündekiler ile altındakiler arasında risk alma davranış puan ortalamaları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadı ancak 18 yaş ve üzerindeki çırakların risk alma davranış puan ortalamaları, 18 yaş altındakilere göre yüksek olarak gözlenmektedir(Tablo10).

Kaner, çalışmasında 17-18 yaşında suçun yükseldiğine(32), Delikara, normal okullarda yaptığı çalışmada risk alma davranışlarının 14 yaşından sonra yükselmeye başlayıp, 17

yaşında ise tepe noktasına ulaştığına(42), Kandel, Herken ve arkadaşları yaptıkları çalışmalarda, büyük yaş grubundaki ergenlerin, küçük yaştakilerden daha fazla risk aldığı sonucuna dikkati çekmektedir(43,44).

Cinsiyet açısından bakıldığında ise, erkeklerin risk alma davranışları, kızlara göre istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksektir(Tablo.10). Bu bulgu, Yılmaz, Kaner, Kandel Chen ve arkadaşları, Seber ve arkadaşları, Arnett ve arkadaşları ve Parson ve arkadaşları gibi birçok araştırmacının bulguları ile uyumludur. Risk alma davranışlarının çoğu günlük yaşamda erkeğe uygun olarak tanımlanan davranışlardır. Erkekler toplumumuzda daha aktif, başat ve saldırgan olmaları için pekiştirildiklerinden bu davranışları, model alma ve taklit ile öğrenmeleri mümkündür(3,32,43,45,46,47,48). Marcus, erkeklerin kızlara göre daha çok saldırganlık tarzında risk alma davranışı gösterdiğini, kızlarda ise okula devamsızlık, alkol ve esrar kullanımının, erkeklere göre daha fazla görüldüğünü bildirmektedir(49).

Ancak araştırmada göçün risk alma davranışına istatistiksel olarak anlamlı etkisi olmadığı bulundu.(Tablo.10). ,Göç nedeni, süresi ve koşullarına göre değerlendirilmelidir. Bu etmenler, göz önünde bulundurulmadan risk alma davranışı ile ilişkisinin net biçimde açıklanamayacağı düşünüldü.

Yavuzer, suç ve göç arasında pozitif yönde ilişki olduğunu belirtmektedir(50). Herken ve arkadaşları, son 10 yılda göç eden ailelerin 12-21 yaşındaki erkek çocuklarında sigara içme eyleminin arttığını bildirilmektedir(51).

Çırakların 14 yaşına kadar en uzun süre oturduğu yerleşim biçimi sorgulduğunda , köy, ilçe ve kasabada yaşayanların risk alma davranışları, ilde daha uzun süre yaşayanların risk alma davranışlarından, istatistiksel olarak anlamlı ölçüde daha düşük bulundu(Tablo.10). Yılmaz, liseye giden çocuklar arasında yaptığı çalışmada, şehrin merkezinde yaşayan üst sosyo-ekonomik düzeydeki ergen grubunun risk alma davranışının, şehir dışında oturanlara göre daha yüksek olduğunu bildirmektedir(3). Jessor, sosyal çevre ve algılanan çevrenin, risk davranışları için önemli olduğunu belirtmektedir(52).

Macfayden ve arkadaşları yaptıkları çalışmada, sigara pazarlama yöntemlerinin ergenleri etkilediğini bildirmektedir. Büyük yerleşim yerlerinde yapılan pazarlamaların daha yaygın olduğu düşünülürse, burada oturanların, küçük yerlerde oturanlara göre bu etkileşimleri daha sık yaşaması ve bu tür alışkanlıklara yönelmesi olasıdır(53).

Arnett ve arkadaşları, risk alma davranışını açıklarken, coşku arama eğiliminin, benmerkezciliğin, yasaların, ailenin, medyanın ve toplumsallaşma sürecinin etkilerine dikkati çekmektedir. Yaşanılan yer özellikleri de risk alma davranışını etkileyebilmektedir. Büyük şehirlerde yaşama ile bazı risk alma davranışlarının (esrar, sigara kullanımı, dükkandan bir şeyler aşırma ve yeni tanışılan kişilerle kısa süreli cinsel ilişki) bağıntılı olduğunu bildirmekte bunun, büyük şehirlerde aile denetiminin zayıflamasıyla bağlantılı olabileceğini vurgulamaktadır(47).

Arnett, dar toplumsallaşmanın sanayileşmemiş toplumların niteliği olduğunu kuralların netliğini ve ergen üzerindeki denetimin çok yüksek ve buna bağlı suça yönelimlerinin az olduğunu, hatta bazı toplumlarda cezaevi olmadığını bildirmektedir(40).

Türk toplumunda, kırsal kesimde gözlenen, çocuktan bağımlılık bekleme, çocuğu yaşlılık için güvence olarak görme, dar toplumsallaşmaya benzeyen niteliklerdir. Bu araştırmada da, dar toplumsallaşmayı temsil eden ilçe, kasaba ve köyde uzun süre yaşayanların, ilde uzun süre yaşayanlara göre daha kontrollü bir çevreden geldiği risk alma davranışlarının azlığı ile açık olarak izlenebilmektedir.

6.2. Ailesel Özellikler ve Risk Alma Davranışı

Araştırmada, kardeş sayısının risk alma davranışlarını istatistiksel olarak anlamlı biçimde etkilemediği bulundu. Ancak kardeş sayısı 3 veya daha çok olan ailelerde yaşayan çırakların risk alma davranış puan ortalamaları, 3' ten az kardeşi olanlara göre daha yüksektir(Tablo 11).

Erkan ve arkadaşları, Diyarbakır'da suç üzerine yaptıkları araştırmada, suçlu çocukların daha çok 6-8 çocuklu ailelerden geldiğini bildirirken(3), Yılmaz, farklı olarak, normal eğitimlerine devam eden ergenler arasında yaptığı çalışmada, kardeş sayısı arttıkça risk alma davranışının azaldığını bildirmektedirler(11).

Herken ve arkadaşları, ağabeyleri sigara içen ergenlerin daha çok sigara kullandığını(43). Balaban, evdeki birey sayısının artmasıyla fiziksel ceza yöntemi ile cezalandırmaların arttığını, bu tür uygulamaların aile ile ilişkiyi bozarak, risk alma davranışı sergileyen arkadaşlara yönelmeye neden olduğunu ve kardeş sayısı arttıkça kontrol mekanizmalarının da azalabileceğini bildirmektedir(54). Bu bulgunun aksine Segal ve arkadaşları ise çalışmalarında eğitim arttıkça, çocuk sayısının düştüğünü, çocuğa baskı ve zorlamaların azaldığını ve risk alma davranışlarının arttığını bildirmektedir(55).

Hawkins ve arkadaşları, sosyoekonomik seviye ile uyuşturucu kullanımı arasında, pozitif yönde bir ilişki bildirirken, aynı çalışmada sosyoekonomik seviye ile suçluluk arasında negatif yönde bir ilişki bildirmektedir(41).

Çocuk sayısının, ailelerde eğitim ve sosyoekonomik durum ile bağlantılı olduğu düşünüldüğünde, az çocuklu ailelerden gelenlerin, daha yüksek sosyoekonomik seviyeden geldiği, bu nedenle harcama gerektiren risk alma davranışlarını daha kolay gerçekleştirebileceği ve çok çocuklu ailelerden gelenlerin ise aksine kendine ve ailesine ekonomik kazanç sağlayabilecek risk alma davranışlarına yönelebileceği akla gelmektedir.

Araştırmada, anne ve babanın eğitim seviyelerinin, çırakların risk alma davranışlarını istatistiksel olarak anlamlı derecede etkilemediği tespit edildi. Bu sonuç, ortaokul sonrası eğitim alanların sayısının düşük olması ve genelde çırakların benzer sosyoekonomik ve kültürel toplum kesimlerinden geldiği için ortaya çıkmış olabilir. (Tablo.11)

Yılmaz ve Balaban, anne babanın eğitim seviyesinin yükselmesinin, ergenin risk alma davranışlarının artmasına yol açtığını gösteren çalışmalarında, yüksek eğitimin, anne-babaların daha az ceza uygulayan, hoşgörülü, ve demokratik ebeveynlik yapmalarına neden olduğu belirtilmektedir(3,54).

Hawkins ve arkadaşları, ebeveynin eğitimi ile esrar ve içki kullanma davranışı arasında pozitif yönde ilişki olduğunu aktarmaktadırlar(41).

Kouven A, çalışan ergenlerde yaptığı çalışmada, aile kontrolünün azalmasının sigara alkol ve uyuşturucu kullanımını artırdığını bildirmektedir(22).

Araştırmada, aile bütünlüğünün risk alma davranışları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi saptanamadı. (Tablo.11).

Yılmaz, parçalanmış ailesi olan ergenlerin, ailesiyle birlikte yaşayan ergenlerden daha fazla risk alma davranışı gösterdiğini(3), Herken ve arkadaşları, tek ebeveynli ergenlerin, her iki ebeveyni ile yaşayanlara göre, daha çok sigara kullandığını bildirmektedir(44).

Tek ebeveynle yaşayan ergen, daha az izlenip, daha az destek alabilir, bu nedenle de risk alma davranışları yüksek olabilir. Parçalanmış ailelerin büyük bölümünde de, ayrılıkların çatışma döneminin ardından gerçekleştiği düşünüldüğünde, ergenlerin sadece ayrılık sonrası tek ebeveynle kalmasının değil, aile içi çatışmalardan da etkilenmiş olabileceği unutulmamalıdır.

Ackerman ve arkadaşları, yaptıkları çalışmada, ailenin parçalanmış olması ile çocuğun problem davranışları arasındaki ilişkinin önemli bir sorun olduğunu belirtmektedir(56).

Çalışmada, özel sorunu olduğunda ailesinden yardım alanların risk alma davranışları, arkadaşlarından yardım alanlardan ve hiç kimseden yardım almayanlardan, istatistiksel olarak anlamlı biçimde düşük bulundu(Tablo.15a, Tablo.15b, Tablo.15c).

Arnett ve arkadaşları ve Erwin bu bulguyu doğrulamaktadır. Aileleri ile ilişkileri iyi olan ergenler, yaşlılarından veya diğer yetişkinlerden daha az etkilenmekte ve suça eğilimleri daha az olmaktadır(47,57).

Bildik ve Yılmaz İzmir'de yaptıkları çalışmalarda, aile bağları güçlü ergenlerin daha az risk alma davranışı sergilediklerini bildirmektedir(2,3).

Ailesindeki kişiler arasında sigara alışkanlığı olan çırakların, risk alma davranış puan ortalamaları, olmayanlara göre daha yüksektir ancak istatistiksel olarak anlamlı değildir. Ailesindeki kişiler arasında alkol alışkanlığı olan çırakların risk alma davranışları, olmayan çıraklara göre istatistiksel açıdan anlamlı derecede daha yüksek bulundu (Tablo.12).

Ennett ve arkadaşları, ailelerin, ergenlerle özellikle alkol ve sigara kullanımı konusunda kurdukları ilişkinin, ana-babanın sigara kullanması ve öğrenimi ile doğrudan bağlantılı olduğunu bildirmektedir(58).

Yılmaz, Kandel, Erwin ,Markham alkol kullanan birey varlığının, ergenin bu davranışla ilgili tutumlarını, inançlarını etkileyeceğini, ailede alkol kullanan kişiyi model alarak taklit edebileceğini, hatta bu davranışın ana-babalar tarafından olumlu da karşılanabileceğini bildirmektedir(3,43,57,59).

Araştırmada, çıraklar, ailesinde tiner-bali ve uyuşturucu kullanımını çok az sayıda bildirdiğinden bu değişkenlerin risk alma davranışına etkileri analiz edilemedi.

Herken ve arkadaşları, ortaokul, lise, yüksekokul ve çıraklık eğitim merkezinde yaptıkları çalışmada, aile büyüklerinin çocuklarına karşı otoriter, ilgisiz, sevgilerini şarta bağlayıcı yapıda olmalarıyla; sigaraya yaklaşımcı oldukları, sevecen, tutarlı, kabul edici, çocukların düşüncelerine değer veren tutumları ile; sigaradan uzaklaştırıcı rol üstlenebileceklerini bildirmektedir(51).

Ailelerinde tartışma varlığı bildiren çırakların risk alma davranışları, bildirmeyenlere göre istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek gözlendi(Tablo.13a).

Araştırmada, ailesinde şiddet davranışı ve sabıkalı kişi bulunan çırakların risk alma davranış puanları, bulunmayanlara göre daha yüksektir. Ancak istatistiksel olarak anlamlı değildir (Tablo.13b).

Bu sonuçlar Yılmaz, Arnett ve arkadaşları, Ackerman ve arkadaşları, Erwin, Markham'ın araştırma sonuçlarıyla tutarlıdır(3,47,56,57,59). Kandel, tartışma ve şiddet yaşanan ailelerde davranışı öğrenme yoluyla ergenlerin etkilenebileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca şiddetin varlığının aile ilişkilerini olumsuz yönde etkileyeceği ve iletişimi bozacağı, dolayısıyla risk alma davranışlarını artıracığı bildirilmektedir(60).

Yılmaz, çalışmasında ailesinde sabıkalı bulunan ergenlerin risk alma davranışlarını, bulunmayanlara göre yüksek olarak bildirmektedir(3). Sabıkalı birey bulunan ailede büyüyen ergen kuralların ihlal edilebileceğini öğrenecektir. Üstelik çevre de onaylıyorsa, bu tür davranışlar onay beklentisiyle de gerçekleştirilebilir. Jessor algılanan çevrede sapan davranış gösteren modellerin, ergenlerin risk alma davranışına yönelmesi açısından, tehdit olduğunu bildirmektedir(52).

Çırakların çalışan kardeş sayısı ile risk alma davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptanamadı(Tablo.14). Ancak kardeşleri çalışmayanların risk alma davranış puan ortalamaları, kardeşi çalışanlara göre daha yüksektir.

Bildik, çalışmasında çalışan kardeş olmasının, yine ailenin ekonomik durumu ile doğrudan bağlantılı olduğunu, birden fazla kardeşin çalışmasının, ailenin ekonomik baskılara direnebilmek için elindeki olanakları kullandığının göstergesi olduğunu bildirmektedir(2). Risk Alma Davranış Ölçeğindeki davranışların bir çoğunu gerçekleştirmek için yeterli parasal kaynak gerekmektedir. Dolayısıyla kardeşi çalışanların zaten zor elde ettikleri parayı bu tür davranışlara harcaması beklenmemektedir. Ayrıca sosyoekonomik durum yükseldikçe çocuğa verilen değer ekonomik olmaktan çıktığı, ana-babanın çocuklarına gelecek güvencesi olarak bakmaması nedeniyle de onları daha özgür bıraktığı bilinmektedir. Ana-baba kontrolünün azalması ise, risk alma davranışlarını artırıcı yönde etki yapmaktadır. Çalışmadaki populasyon benzer sosyoekonomik toplum kesimine ait kişileri içerdiğinden sonuçlar istatistiksel olarak anlamlı farklara ulaşmamış olabilir.

Araştırmada çırak annelerinin çalışmasının, çırakların risk alma davranışlarını istatistiksel olarak anlamlı etkilemediği gözlemlendi.(Tablo.14).

Kaner, ana-babaların gençler üzerindeki denetimlerinin azalmasıyla birlikte suç davranışının arttığını, onların sapkın akranlara ve sapan etkinliklere daha açık hale gelmelerine neden olabileceğini bildirmektedir(32).

Crow ve arkadaşları annenin çalışmasının kırsal alanda suç üzerinde etkili olmadığını annenin çocuğu ile kurduğu iletişim, disiplin ve demokrasiyi etkilemediğini belirtirken(61). Hawkins ve arkadaşları ve Yılmaz çalışmalarında, annenin çalışmasının risk alma davranışı ile pozitif yönde ilişkili olduğunu bildirmektedir(3, 41).

Çırakların algıladığı ailelerinin ekonomik durumu, babalarının düzenli geliri olması ve çırakların kazandıkları parayı kendi harcaması, ailenin sosyoekonomik göstergelerinden olup bunların risk alma davranışlarını istatistiksel olarak anlamlı derecede etkilemediği bulundu(Tablo.14).

Yukarıda da belirtildiği gibi, çırakların aynı sosyoekonomik seviyedeki toplum kesimlerinden gelmesinin bu sonuca katkısı olabilir. Sosyoekonomik durum ile risk alma davranışlarının ilişkisi hakkında yazın alanda değişik sonuçlar bildirilmektedir.

Ölçekteki maddeler macera, haz ve bazen ekonomik kazanç için yapılan davranışlar olsa da bazıları para harcamayı gerektirmektedir.(disco, meyhane ve bara gitme, alkol kullanma gibi). Üst sosyoekonomik düzey ergenler için,bu davranışları yapmak daha kolay olmaktadır.

Yılmaz, yaptığı çalışmada risk alma davranışları ile sosyoekonomik durum arasında negatif yönde bir bağlantı bildirirken(3), Hawkins ve arkadaşları, yaptığı çalışmada, sosyoekonomik durum ile uyuşturucu kullanımı arasında, suçlulukta olduğu gibi negatif değil, pozitif ilişki olduğunu bildirmektedir(41).

Erkan ve arkadaşları, “Burt’un” İngiltere’de yaptığı çalışmada, suçlu çocukların % 19'nun çok yoksul, % 37'sinin ise orta derecede yoksul sınıflardan geldiğini bildirmektedir(11).

Aileye bağlı nedenlerle okulunu bırakan çırakların risk alma davranış puan ortalamaları kendisi ile ilgili nedenlerle okulunu bırakanlarınkinden yüksektir ancak bu istatistiksel olarak anlamlı bir fark değildir(Tablo.16).

6.3. Arkadaş Özellikleri ve Risk alma Davranışları

Arkadaşları arasında alkol, sigara, tiner-bali ve uyuşturucu alışkanlığı olan çırakların risk alma davranışları, olmayan çıraklara göre istatistiksel açıdan anlamlı derecede daha yüksek bulundu (Tablo.17a, Tablo.17b).

Yılmaz, Kandel, Erwin ve Markham yaptıkları çalışmalarda arkadaşları arasında sigara alışkanlığı olan kişilerin varlığının, ergenlerde risk alma davranışlarını istatistiksel olarak anlamlı biçimde yükselttiğini bildirmektedir(3,43,57,59).

Model alma yoluyla da, çıraklar bu alışkanlığı ve diğer risk alma davranışlarını gerçekleştirmeye başlayabilir. Wakefield ve arkadaşlarının, yaptığı araştırmanın bulgusu ev, okul ve diğer sosyal yerlerde sigaranın yasaklanmasının, ergenler arasında sigara alışkanlığını azalttığı yönündedir(62).

Olds ve arkadaşları, arkadaşlar arasında kullanılan alkol ve sigaranın ergenlerin alkol ve sigara kullanımını artırdığını(63), Alexander ve arkadaşları, 12'nci sınıflarda yaptığı araştırmada, yakın arkadaşları sigara kullanan öğrencilerin, arkadaşları sigara kullanmayan öğrencilere göre daha çok sigara içtiğini bildirmektedir(64).

Geckova ve arkadaşları, özellikle kızların arkadaşlarından alkol kullanımı ve spor çalışmalarına katılma açısından etkilendiğini, akranların sigara ve alkol kullanması, esrar ve haşhaş içmesinin, ergenlerde bu maddelerin kullanımına yol açtığını bildirilmektedir(65).

Araştırmanın diğer bir bulgusu, arkadaşları arasında sabıkalı, tartışma ve fiziksel şiddet olanların risk alma davranışlarının, olmayanlarınkine göre anlamlı ölçüde daha yüksek olmasıdır(Tablo.18a, Tablo.18b).

Risk alma davranışlarına akran etkisi ve sosyal öğrenme ile açıklanabilen bu bulgular, Bildik Yılmaz gibi araştırmacıların bulgularıyla örtüşmektedir(2,3). Delikara ise yaptığı çalışmada erkeklerin risk alma davranışı gösteren arkadaşlarına daha çok yakınlaştığı, kızların ise daha çok sevgi ve güvene dayanan arkadaşlıklar kurduğu yönündedir(42).

Chen ve arkadaşları, kültürler arasında arkadaş ve aile etkisini ölçtükleri çalışmalarında, arkadaş etkisinin, risk alma davranışlarını artırdığını bildirmektedir(45).

6.4. İş Yaşamı Özellikleri ve Risk Alma Davranışları

Araştırma grubundaki çırakların meslekleri risk alma davranışlarını istatistiksel olarak anlamlı derecede etkilememektedir(Tablo19). İşyerindeki kişiler arasında sigara, alkol, tiner-bali uyuşturucu alışkanlığı olması ise çırakların risk alma davranışlarını, istatistiksel olarak anlamlı derecede artırmaktadır(Tablo.21a, Tablo.21b).

İşyerinde sigaranın serbest olması da elde edilebilirliğini ve kullanımını artırabilir. Wakefield ve arkadaşları, yaptıkları bir araştırmada ev, okul ve diğer sosyal yerlerde sigaranın yasaklanmasının, ergen sigara alışkanlığını azalttığını bildirmektedir(62).

Risk alma davranışının sık yapılması, çalışma ortamında bulunanların dikkatini çekmeyi artırmaktadır. Fagan ve arkadaşları, düzenli sigara içenlere, işyerlerinde meslektaşları ara sıra sigara içenlerden daha fazla oranda sigarayı bırakma önerisi yaptığını bildirmektedir(66). Bu bulgu, risk alma davranışlarının çevreden sürekli izlendiğini ve taklit edilmenin de artacağını akla getirmektedir.

Özbay ve arkadaşları, Ankara'da yaptıkları çalışmada, çalışan ergenlerin alkollü içki ve sigara kullanma oranının, çalışmayanlara göre daha yüksek olduğu bildirilmektedir(67).

İşyerinde çalışan kişiler arasında sabıkalı, tartışma ve şiddet varlığı ise risk alma davranışlarını istatistiksel olarak anlamlı biçimde artırmaktadır (Tablo.22a, Tablo22b).

Neredeyse tüm zamanlarını geçirdikleri işyerleri, çırakların arkadaş ilişkilerini ve sosyal yaşamlarını biçimlendirdiğinden, arkadaş ilişkilerindeki bir çok çalışmanın bulgusuyla da karşılaştırılmaları olasıdır. Ergenler, arkadaş, öğretmen, usta ve kalfalarını model alarak risk alma davranışlarını gerçekleştirmektedirler.

Herken ve arkadaşları, sigara içme davranışında sosyal öğrenmenin rolünün araştırıldığı bir çalışmada, gençlerin sigaraya başlaması ve bırakmasında örnek aldığı bireylerin (anne, baba ağabey, öğretmen, usta, sanatçı , film yıldızı), özendirici tarzda sigara kullanmasının etkili olabileceğini belirtilmektedir(44).

Bireyin bütün gereksinimlerini karşıladığı yer olan toplum, çoğu zaman bireyin suç işlemesinde etkin bir rol oynar. Kimi alt kültürel öğeler (varoşlar/sokak çeteleri), bu öğelerle iç içe kalmak zorunda olan bireyleri sosyal süreç içinde öğrenerek veya başka bireyleri örnek alarak birer potansiyel suçlu konumuna getirebilir(11).

Bandura risk alma davranışlarını , sosyal öğrenme kuramlarındaki risk alma davranışını gösteren arkadaşların izlenmesi, öğrenme ve taklit etme süreciyle açıklamaktadır(68).

Hirchi ve Gibbons ve arkadaşları tarafından tanımlanan Sosyal Kontrol Teorisi ise her insanın yasa ihlal davranışında bulunma potansiyeli taşıdığını, ama toplumsal kontrol nedeniyle uyum sağladığını kabul etmektedir. Dış koruma kavramı (okul, aile, kilise ve sosyal gruplar) ve iç koruma kavramı (benlik kontrolü, engellenme toleransı, baş etme becerileri, içgörü gibi kişisel özellikler) ile risk alma davranışlarının belirlendiğini vurgulamaktadır(31).

İşyerlerinde aile, okul kontrolünden uzak kalan ve çevresinde onay gören risk alma davranışlarını izleyen çırakların da bu davranışlara yönelmesi kaçınılmaz görülmekte ve araştırma sonuçlarında da açıkça izlenmektedir.

Hemmingsson T. ve Lundberg I. yaptıkları çalışmada kontrolsüz işyerlerinde çalışan ergenlerin, kontrollü iş yerlerinde çalışanlara göre daha fazla alkol alışkanlığına sahip olduğunu bildirmektedir(69).

Türkiye'deki hukuksal düzenlemelere rağmen, araştırma grubundakilerin %42'sinin 14 yaşından önce işe başladıkları, %59'unun günde 12 saatten daha uzun sürelerle çalıştığı ve %13'ünün ise bayram ve özel günler hariç, aralıksız haftanın tüm günleri işyerlerinde çalıştığı gözlenmektedir(Tablo.9). Araştırmanın konusu olmayan, ancak çocukların fiziksel sağlıklarını da olumsuz etkileyen bu koşullar, önemli bir toplum sağlığı sorunudur(12,22).

Araştırmada, 14 yaşından önce işe başlamanın, 36 ay ve daha uzun süre, günde 12 saatten uzun süre çalışmanın, kazandığı parayı harcama biçiminin, risk alma davranışlarını istatistiksel olarak etkilemediği bulundu(Tablo.23).

Özşahin, çıraklık okulunda yaptığı çalışmada, çalışmaya başlama yaşı küçük olanlarda sigara içme oranının yüksek olduğunu bildirmektedir(70). Bu bulgu, çırakların, çalışmaları yasak olması nedeniyle enformal sektörde, yada sokakta, iş yaşamının zorlu koşullarında hiçbir koruma olmadan çalışmak zorunda kaldıklarını ve sosyal öğrenme ile yaşatılınca da onaylanan sigara içme davranışına yönelmiş olabileceklerini düşündürmektedir.

Vahtera ve arkadaşları 4 yıl ve üzerindeki sürelerde çalışanlarda, cinsiyette de farkı olmaksızın, çalışma yerindeki faktörlere bağlı olarak, çalışanların sağlıklarının anlamlı derecede bozulduğunu bildirmektedir(71).

Çırakların mesai sürelerine bakıldığında, haftada 7 günden az çalışanların risk alma davranışları, 7 gün çalışan çıraklardan istatistiksel olarak anlamlı şekilde yüksektir(Tablo.23). Bazı çocuklar, mesai saatleri dışında ailesine yardım etmekte veya başka işyerlerinde çalışmaktadır. Bu değişkenin etkisini ölçebilmek için tatil varlığı sorgulandı. Tatili olan çırakların risk alma davranışlarının, olmayanlara göre istatistiksel olarak anlamlı derecede daha fazla olduğu gözlemlendi (Tablo.18). Benzer bir bulgu, günlük çalışma saatlerine bakıldığında da gözlenmektedir. 12 saat altında çalışanların risk alma davranışları, 12 saat ve üstünde çalışanlara göre daha fazla, ancak istatistiksel olarak anlamlı değildir(Tablo.23).

Risk alma davranış ölçeğinde soruların bir bölümü, aslında suç sayılan ancak, eğlence içeriği de olan davranışlardır. Bu bulgular, aralıksız çalışan çırakların ölçekteki davranışları gerçekleştirecek yeteri kadar zamanı ve parası olmadığını aklı getirmektedir.

Aralıksız çalışan çırakların, arkadaşları ile ilişki kurması ve bu tür davranışlara yönelmesi mümkün görünmemektedir. Segal ve arkadaşları yaşlılarıyla, yetişkinlerden daha çok zaman geçiren ergenlerin daha çok saldırgan davranış gösterdiğini belirtmektedir(55).

Kouven A, ise haftada 10 saatten fazla çalışan ergenlerin, kural dışı davranışlar , ağır sigara ve alkol içiciliği gösterdiklerini bildirmektedir(22).

Yaptığı işin niteliği çırakların risk alma davranışlarını anlamlı bir biçimde etkilememektedir (Tablo.20). Ama, getir götür temizlik işleri yapan çırakların risk alma davranış puan ortalamaları, kendi mesleğini yapanlarınkine göre daha düşüktür. Araştırma grubunun %42'sini bu statüdeki çıraklar oluşturmaktadır(Tablo.7).

Bu bulgunun nedeni, getir götür temizlik işi yapan çırakların, usta veya onun seviyesinde çalışan kalfa ve çıraklara göre daha uzun süre iş yerinde kalmak zorunda olmasına bağlı olabilir. Ayrıca bu çıraklar diğerlerine göre daha küçüktürler. Risk alma davranışlarının yaşla arttığı göz önünde bulundurulursa, bu sonuç olağan karşılanabilir(32,42,43,44).

Ayrıca bu statüdeki çocuklar uysal işgücüdür. Sorun yaratmaz, başkaldıramaz; baş kaldırsa bile otorite tarafından kolayca bastırılır. Ailelerinde, okulda ve diğer toplumsal kurumlarda onlara uyum, itaat, büyüklere saygı ve ne kadar ağır, tehlikeli ve pis olursa olsun kendilerinden istenen işleri yapmaları öğretilmektedir(10).

Özellikle işe yeni başlamış, diğer çıraklara göre yaşça küçük çırakların, ustaları, kalfaları ve daha eski çıraklar tarafından küçümsenmeleri, Türkiye'deki küçük işletme ve atölyelerde

gelenekseldir(2). Bu ortamda büyüklerin hakkı olan, ancak küçükler için saygısızlık olarak nitelendirilebilecek risk alma davranışları açıkça yapılmaz ve bildirilmez.

Araştırmada çırakların %75'i işini çok sevdiğini veya sevdiğini bildirmektedir (Tablo.7). Çırakların işini sevmesi ile risk alma davranışları arasında güçlü istatistiksel ilişki bulundu. İşini sevmeyenlere göre istatistiksel olarak anlamlı derecede düşüktür (Tablo.20).

Ailesi ile iyi ilişkiler kuramayan çıraklar, ailelerinin okul başarısı beklentilerine karşılık okuldan ayrılmayı ve sokakta risk alma davranışı gösteren arkadaşlarıyla zaman geçirmeyi seçmiş ancak aile baskısı ile zorla çalıştırılıyor olabilirler. Bu bakış açısı; işini sevmeden yapmanın risk alma davranışlarına katkısını açıklamaktadır. Ayrıca araştırma grubu içinde ıslahevlerinde, yetiştirme yurdunda kalanlar bulunmaktadır. Bu ergenlere genelde yaptıkları işler zorla dayatıldığından, işlerini sevmeyenler arasında daha çok yer almış ve risk alma davranış ortalamasını yükseltmiş olabilirler.

Özşahin, çalışmasında, yaptığı işi severek yapmayan çırakların daha çok sigara ve alkol kullandığını bildirmektedir(70). Bu bulgu araştırmanın sonuçlarıyla uyumludur. Byrne ve arkadaşları, stresin kendine güveni azalttığını ve sigara kullanımını artırdığını bildirmektedir(72). İşini sevmeden, zorla yapan çıraklar da stres altında olup bu bulgu ortaya çıkmış olabilir.

Çalışan kişilerin gelecek kaygılarının daha düşük olduğu bilinmektedir. Ancak kişilerin yaptığı işi ileride geçimini sağlayacak bir meslek olarak görmesi ve mesleğine güvenmesi gerekmektedir(2).

Kouven A, okul döneminde, yoğun çalışmanın zararlı etkilerinin olduğunu, ancak yarım-zamanlı işler ile kural dışı davranışlar arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki olmadığını bildirmektedir(22).

İşyeri ortamını güvenli bulan çırakların risk alma davranışları, güvenli bulmayan çıraklarınkine göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde düşüktür(Tablo.20).

Jessor, sosyal çevre ve algılanan çevrenin, risk davranışları açısından birçok faktör içerebileceğini belirtmektedir(52).

Schrijvers ve arkadaşları da işyeri ortamının şartları ile algılanan sağlık arasında ilişki olduğunu bildirmektedir(73).Vahtera ve arkadaşları da işyeri ortamına bağlı olarak çalışanların algılanan sağlıklarının bozulduğunu bildirmektedir(71).

Çırakların %56'sı 5 kişiden az işçinin çalıştığı küçük işletmelerde, % 46'sı ise yaşıtı olmayan işletmelerde çalışmaktadır(Tablo.7). İşyerinde yaşıtı olan çırakların risk alma davranışları istatistiksel olarak anlamlı olmasa da, yaşıtı olmayan çıraklardan yüksektir(Tablo.20).

Bu bulgu arkadaş ilişkilerinde de belirtildiği gibi akran etkisinden kaynaklanıyor olabilir. Segal ve arkadaşları yaşıtılarıyla yetişkinlerden daha çok zaman geçiren ergenlerin daha çok saldırgan davranış gösterdiğini belirtmektedir(55). Ancak bu çırakların haftada bir kez meslek eğitim merkezinde bir araya gelmesi ve burada olan etkileşimleri, davranışların daha çok çırak tarafından benimsenmesine ve etkinin düşük kalmasına neden olabilir.

İşyerinde çalışan işçi sayısı risk alma davranışlarını, istatistiksel olarak anlamlı derecede etkilememektedir ancak işyerinde 5 veya daha az işçi çalışan çırakların risk alma davranış puan ortalamalarının,5'ten fazla işçi çalışanlarınkine göre yüksek olduğu gözlemlendi (Tablo.20).

Herken ve arkadaşları, gençlerin sigaraya başlaması ve bırakmasında, örnek aldığı kişilerin (anne, baba, ağabey, öğretmen, usta, sanatçı , film yıldızı), özendirici tarzda sigara kullanmasının etkili olabileceğini belirtmektedir(44).

İşyeri ortamının güvenliği işyerinin büyüklüğü ve kayıtlı sektörde çalışması ile doğru orantılıdır. Çünkü büyük işyerleri daha çok denetlenmekte ve çalışanlarına en azından asgari ölçüde güvenli ortam sunmaktadır. Bu tür işletmelerde çalışanlar, mesleklerine daha olumlu bakmakta, gelecek kaygısını daha az yaşamaktadır.

Çocukların ergenlik çağında bir çok rol modelini denediği ve geri bildirimini alarak davranışı uyguladığı bilinmektedir. Neredeyse tüm yaşamının geçtiği işyerindeki modellerin azlığı onlarda erken bağlanmalara neden olabilir. Ustasının veya kalfasının davranışlarını benimseyerek uygulayabilir. Algılanan çevre kavramı burada da etkili olabilir.

6.5. Çoklu Regresyon Analizleri

Aile ve sosyo-demografik özelliklerin tümü bir arada incelendiğinde, sırasıyla ailede uyuşturucu alışkanlığı, cinsiyet, ailede şiddet içeren davranışlar olması, ailede alkol alışkanlığı olması risk alma davranışlarına katkıları istatistiksel olarak anlamlıdır(Tablo.24).

Aile ilişkilerinin iyi olması, ergenin risk alma davranışı olan yaşıtılarına yönelmesini engellemekte ve risk alma davranışına karşı önemli bir engel oluşturmaktadır. Ailede uyuşturucu ve alkol kullanımının risk alma davranışlarını; aile ilişkilerinin bozarak ve çevresinde onaylanan davranışları ergenin öğrenerek uygulaması ile artırdığı daha önceki

araştırmalarda da vurgulanmaktadır(3,11,18,44). Risk alma davranışlarına zaten katkı yapan ailedeki şiddetin bu tür alışkanlıklarla artması olasılığı da göz ardı edilmemelidir.

Gardner, Segal, Gençtan, Benedict gibi araştırmacıların belirttiği gibi parçalanmış yada düzensiz ailelerde ergen-aile ilişkisinin bozulması ve ergenin risk alma davranışı gösteren akranlara yönelmesi ise beklenen bir sonuçtur(31,55,74,75).

Arkadaş ve sosyal yaşam özelliklerinin bir arada değerlendirildiği modelde; arkadaşları arasında uyυşturucu alışkanlığı, şiddet ve tartışma varlığı, alkol alışkanlığı, sorunu olduğunda ailesinden yardım almama ve okulunu kendine bağlı nedenlerle bırakmanın risk alma davranışlarına katkı yaptığı görüldü.(Tablo.25).

Bu sonuçlarda da izlendiği gibi; gibi ailesi ile ilişkileri bozuk olan ergenlerin risk alma davranışı gösteren akranlarıyla ilişki kurarak bu tür davranışlara yöneldiği, Kaner, Olds ve arkadaşları, Alexander ve arkadaşları, Geckova ve arkadaşları gibi birçok araştırmacı tarafından da bildirmektedir(32,63,64,65).

İş yaşamı değişkenleri bir arada değerlendirildiğinde, risk alma davranışına katkı yapan değişkenler sırasıyla; uyυşturucu alışkanlığı,alkol alışkanlığı, işini sevmeme, işyerinde şiddet ve haftada çalışmadığı en az birgün olmasıdır(Tablo.26). Bu sonuç, Kandel'in ve Farrel ve arkadaşlarının sonuçlarıyla benzerdir(43,76). Sosyal öğrenme ve arkadaş etkisi kuramlarında belirtildiği gibi, ergenler birlikte olduğu arkadaşlarını izlemekte, model almakta ve taklit etmektedir(76). İşini sevmeden yapan çıraklardaki risk alma davranışlarının yüksekliği ise, Özşahinin çıraklar arasında yaptığı çalışmanın sonuçları ile uyumludur(70).

Sosyodemografik, ailesel, arkadaş ve iş yaşamındaki özelliklerin bir arada değerlendirildiği modelde ise, katsayılarının büyüklüğüne göre değişkenler sırasıyla; arkadaşlarda uyυşturucu alışkanlığı, şiddet, tartışma, varlığı, cinsiyet (erkek), işyerinde sigara alışkanlığı, işini sevmeme, 14 yaşına kadar en uzun süre ilde oturma, işyerinde alkol alışkanlığı, aileden yardım almama ve kendine bağlı nedenlerle okulu bırakmadır(Tablo27).

Katsayısı en yüksek ve en anlamlı etkenlerin arkadaşlarında uyυşturucu alışkanlığı olmasıdır. Aslında çalışan çocuklar için işyerleri sosyalleştikleri, en önemli zaman dilimini kapsamaktadır. Bu açıdan bakıldığında arkadaş ilişkilerinin de şekillendiği iş yaşamı ergenleri bu yönüyle de etkilemektedir. Risk alma davranışlarının oluşmasına sosyal öğrenmenin ve risk alma davranışı gösteren arkadaşların etkisi bu modelde de açıkça izlenmektedir. İşini sevmeden yapan çıraklar ise tepkilerini risk alma davranışı göstererek

belirtiyor olabilirler. Ailesi ile iyi ilişkiler kuramayan çıraklar, ailelerinin okul başarısı beklentilerine karşılık okuldan ayrılmayı ve sokakta risk alma davranışı gösteren arkadaşlarıyla zaman geçirmeyi seçmiş ancak aile baskısı ile zorla çalıştırılıyor olabilirler. Bu bakış açısı; işini sevmeden yapmanın ve kendine bağlı nedenlerle okulu bırakmanın risk alma davranışlarına katkısını açıklamaktadır. İl gibi büyük yerleşim yerlerinde yetişmenin risk alma davranışlarına katkısı; daha öncede söylendiği gibi geniş toplumsallaşma modellerinde, ergen üzerindeki sosyal kontrolün ve aile kontrolünün azalmasından, yine toplumsal olarak değerlendirilmesi gereken cinsiyetin katkısı ise; bir çok araştırmacı tarafından gösterildiği gibi toplumumuzda erkeklerin ve kızlara göre doğru-yanlış konusundaki kararlarda daha özgür bırakılarak yetiştirilmesinden kaynaklanıyor olabilir.

Sigara, alkol, tiner-bali, uyuşturucu, sabıkalı, tartışma, şiddet varlığı değişkenleri ailede, arkadaşlarda ve iş yaşamında ortak olarak sorgulanan değişkenlerdir. Bu değişkenlere göre, sözü edilen üç ortam, çoklu regresyon analizi ile karşılaştırıldığında, arkadaş ortamında bulunan alışkanlık ve davranışların risk alma davranışlarına istatistiksel olarak anlamlı ölçüde katkı sağladığı aile ve iş yaşamında bulunan alışkanlık ve davranış biçimlerinin ise istatistiksel olarak anlamlı katkı yapmadığı görüldü. (Tablo.28).

6.6. Ki Kare Analizleri

Aile, arkadaş ve iş yaşamındaki alışkanlık ve davranış biçimlerinin risk alma davranış varlığına etkilerini incelemek için, risk alma davranış puanları var /yok olarak gruplanarak ki kare analizleri yapıldı. Arkadaş ve iş çevresinde bulunan madde alışkanlıkları ve davranış biçimlerinin, çırakların risk alma davranışlarını istatistiksel olarak anlamlı biçimde artırdığı ailede bulunmasının ise etkilemediği bulundu (Tablo.29, Tablo.30, Tablo.31). Arkadaş ve iş yeri etkisi, yukarıda da bildirilen çalışmaların sonuçlarıyla'da uyumludur(32,63,64,65,70,76).

7. SONUÇ

Araştırmada, birçok etmenle değiştiği gözlenen risk alma davranışlarının, iş yaşamının içerdiği özelliklerden de etkilendiği bulundu.

8. ÖNERİLER

Çalışan çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimlerini kötü etkileyen risklerle savaşmada işyerindeki etmenler de unutulmamalıdır.

9. KAYNAKLAR

1. Karabulut Ö. Türkiye’de ve dünyada çalışan çocuk sorunlarına genel bakış. Ankara: İLO-Türk-İş Çalışan çocuklar bürosu; 1994.
2. Bildik T. Çalışan ergenlerin sorun alanları ve etkili olan psikososyal faktörler [uzmanlık tezi]. İzmir: Ege Üniv.; 1998.
3. Yılmaz T. Ergenlerde Risk alma davranışlarının incelenmesi[yüksek lisans tezi]. İzmir: Ege Üniv.; 2000.
4. Öngören T. Küresel kapitalizm ve sermayenin yeni hegomonya stratejileri. İstanbul: 2000-2003 Petrol-İş, Türkiye Petrol, Kimya Lastik İşçileri Sendikası Yayın:85; 2003. s. 29-45.
5. Nalçacı E, Hamzaoğlu O. Üretim ilişkileri ve sağlık. Toplum ve Hekim, 2003;18 (No.3): 164-68.
6. Marx K. Kapital Özet ve Klavuz ‘Bilgi A.’Yayın: 66, Birinci Baskı, Ankara: Yurt Kitap; 1992.
7. Şemin S, Ergör A, Demiral Y. İşsizlik ve Sağlık, Toplum ve Hekim, 2003;17(No.5):366-72.
8. Aksakoğlu G, Sönmez Y. Küreselleştirme ve Toplum Sağlığı. Toplum ve Hekim, 2003;18(No.3): 196-99.
9. Belek İ. İşyeri ve sağlık. Toplum ve Hekim, 2003;18(No.3): 169-74.
10. Derrien J.M. Çocuk çalıştırılması ile ilgili politika hazırlanması ve iş denetimi Cenevre: Uluslararası Çalışma Örgütü Taslak metin;1994.
11. Erkan R, Bağlı M, Sümer F, Ünver M. Sosyal çevrenin çocuk suçluluğuna etkisi ve Diyarbakır örneği. Ankara: 1’ci Ulusal Çocuk ve Suç Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu; 2002. s. 51-78.
12. Duryea S, Lam D, and Levison D. Effects of Economic Shocks on Children's Employment and Schooling in Brazil. Population Research studies center at the Institute for social research, University of Michigan Research PSC Research ,2003; Report No. 03-541 Available from: URL: www.psc.isr.umich.edu/pubs/papers/rr03-541.pdf + %22Children %C2%92s +labor +force%22&hl=tr&ie=UTF-8&inlang=tr Tarih: 10/2/2004.
13. Atılğan G. İşsizlik: Devlet ve sermaye için hem tehdit hem fırsat. İstanbul: 2000-2003

- Petrol-İş, Türkiye Petrol, Kimya Lastik İşçileri Sendikası Yayın:85; 2003. s.125-48.
14. Piyal B, Child Labour: Promoting Values Desending The Future. Oslo, Norway: Urban Childhood and International Interdisciplinary Conference; 1997.
  15. Türkiye’de Çalışan Çocuklar Saha Araştırması Ön Raporu. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş Teftiş Kurulu Başkanlığı Yayını;1994.
  16. Çalışma sosyal güvenlik bakanlığı çalışan çocuklar dergisi. ISSN 1302-745X. Available from: URL: www.calisma.gov.tr Tarih :14/3/2002 . Saat 17:54
  17. Unicef Çocuk ceza adaleti sistemi. ISSN 9280636480. Unicef Türkiye Temsilciliği Innocenti Digest, 2000.
  18. ILO-IPEC Çocuk İşçiliği Bilgilendirme Materyeli. ISBN 975-455-047-6. Uluslararası Eğitim Merkezi ILO Torino,İtalya (Çeviri Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Genel Müdürlüğü, Çalışan Çocuklar Bölümü)
  19. Unicef-Türkiye. Türkiyede çocuk bilgi ağı. Available from: URL: <http://www.die.gov.tr/cin/u-sozlesmeler.html>, Tarih: 20/1/2004.
  20. Ocakçı A. Türkiye’de çalışan çocukların durumu. Zonguldak: Karaelmas Üniversitesi 2000. Available from: URL: <http://www.geocities.com/sagliktoplum/tcc.html>. Tarih: 9/Kasım/2001
  21. TBMM , 4857 sayılı İş Kanunu, Available from: URL: <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4857.html>. Tarih 4.2.2004, Saat: 21:32.
  22. Kouvonen A. Part-Time Work and Deviant Behaviour among Finnish Adolescents National Research Institute of Legal Policy. ISBN 952-10-0622-6, Helsinki: University of Helsinki, Publication No:191; 2002. Available from: URL: <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/sosio/vk/kouvonen/parttime.pdf> Tarih :15.2.2004.
  23. U.S Department of health and human services Special Hazard Review. Child labor research needs, recommendation from NHOSH Child labor Working Team. United States: 1997. Available from: URL: <http://www.cdc.gov/niosh/97-143a.html>
  24. CDC's National Institute for Occupational Safety and Health (NIOSH) Work-Related Injuries and Illnesses Associated With Child Labor -United States: 1993. Available from: URL: <http://www.cdc.gov/mmwr/preview/mmwrhtml/00042188.htm> 10/2/2004.
  25. Devlet İstatistik Enstitüsü Çocuk İşgücü Haber Bülteni. 1999. Available from: URL:

<http://www.die.gov.tr/cin/CIN-TR/cocuk99.pdf> . Tarih 18/11/2002 .

26. Devlet İstatistik Enstitüsü Hane Halkı İşgücü Anketi. İstihdam raporu, 2002. Available from:URL:<http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/ISGUCU/270502ie.htm> 12.2.2004. Saat: 23:57.
27. Pala K. Yeni iş yasası ne getiriyor, Ne götürüyor ? Toplum ve Hekim, 2003;18, No.4: 262-66.
28. T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Tez kabul ve yazım kuralları., İzmir:1999.
29. Petraitis J, Flay B.R, Miller T. Q. Reviewing Theories of Adolescent Substance Use: Organizing Pieces in the Puzzle, Psychological Bulletin by American Psychological Association, 1995;117, No 1: 67-86.
30. Marom R.B, Austin L, Fischhoff B, Palmgren C, Quadrel M.J. Perceived consequences of risky behaviors: Adults and adolescents. Developmental Psychology, 1993;29:549-63.
31. Gardner L, Shoemaker D. J. Social bonding and delinquency: a comparative analysis. The Sociological Quarterly, 1989; 30: 481-500.
32. Kaner S. Ana baba denetimleriyle suç kabul edilen davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Ankara: 1'ci Ulusal Çocuk ve Suç Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu; 2002. s. 229-50.
33. Agnew R. Social control theory and delinquency: A longitudinal test Criminology. 1985;23: 47-61.
34. Akers R.L, Lee G. Age, social learning social bonding in adolescent substance use. Deviant behavior. An Interdisciplinary Journal, 1999;19:1-25.
35. Lavery B, Siegel A.W, Cousins J.H, Rubovits D.S. Adolescents risk taking: An analysis of problem behaviors in problem children. Journal of experimental child psychology, 1993;55:277-94.
36. Robin A.L, Foster S.L. Negotiating parent adolescents conflict: A behavioral family systems approach. New York: The Guilford Press; 1989.
37. Aksakoğlu G. Sağlıkta araştırma teknikleri ve analiz yöntemleri. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayın Komisyonu Yayın No: 09.0100.0000.000/DK.01.042.252 Rektörlük Matbaası ; 2001.

38. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü. Ankara: Eğitim Programı Uygulamaları;1998.
39. Kaner S. Kuraldışı davranış ölçeği çalışması. Ankara: 1'ci Ulusal çocuk ve suç nedenler ve önleme çalışmaları sempozyumu bildirileri ; 2002. s. 79-90.
40. Arnett J. Reckless Behavior in adolescence: A developmental perspective. *Developmental Review*,1992; 12: 339-73.
41. Hawkins J. D, Catalona R. F, Miller J. Y. Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood. *Psychological Bulletin*, 1992; 112: 64-105.
42. Ertokuş Delikara İ. Ergenlerin akran ilişkileri ile suç kabul edilen davranışlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. Ankara: 1'ci Ulusal Çocuk ve Suç Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu;2002. s. 147-60.
43. Kandel D. B. On processes of peer influences in adolescent drug use: A devetopmental perspective. *Alcohol and Substance Abuse in Adolescence*; The Haworth Pres;1985. p. 139-63.
44. Herken H., Özkan İ., Çilli A.S., Telcioğlu M., Kuçur R. Sigara kullanma davranışında sosyal öğrenmenin etkisi : *Bağımlılık Dergisi*, 2000; 1:1-7. Available from:URL : <http://www.bagimlilik.net/c1s1.htm> Tarih: 14/2/2004Tarih: 14/2/2004
45. Chen C, Greenberger E, Lester J, Dong Q, Guo M. S. A cross-cultural study of family and peer correlates of adolescent misconduct. *Developmental Psychology*,1998;34:770-81.
46. Seber G, Güleç G, Yenilmez Ç, Günay Y. Çocuk suçluluğunda sosyodemografik özellikler. Ankara: 1'ci Ulusal Çocuk ve Suç Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu; 2002. s. 353-60.
47. Arnett J, Jensen L. B. Cultural bases of risk behavior: Danish adolescents. *Child Development*, 1993; 64: 1842-55.
48. Parsons J, T. Siegel A. W, Cousins J. R. Late adolescent risk-taking: Effects of perceived benefits and perceived risks on behavioral intentions and behavioral change. *Journal of Adolescence*, 1997; 20: 381-92.

49. Marcus F. Agender-linked exploratory factor analysis of antisocial behavior in young adolescents. *Adolescence*, 1999;34(No.133) : 33-41.
50. Yavuzer H. Çocuk ve Suç . İstanbul : Remzi Kitabevi A.Ş; 1996.
51. Herken H., Özkan İ., Kaya N. , Turan M. Aşkın R,Gençlerde sigara kullanıma davranışında anne baba tutumunun ve sosyokültürel düzeyin etkisi. Konya: Selçuk Üniv.;Available from:URL: <http://www.aile.selcuk.edu.tr/text/makale2.htm> Tarih: 15/2/2003.
52. Jessor R., Successful adolescent development among youth in high-risk setting. *American Psychologist*, 1993; 48(No.2): 117-26.
53. Macfayden L, Hasting G,MacKintosh A.M. Cross sectional study of young people's awareness of and involvement with tobacco maeketing. *British Medical Journal*, 2001; 322: 513-17.
54. Balaban C. İlkokul dönemi çocuk eğitiminde ödül-ceza yöntemleri ve istismarın incelenmesi[doktora tezi]. İzmir: Dokuz Eylül Üniv.; 1997.
55. Segal M, Ember C, Ember M. Aggression, crime, and warfare. Berry J. W, Segal M. H, Kagitcibaşı C. (Editors). *Handbook of cross cultural psychology: Social behavior and applications, Volume:III (2nd ed.)*. Needham Heights, MA: Allyn&Bacon; 1997.
56. Ackerman B.P, Kogos J, Youngstrom E, Schoff K, Izard C. Family instability and the problem behaviors of children from economically disadvantaged families. *Developmental Psychology*, 1999; 35(No.1): 258-68.
57. Erwin P. (Çeviri: Akınhay O.) Çocuklukta ve ergenlikte arkadaşlık. İstanbul: Alfa basım yayım dağıtım Ltd Şti; 2000.
58. Ennett S.T, Bauman K.E, Foshee V.A, Pemberton M, Hicks K.A. Parent-Child Communication about Adolescent Tobacco and Alcohol Use: What do Parents Say and does It Affect Youth Behaviour? *Journal of Marriage and Family*, 2001;63(No.1): 48-62.
59. Markham U. (Editör İkişler C.) Çocukluk travmaları. İstanbul: Alfa basım yayım dağıtım Ltd Şti.; 1998.
60. Püsküllüoğlu A. Arkadaş Türkçe sözlük. ISBN:975-509-053-3 Ankara: Arkadaş Yayınevi; 2000.

61. Crow, L. D., Crow, A . Adolescent development and adjustment. U. S. A: McGraw-Hül Book Company;1965.
62. Wakefield M.A, Chaloupka F.J, Kaufman N.J, Orleans C.T, Barker D.C, Ruel E.E. Effect of restrictions on smoking at home, at school, and in public places on teenage smoking: cross sectional study. British Medical Journal, 2000; 321: 333-37.
63. Olds R.S, Thombs D.L. Relationship of adolescent perceptions of peer norms and parent involvement to cigarette and alcohol use. Journal of School Health, 2001;71(No.6):223-28.
64. AlexanderC, Piazza M, Mekos D, Valente T. Peers, school, and adolescent cigarette smoking. Journal of Adolscent Health, 2001; 29,No.1: 22-30.
65. Geckova A, Van Dijk J.P. Peer impact on Smoking, Alcohol Consumption, Drug use and Sports Activities in Adolescents, Studia Psychologica, 2001; 43(No.2) : 113-23.
66. Fagan P, Eisenberg, M, Stoddard A.M, Frazier L, Soransen G. Social influences, social norms, social support, and smoking behavior among adolecents workers. American Journal of health Promotion,. 2001;15(No.6): 414-21.
67. Özbay H, Özkan, İ. Göka E, Aktaş A.M, Öztürk E, Şahin N, Güngör S, Aybaş M , Hınçal G. Ergenlerde sigara, alkol madde kullanımının benlik imajı , depresyon ve anksiyete ölçümleri ile ilişkileri. Düşünen Adam, 1991; 4(No.3): 53-8.
68. Bandura A. The stormy decade: Fact or fiction. Editör: Muuss R E. Adolescent Behavior and Society. 3rd Ed., New York: Random House ;1980.
69. Hemmingsson T, Lundberg I. Development of alcoholism: interaction between heavy adolescent drinking and later low sense of control over work. Alcohol and Alcoholism, 2001; 36(No. 3): 207-12.
70. Özşahin A. Denizli Vali Necati Bilican çıraklık eğitim merkezimde okuyan çocuklarda psikoaktif madde kullanımı[uzmanlık tezi]. Denizli: Pamukkale Üniversitesi; 1998.
- 71: Vahtera J, Virtanen P, Kivimaki M,Pentti J. Workplace as an origin of health inequalities. J Epidemiol Community Health, 1999;53:399-07.
72. Byrne D.G, Mazanov J. Self-esteem,Stress and Cigarette Smoking in Adolescents. Stres and Health, 2001;17(No.2):105-10.

73. Schrijvers C. TM, Mheen H.D, Stronks K, Mackenbach J.P. Socioeconomic inequalities in health in the working population: the contribution of working conditions. *International Journal of Epidemiology*, 1998;27:1011-18.
74. Gençtan E. Psikodinamik psikiyatri ve normal dışı davranışlar. 9. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi; 1993.
75. Benedict R. Continuities and discontinuities. Editör: Muuss R. E. *Adolescent Behavior and Society*. 3 rd Ed , New York: Random House ;1980.
76. Farrel, A.D., White, K. S. Peer influences and drug use among urban adolescents family structure and parent-adolescent relationship as protective factors. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1998; 66: 248-58.
77. Redhouse İngilizce-Türkçe sözlük. Redhouse Yayınevi; 1985.

10. EKLER

Ek.1. Anket Formu

Anket Sıra No: -----

(Anketör dolduracak)

İZMİR BORNOVA MESLEK EĞİTİMİ MERKEZİNDE EĞİTİM GÖREN ÇİRAKLARDA RİSK ALMA DAVRANIŞLARI ve BUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ARAŞTIRILMASI ANKET FORMU

Toplam 4 sayfadan oluşan bu anket, çalışan ergenlerde risk alma davranış alışkanlıklarını etkileyen faktörleri ve bu faktörlerin etki derecelerini tespit edebilmek için hazırlanmıştır. Sorulardaki sizin için uygun şıkların yanındaki rakamların üzerine “X (çarpı)” işareti koyarak veya “O (yuvarlak)” içine alarak veya gerekiyorsa ..... ile ayrılmış alanlara uygun açıklamalar yazarak yanıtlayınız. Soruları yanıtlarken **başka bir uyarı yoksa sadece tek seçenek işaretleyiniz.**

1- Eğitim alınan MESLEK dalı : .....

2- Devam ettiğin sınıfın DÖNEMİ/ŞUBESİ : .....

3- Cinsiyetin :

1- Erkek 2- Kadın

4- Doğum Tarihin ...../..... / 19.....

5- Sence doğduğun yer nasıl bir yerleşim yeridir ?

1- İl 2- İlçe 3- Kasaba 4- Köy 5- Mezra

6- Yaşamında hiç GÖÇ ettin mi ?

1- Evet (Ne kadar süre önce ? .....)
2- Hayır

7- 14 yaşına gelene kadar EN ÇOK nasıl bir yerleşim yerinde oturdun ?

1- İl 2- İlçe 3- Kasaba 4- Köy 5- Mezra

8- Babanın İş Durumu nedir ?

1- Düzenli olarak çalışıyor. 4- Emekli çalışmıyor.
2- Arada iş bulduğunda çalışıyor. 5- Çalışmıyor. Geliri yok
3- Emekli ve çalışıyor. 6- Babam yok

9- Babanın Öğrenim durumu nedir ? (Mezun olduğu okul göz önüne alınacaktır.)

1- Okuma yazma bilmiyor 5- Lise
2- Okuma yazma biliyor 6- Yüksekokul
3- İlkokul 7- Üniversite
4- Ortaokul

10- Annenin İş Durumu nedir ?

1- Düzenli olarak çalışıyor.	5- Ev Hanımı
2- Arada iş bulduğunda çalışıyor.	6- Çalışmıyor. Geliri yok
3- Emekli ve çalışıyor.	7- Annem yok
4- Emekli çalışmıyor.	

11- Annenin Öğrenim durumu nedir ? (Mezun olduğu okul göz önüne alınacaktır.)

1- Okuma yazma bilmiyor	5- Lise
2- Okuma yazma biliyor	6- Yüksekokul
3- İlkokul	7- Üniversite
4- Ortaokul	

12- SENİNLE BİRLİKTE Kaç Kardeşin ? .....

13- SENDEN BAŞKA Çalışan Kardeşin var mı ?

- 1- Var (Kaç kardeşin çalışıyor ? .....)
2- Yok

14- Şu an kimlerle birlikte kalıyorsun ? Birden çok seçenek işaretleyebilirsin.

1- Öz Baba	6- Büyük anne, büyük baba gibi büyükler
2- Öz Anne	7- Akrabalar (Amca, dayı, teyze, enişte vs.)
3- Üvey Baba	8- Devlet Kurumunda (Yetiştirme yurdu, İslahevi vs.)
4- Üvey Anne	9- Bekar evinde
5- Kardeşler	10- Diğer
- .....

15- Ailenle birlikte yaşamıyorsan ne kadar süredir ayrısın ? .....

16- AİLENİZDE veya AYNI YERDE KALDIĞIN KİŞİLER arasında SİGARA kullananlar var mı?

- 1- Evet   2- Hayır

17- AİLENİZDE veya AYNI YERDE KALDIĞIN KİŞİLER arasında ALKOL kullananlar var mı?

- 1- Evet   2- Hayır

18- AİLENİZDE veya AYNI YERDE KALDIĞIN KİŞİLER arasında TİNER, BALI kullananlar var mı?

- 1- Evet   2- Hayır

19- AİLENİZDE veya AYNI YERDE KALDIĞIN KİŞİLER arasında UYUŞTURUCU kullananlar var mı?

- 1- Evet   2- Hayır

20- AİLENİZDE veya AYNI YERDE KALDIĞIN KİŞİLER arasında suçu mahkemece tespit edilmiş SABIKALI olanlar var mı ?

1- Evet 2- Hayır

21- AİLENİZDE veya AYNI YERDE KALDIĞIN KİŞİLER arasında SÜREKLİ TARTIŞMA var mı?

1- Evet 2- Hayır

22- AİLENİZDE veya AYNI YERDE KALDIĞIN KİŞİLER arasında DAYAK veya ŞİDDET içeren davranışları olanlar var mı ?

1- Evet 2- Hayır

23- ARKADAŞ GRUBUNUN arasında SİĞARA kullananlar var mı?

1- Evet 2- Hayır

24- ARKADAŞ GRUBUNUN arasında ALKOL kullananlar var mı?

1- Evet 2- Hayır

25- ARKADAŞ GRUBUNUN arasında TİNER, BALI kullananlar var mı?

1- Evet 2- Hayır

26- ARKADAŞ GRUBUNUN arasında UYUŞTURUCU kullananlar var mı?

1- Evet 2- Hayır

27- ARKADAŞ GRUBUNUN arasında suçu mahkemece tespit edilmiş SABIKALI olanlar var mı?

1- Evet 2- Hayır

28- ARKADAŞ GRUBUNUN arasında SÜREKLİ TARTIŞMA var mı ?

1- Evet 2- Hayır

29- ARKADAŞ GRUBUNUN arasında DAYAK veya ŞİDDET içeren davranışları olanlar var mı ?

1- Evet 2- Hayır

30- Özel bir sorunun olduğunda EN ÇOK kimden yardım alırsın ?

1- Annemden

5- Ustamdan

2- Babamdan

6- Kimseye söylemem kendim çözmeye çalışırım.

3- Kardeşlerimden.

7- Diğer .....

4- Arkadaşlarımdan

31- İlk kez PARA GETİRECEK BİR İŞ yapmaya kaç yaşında başladım ? .....

32- Toplam kaç yıl çalıştın ? .....

- 33- Çalışmaya başlamanın **EN ÖNEMLİ** nedeni **SENCE** aşağıdakilerden hangisidir?
1- Geçim sıkıntısı nedeniyle ailem okula göndermedi.
2- Geçim sıkıntısı olmadığı halde ailem okula göndermek istemedi.
3- Kendim okumak istemedim.
4- Okuldan atılmam nedeniyle bırakmak zorunda kaldım.
5- Okul çok uzak olduğu için gidemedim.
6- Diğer. ....
- 34- **Günde** yaklaşık kaç **SAAT** çalışıyorsun? .....
- 35- **Haftada** yaklaşık kaç **GÜN** çalışıyorsun ? .....
- 36- Çalıştığın İş yerinde **TOPLAM KAC KİŞİ** çalışıyor ? .....
- 37- Çalıştığın İş yerinde **SENİNLE YAŞIT KAC KİŞİ** çalışıyor ? .....
- 38- İş yerinde **EN SIK** ne tür işler yaparsın ?
1- Getir-götür ,temizlik işleri yaparım.
2- Kendi mesleğim ile ilgili işleri ve diğer getir-götür temizlik işleri yaparım.
3- Sadece kendi mesleğim ile ilgili gün boyunca hep aynı işi yaparım.
4- Sadece kendi mesleğim ile ilgili gün boyunca değişik işleri yaparım.
5- Kalfa gibi çalışıyorum.
- 39- '**İş yerinde ÇALIŞTIĞIM BÖLÜM çok rahat ve güvenilir bir çalışma ortamına sahiptir.**' cümlesi **SENİN İÇİN** ne kadar doğrudur?
1- Tamamen doğru.
2- Doğru.
3- Kısmen doğru.
4- Yanlış.
5- Tamamen yanlış.
- 40- **İŞ YERİ** ve **OKULDAKİ KİŞİLER** arasında **SİGARA** kullananlar var mı?
1- Evet   2- Hayır
- 41- **İŞ YERİ** ve **OKULDAKİ KİŞİLER** arasında **ALKOL** kullananlar var mı?
1- Evet   2- Hayır
- 42- **İŞ YERİ** ve **OKULDAKİ KİŞİLER** arasında **TİNER, BALI** kullananlar var mı?
1- Evet   2- Hayır
- 43- **İŞ YERİ** ve **OKULDAKİ KİŞİLER** arasında **UYUŞTURUCU** kullananlar var mı?
1- Evet   2- Hayır
- 44- **İŞ YERİ** ve **OKULDAKİ KİŞİLER** arasında suçu mahkemece tespit edilmiş **SABIKALI** olanlar var mı?
1- Evet   2- Hayır
- 45- **İŞ YERİ** ve **OKULDAKİ KİŞİLER** arasında **SÜREKLİ TARTIŞMA** ve **HAKARET** var mı ?
1- Evet   2- Hayır

46- İŞ YERİ ve OKULDAKİ KİŞİLER arasında DAYAK veya ŞİDDET içeren davranışları olanlar var mı ?

1- Evet 2- Hayır

47- Yaptığın işi seviyor musun ? En uygun TEK ŞIKKI işaretleyin.

- 1- Çok seviyorum.
- 2- Seviyorum.
- 3- Bazı yönlerini seviyorum.
- 4- Sevmiyorum.
- 5- Hiç sevmiyorum.

48- Ailenin ekonomik durumu SENCE nasıldır ?

1- Çok İyi 2- İyi 3- Orta 4- Kötü 5- Çok kötü

49- Kazandığın parayı nasıl kullanıyorsun ?

- 1- Tamamını kendim harcıyorum.
- 2- Bir kısmını aileme verip, kalanını kendim harcıyorum
- 3- Tamamını aileme veriyorum.
- 4- Diğer.....

50- İş dışında, tatil günlerini nasıl geçirirsin?

- 1- Çalışmak zorundayım bu nedenle para getirecek ek işler yaptığımdan tatilim yok.
- 2- Aileme diğer işlerinde yardım ettiğim için nadiren kendim istediğim gibi dinlenirim.
- 3- Haftada bir gün kendim istediğim gibi dinlenirim.
- 4- Haftada bir buçuk, iki gün kendim istediğim gibi dinlenirim.
- 5- Diğer.....

K.2 Risk Alma Davranış Ölçeği

şağıdaki maddelerde yer alan davranışları, SON 6 AY İÇİNDE ne sıklıkta yaptın ? Her davranışın arşısında yer alan kutucuklardan en uygun olanına “ X (çarpı) ” işareti koyarak belirtin.

DAVRANIŞLAR	SIKLIK			
	Hiçbir zaman	1-2 kez	3-4 kez	5 ve üstü
1- Okul zamanında başıboş gezmek.				
2- Okul zamanında, pastane, kahve, atari salonu ve benzeri yerlerde vakit geçirmek.				
3- Bazı derslere girmemek için okuldan kaçmak.				
4- Okulda sigara içmek.				
5- Okuldan kaçmak.				
6- Yasaların izlenmesine izin vermediği filmleri izlemek.				
7- Yasaların kullanmaya izin vermediği otomobil, motosiklet, traktör gibi vasıtaları kullanmak.				
8- Yasaların gidilmesine izin vermediği meyhane bar gibi yerlere gitmek				
9- Yasaların kullanmaya izin vermediği alkollü içkileri içmek.				
10- Yasaların izin vermediği kokain, esrar gibi maddeleri kullanmak yada satmak.				
11- Bisiklet, motosiklet yada otomobilleri hız limitlerini aşacak biçimde kullanmak.				
12- Ücret ödemedi sinema , lunapark gibi yerlere girmek.				
13- Ücret ödemedi otobüs, tren , vapur ve benzeri araçlarda seyahat etmek.				
14- Sözlü yada yazılı sınavlarda fısıldamak.				
15- Sınavlarda kopya çekmek.				
16- Eğlence olsun diye binaların camlarını yada sokak lambalarını kırmak.				
17- Bilerek okulun camlarını kırmak yada okulun malına zarar vermek.				
18- Şişe kırarak, bidon devirerek ve bu gibi davranışlarla bilerek sokakları kirletmek.				
19- Sinema, park gibi halka açık yerlerdeki eşyalara zarar vermek.				
20- Ağaçlar sivri bir nesneyle yazılar yazmak.				
21- Başkasına ait bir şeye bilerek zarar vermek.				
22- Öfkelenildiği zaman eşyalarını kırmak.				
23- Tartışma sırasında karşısındakine öfkelenerek dövmek.				
24- Başkalarının başlattığı kavgaya katılmak.				
25- Zaman zaman etrafı rahatsız eden yada kavga çıkaran bir grubun üyesi olmak.				
26- İsteddiği bir şeyi birinden almak için kavga başlatmak yada kavgayla tehdit etmek.				
27- Bir kavga olduğunda kullanılabilecek bıçak, sustalı yada muşta gibi araçlar taşımak.				
28- Korkutmak amacıyla başkalarına vurma, çelme takma, yolunu kesme gibi davranışlar göstermek				
29- Kavgada çakı, kırık şişe yada sustalı gibi silah kullanmak.				
30- Eğlence olsun diye dükkanlardan parasını ödemedi bir şeyler almak				
31- Birinin sırasından yada dolabından haber vermeden eşyasını almak.				
32- Yerine koymayı düşünmeden evden habersiz para almak.				
33- Başkasına ait arabanın bir parçasını almak yada benzinini boşaltmak				
34- Başkasına ait değerli bir şeyi sahibine sormadan alıp saklamak.				
35- Okula ait bir malı haber vermeden alıp saklamak.				
36- Çalıntı olduğu bilinen bir arabayla gezmek.				
37- Çalıntı olduğu bilinen bir malı satın almak yada hediye olarak kabul etmek.				
38- Bir şeyler almak amacıyla başkalarına ait ev yada binalara girmek				

EK. 3a

T.C.
İZMİR VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

SAYI :B.08.4.MEM.4.35.00.11-600.1/
KONU :Tez Çalışması

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİNE
Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü
İnciraltı/İZMİR

İLGİ :a)26.06.2002 tarih ve 956 sayılı yazınız.
b)Valilik Makamı'nın 12 Temmuz 2002 tarih ve 46134 sayılı Olur'u.

Enstitünüzün Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Halk Sağlığı Doktora Programı öğrencisi Ahmet ÖZÇEVİKEL'in "**Çıracılık Eğitimi Gören Ergenlerin Risk Alma Davranışlarının ölçülmesi**" konusunda, Bornova Meslek Eğitim Merkezine bağlı okul ve işletmelerinde bir anket uygulamak istediği ilgi (a) yazınız ile bildirilmişti.

İstenilen uygulamanın, Bornova Meslek Eğitim Merkezine bağlı okul ve işletmelerde , okul müdürlüğünün sorumluluğunda eğitim ve öğretimi aksatmamak kaydıyla yapması Valilik Makamı'nın ilişik ilgi(b) Onay'ı ile uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi arz ederim.

Mesut TOKER
Millî Eğitim Müdürü a.
Müdür Yardımcısı
(imza)

EKİ:
Valilik Onayı (1 adet)

08.07.2002
19.07
[Handwritten signature]

EK.3b

12 TEMMUZ 2002

T.C.
İZMİR VALİLİĞİ Ü
Milli Eğitim Müdürlüğü

SAYI :B.08.4.MEM.4.35.00.11-600.1/
KONU :Tez Çalışması

VALİLİK MAKAMINA
İZMİR

İLGİ :Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'nün 26.06.2002 tarih ve 956 sayılı yazısı.

Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Halk Sağlığı Doktora Programı öğrencisi Ahmet ÖZÇEVİKEL, "Çıraklık Eğitimi Gören Ergenlerin Risk Alma Davranışlarının ölçülmesi" konulu yüksek lisans tezi kapsamında, Bornova Meslek Eğitim Merkezine bağlı okul ve işletmelerde bir anket uygulaması yapmak istediği, Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'nün ilgi yazılan ile bildirilmektedir.

İstenilen anketin, Bornova Meslek Eğitim Merkezine bağlı okul ve işletmelerde, okul müdürlüğünün sorumluluğunda eğitim ve öğretimi aksatmamak kaydıyla yapılması Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamınızca da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.

Mesut TOKER
Milli Eğitim Müdürü a.
Müdür Yardımcısı

OLUR

12 /TEMMUZ/2002

E .Selçuk BOTSALI

Vali a.
Vali Yardımcısı

7
DOKÜMANTASYON BİRİMİ